

BESTSELLER INTERNAȚIONAL

Elisabeth Badinter

Mamă *sau* femeie?

O polemică despre maternitate
ca o nouă formă de sclavie

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE	
Revoluția tăcută.....	9

PARTEA I

Situația actuală.....	15
-----------------------	----

CAPITOLUL I

Ambivalențele maternității	17
Chinurile libertății	18
Efectele ambivalenței	26

PARTEA A II-A

Ofensiva naturalistă.....	37
---------------------------	----

CAPITOLUL II

Sfânta alianță a „reacționarelor“	41
De la politică la maternitatea ecologică.....	42
Derapajul feminismului.....	63

CAPITOLUL III

Mamelor, le datorați totul!.....	71
Maternitate și ascetism.....	72
Bătălia laptelui	75
Bilanțul.....	91

CAPITOLUL IV

Domnia bebelușului	105
Mama înaintea tatălui	106
Bebeluşul mai presus de cuplu	110
Întâi copilul, apoi femeia	115

PARTEA A III-A

Încercând tot mai mult barca	121
------------------------------------	-----

CAPITOLUL V

Diversitatea aspirațiilor feminine	127
Femeia mamă	128
De la refuz la perpetua amânare	131
Femeie și mamă	136

CAPITOLUL VI

Refuzul maternității	139
Acolo unde îndatoririle materne sunt cele mai grele	142
Emergența unui nou stil de viață	150
În căutarea unei noi definiții a feminității	161

CAPITOLUL VII

Cazul femeilor franceze	165
Mame „mediocre”, dar mame	167
O tradiție ancestrală: femeia înaintea mamei	171
BIBLIOGRAFIE	181

Cuvânt înainte

Revoluția tăcută

1980–2010: Aproape fără să ne dăm seama, în concepția noastră despre maternitate s-a produs o revoluție. Nici o dezbatere, nici un glas mai aprins nu a însoțit această evoluție sau, mai degrabă, această involuție. Însă, cu toate acestea, obiectivul ei este considerabil, el fiind, nici mai mult nici mai puțin, decât reducerea maternității în centrul destinului feminin.

La sfârșitul anilor șaptezeci, având la dispoziție mijloace de contracepție, femeile aspiră la cucerirea drepturilor lor fundamentale, libertatea și egalitatea (cu bărbații), pe care cred că le pot concilia cu gravitatea, care nu mai constituie alfa și omega vieții feminine. Femeilor li se deschide o diversitate de moduri de viață, pe care mamele lor nu o cunoscuseră. Ele pot acorda prioritate ambițiilor personale, pot să se bucure de celibat și de o viață de cuplu fără copii ori să-și satisfacă dorința de a rămâne însărcinate, chiar dacă desfășoară sau nu o activitate profesională. În final, această nouă libertate s-a dovedit a fi izvorul unei forme de contradicție. Pe de o parte, a modificat în mod sensibil statutul maternității, implicând îndatoriri sporite față de copilul pe care femeia alege să-l nască, iar pe de alta, punând capăt vechilor noțiuni de destin și de necesitate naturală, ea plasează în prim-plan noțiunea de realizare personală supremă. Avem un copil, doi sau

mai mulți dacă ei ne îmbogățesc viața afectivă și corespund alegerii noastre în viață. În caz contrar, este preferabil să te abții. Individualismul și hedonismul proprii culturii noastre au devenit principalele motive pentru care femeile acceptă să devină mame, dar și cauzele pentru care ele refuză acest lucru. Pentru majoritatea femeilor, concilierea îndatoririlor materne, care continuă să devină tot mai apăsătoare, cu realizarea personală rămâne o chestiune problematică.

Acum treizeci de ani, mai existau încă speranțe pentru găsirea unui echilibru, prin împărțirea echitabilă a lumii exterioare și a universului familial cu bărbații. S-a crezut chiar că ne aflăm pe calea cea bună și, dintr-odată, în anii optzeci-nouăzeci, speranțele noastre au fost îngropate. Acei ani au marcat într-adevăr începutul unei triple crize fundamentale, care a pus capăt [momentan?] ambițiilor deceniului anterior: criza economică, însoțită de o alta, identitară, au stopat brusc mersul spre egalitate, după cum stă mărturie discrepanța dintre salarii de atunci încoace.

Criza economică a trimis multe femei acasă la începutul anilor nouăzeci, mai cu seamă pe cele mai puțin pregătite și mai vulnerabile din punct de vedere economic. În Franța li s-a propus o alocație maternală pentru a rămâne acasă și a se ocupa de copii timp de trei ani. În fond, se spunea, activitatea de mamă este o muncă la fel ca oricare alta, și adeseori chiar mai importantă, doar că era estimată la o jumătate din SMIC!¹ Șomajul masiv, care le-a afectat pe femei mai tare decât pe bărbați, a avut ca efect reducerea maternității în prim-plan: o valoare mai sigură și mai reconfortantă decât o slujbă prost plătită ce poate fi pierdută oricând. Iar asta, cu

¹ SMIC, abreviere de la Salaire minimum interprofessionnel de croissance, salariul orar minim în Franța (n.tr.)

atât mai mult cu cât se consideră în continuare că șomajul tatălui afectează mai tare familia decât cel al mamei, în timp ce pedopsihiatrii continuau să descopere noi responsabilități față de copil ce-i reveneau în principal mamei.

Astfel, criza economică a avut consecințe negative asupra evoluției la care speraseră bărbații. Rezistența lor în privința împărțirii sarcinilor domestice și a egalității a devenit tot mai acută. Începuturile promițătoare la care asistaserăm s-au sfârșit aici. *Criza egalitară*, ce se măsoară prin diferența de salarizare dintre bărbați și femei, își are originea în împărțirea inechitabilă a treburilor familiale și casnice. În prezent, la fel ca acum douăzeci de ani, acestea le revin tot femeilor în proporție de trei sferturi. De aceea, criza economică nu este singura cauză a persistenței inegalității. O alta, încă și mai greu de rezolvat, a venit să o întărească: o *criză identitară* probabil fără precedent în istoria umanității.

Până mai ieri, universul masculin și cel feminin erau diferențiate strict. Complementaritatea rolurilor și a funcțiilor hrănea sentimentul de identitate specific fiecărui sex. Din moment ce bărbații și femeile pot să-și asume aceleași funcții și pot juca aceleași roluri – în sferele publice și private –, ce mai rămâne din diferențele esențiale dintre ei? Dacă maternitatea este apanajul femeii, oare putem concepe o definiție negativă a bărbatului: cel care nu poate da naștere unui copil?

Iată o întrebare ce îi poate provoca acestuia o profundă neliniște existențială... Problema a devenit încă și mai complexă prin posibila disociere a procesului matern și poate că se impune necesitatea unei redefiniri a maternității. Mama este cea care dă ovocitul, cea care poartă copilul sau

cea care îl crește? Iar în acest ultim caz, ce mai rămâne din diferențele fundamentale dintre paternitate și maternitate?

În fața atâtor răsturnări de situație și incertitudini, este puternică tentația de a ne lăsa conduși de bătrâna Mamă Natură și de a blama ambițiile aberante ale generației precedente. Tentația este accentuată și de emergența unui discurs aureolat de voalul modernității și al moralei, ce poartă numele de naturalism. Această ideologie, care propovăduiește pur și simplu o întoarcere la modelul tradițional, apasă cu toată greutatea asupra viitorului femeilor și asupra alegerilor pe care acestea le fac. La fel cum a încercat și Rousseau pe vremea lui, astăzi, unii vor să le convingă să reînnoade legăturile cu natura și să revină la lucrurile fundamentale, al căror pilon ar fi instinctul matern. Dar, spre deosebire de secolul al XVIII-lea, femeile dispun în prezent de trei posibilități: aderare, refuz sau negociere în funcție de ceea ce aleg să pună pe primul plan: interesele personale sau rolul de mame. Cu cât acesta din urmă este mai intens, aproape exclusiv, cu atât are mai multe șanse să intre în conflict cu alte revendicări, și cu atât mai dificilă devine concilierea rolurilor de femeie și mamă. Pe lângă femeile care își găsesc deplina împlinire în graviditate și acelea, tot mai numeroase, care, de bunăvoie sau nu, îi întorc spatele, mai sunt și toate celelalte care, sensibile la ideologia maternalistă dominantă, cântăresc posibilitatea de a concilia dorințele de femeie cu îndatoririle de mamă. Drept urmare, iluzia unui front unit al femeilor s-a spulberat, întrucât interesele acestora au devenit extrem de divergente. Fapt pentru care, și în acest caz, se poate pune în discuție definiția unei identități feminine...

Această evoluție, ușor de observat în toate țările dezvoltate, cunoaște totuși nuanțe puternice în funcție de istoria

și de cultura fiecăreia. Femeile anglo-saxone, scandinave, mediteraneene, dar și germane sau japoneze își pun aceleași întrebări, fiecare găsind propriul răspuns. Curios însă, franțuzoaicele fac oarecum notă aparte. Nu că ar ignora total dilema cu care se confruntă altele, ci concepția despre graviditate a acestora decurge – și vom reveni asupra acestui lucru – din statutul aparte al femeii, elaborat în urmă cu peste patru secole¹. Poate că aceasta este explicația faptului că ele sunt cele mai fecunde din Europa. Ne întrebăm dacă nu cumva invocarea instinctului matern, ca și a comportamentului pe care îl presupune, nu este cumva cel mai mare dușman al maternității!

¹ Elisabeth Badinter, *L'Amour en plus. Histoire de l'amour maternel. XVIIe-XXe siècle*, 1980

Capitolul I

Ambivalențele maternității

Înainte de anii șaptezeci, copilul era consecința naturală a căsătoriei. Orice femeie aptă să procreze devenea mamă fără a-și pune prea multe întrebări. Reproducerea era un instinct, o datorie religioasă, precum și nevoia de a perpetua specia. Era de la sine înțeles că orice femeie „normală” își dorea copii. Lucrurile erau atât de evidente și atât de puțin puse la îndoială încât, recent, se mai puteau citi într-o revistă următoarele: „Dorința de a avea un copil este universală. Ea se naște din străfundul creierului nostru reptilian, din acel ceva care ne definește: perpetuarea speciei.”¹ Cu toate acestea, de când marea majoritate a femeilor folosește produse contraceptive, ambivalența maternă apare mai limpede, iar forța vitală a creierului nostru reptilian pare într-o cârva slăbită... Dorința de a avea un copil nu este nici constantă, nici universală. Unele femei vor copii, altele nu mai vor, iar unele nu au vrut niciodată. De când a apărut posibilitatea de a alege, există o diversitate de opinii și nu se mai poate vorbi deloc despre instinct sau despre dorință universală.

¹ *Psychologies magazine*, mai 2009. Dosarul „Vouloir un enfant”.

CHINURILE LIBERTĂȚII

A alege să fii mamă

Orice alegere presupune un moment de reflecție asupra motivelor și consecințelor. Aducerea unui copil pe lume înseamnă un angajament pe termen lung, care presupune să i se acorde prioritate copilului. Este hotărârea cea mai bulversantă pe care un om trebuie să o ia în viață. Așadar, înțelepciunea ne impune să ne întrebăm în mod serios dacă putem face asta și să ne chestionăm capacitățile personale și plăcerea de care am putea avea parte. Să fie oare întotdeauna cazul?

Nu demult, *Philosophie magazine* a publicat un sondaj deosebit de instructiv¹. La întrebarea: „De ce faceți copii?“, francezii (atât bărbați cât și femei) au răspuns astfel²:

Un copil ne face viața de zi cu zi mai frumoasă și mai veselă	60%
Aceasta permite perpetuarea familiei, transmiterea valorilor și a istoriei sale	47%
Un copil ne dăruiește afecțiune, iubire și ne face să fim mai puțin singuri atunci când îmbătrânim	33%
Pentru că îi dăruim viață unui om	26%
Un copil face ca relația de cuplu să fie mai intensă și mai solidă	22%
Copilul ne ajută să ne maturizăm, să ne asumăm niște responsabilități	22%
Copilul ne permite să lăsăm o parte din noi pe Pământ după ce murim	20%

¹ Publicat în nr. 27 din martie 2009. Sondaj realizat de TNS-Sofres între 2 și 5 ianuarie 2009, pe un eșantion național reprezentativ de 1 000 de persoane.

² Participanții la sondaj au putut da mai multe răspunsuri

Îl putem ajuta pe copil să realizeze ceea ce nu am putut face noi înșine	15%
Un copil înseamnă o nouă experiență, aduce noutate	15%
Pentru a-i face plăcere partenerului	9%
Este o alegere religioasă sau etică	3%
Alte răspunsuri (nesugerate)	4%
Ați avut un copil fără vreun motiv anume, dintr-un accident	6%
Total	
Au copii, își doresc ori și-ar fi dorit să aibă	91%
Nu au copii și nu doresc să aibă	9%

Philosophie magazine arată, pe bună dreptate, că 48% dintre răspunsuri sunt legate de dragoste și 69% de datorie, iar 73%, de plăcere. Hedonismul se plasează pe primul loc în cadrul motivațiilor, fără a exclude sacrificiul și dăruirea de sine.

Într-adevăr, rațiunea nu cântărește prea mult în hotărârea de a da naștere unui copil. Probabil chiar mai puțin decât în refuzul de a avea unul. În afară de faptul că inconștientul joacă un rol puternic în oricare dintre opțiuni, trebuie să mărturisim că cei mai mulți dintre părinți nu știu de ce fac un copil¹ și că motivațiile lor sunt infinit mai greu de explicat sau mai confuze decât cele amintite în sondaj. De unde apare și tentația de a apela la un instinct care le depășește pe toate. În fapt, hotărârea ține mai mult de latura afectivă decât de cântărirea

¹ Puține sunt femeile care recunosc aceasta. Ca atare, avem ocazia să le salutăm pe cele care o spun, de pildă Pascale Pontoreau din Québec, în lucrarea *Des enfants, en avoir ou pas* (2003) sau Éliette Abécassis, filosof, în romanul său *Un heureux événement* (2005). După o introspecție onestă, eroina sa conchide că oamenii fac copii „din dragoste, din plictiseală și din teama de moarte“, p. 15.

rațională a avantajelor și a dezavantajelor. Dacă se amintește adeseori de influența afectivității în luarea deciziei, nu se prea vorbește despre aceea, nu mai puțin importantă, a presiunilor familiei, prietenilor și societății care apasă asupra fiecăruia dintre noi. O femeie (și, într-o anumită măsură, și un bărbat) sau un cuplu fără copii pare întotdeauna o anomalie care ne face să ne punem întrebări. Ce idee curioasă să nu faci copii și să nu fi la fel ca toată lumea! Aceștia sunt mereu presați să dea explicații, în timp ce nimănui nu-i trece prin minte să întrebe o mamă de ce a devenit mamă (și să-i ceară imperios motive valabile), chiar de-ar fi cea mai infantilă și mai iresponsabilă dintre femei. În schimb, cea care alege să nu devină mamă are puține șanse să scape de suspinele părinților (cărora le interzice să fie bunici), de lipsa de înțelegere a prietenelor (cărora le place ca toată lumea să procedeze la fel ca ele) și de ostilitatea societății și a statului, prin definiție natalist, care are la dispoziție nenumărate mijloace prin care să te pedepsească pentru că nu vrei să-ți faci datoria. Prin urmare, îți trebuie o voință de fier și un caracter puternic pentru a scăpa de toate aceste presiuni, ba chiar de o oarecare stigmatizare.

Dilema hedonistă sau maternitate *versus* libertate

Individualismul și căutarea realizării personale le fac pe viitoarele mame să-și pună întrebări pe care nu și le puneau până mai ieri. Gravitatea nefiind singurul mod al afirmării de sine a unei femei, dorința de a avea un copil poate intra în conflict cu alte imperative. Cele care au o profesie interesantă și visează la o carieră – o minoritate – nu pot să nu-și pună următoarele întrebări: în ce măsură un copil se va dovedi o povară în evoluția lor profesională? Vor putea să facă față și

unei cariere exigente, și creșterii unui copil în același timp? Care vor fi consecințele asupra relației lor de cuplu? Cum să-și reorganizeze viața casnică? Își vor putea păstra avantajele vieții prezente și, îndeosebi, la care parte anume din libertate vor trebui să renunțe¹? Ultima întrebare privește un număr mare de femei.

Într-o civilizație în care sloganul „eu înainte de toate” este ridicat la rangul de principiu, sarcina este o provocare, chiar o contradicție. Ceea ce este legitim pentru o femeie care nu este mamă nu mai are același caracter atunci când apare copilul. Grija față de sine trebuie să cedeze locul uitării de sine; „vreau totul” se transformă în „îi dătez totul”. Din clipa în care o femeie alege să aducă pe lume un copil pentru plăcerea proprie, vorbim mai puțin despre un dar, și mai mult despre o datorie. De la dăruirea unei vieți, de odinioară, s-a trecut la o datorie, niciodată încheiată, față de copilul pe care nici Dumnezeu și nici natura nu ni-l mai impune și care va ști să ne amintească într-o zi că nu el a cerut să se nască...

Cu cât suntem mai liberi în hotărârile pe care le luăm, cu atât avem mai multe responsabilități și îndatoriri. Cu alte cuvinte, copilul, care reprezintă o sursă de împlinire personală incontestabilă pentru unele femei se poate dovedi a fi un obstacol pentru altele. Totul depinde de felul cum privesc maternitatea și de capacitatea lor altruistă. Totuși, înainte de a lua o hotărâre, puține sunt femeile (și cuplurile) care calculează cu luciditate plăcerile și greutățile, beneficiile și sacrificiile. Dimpotrivă, se pare că un halou iluzoriu ascunde realitatea maternității. Viitoarea mamă nu visează decât iubire și fericire, ignorând cealaltă față a maternității: epuizarea, frustrarea, singurătatea, chiar alienarea însoțită

¹ Întrebări inspirate din cartea lui Marian Faux, *Childless by Choice*, 1984, p. 28

de sentimentul de vinovăție. Dacă citim recente mărturii ale unor mame¹, vedem cât de puțin sunt pregătite pentru această răsturnare de situație. „Nu mi-a spus nimeni de greutatea ce aveau să vină”, spun ele. „Oricine poate face un copil și, cu toate acestea, puțini dintre viitorii părinți cunosc adevărul: *este sfârșitul vieții*”², ce trebuie înțeles ca fiind sfârșitul libertății mele și al plăcerilor pe care aceasta mi le aducea. Primele luni ale bebelușului ne supun la grele încercări: „Nu se poate să fii solicitată în așa măsură, și nu se poate ca bucuria personală supremă să poată lua naștere din această dependență, din această neliniște continuă și fără scăpare”. Sau: „Sugea și tot suga, de parcă nu mai știa altceva, blocat în programul său ca mine în fața televizorului [...]. Mă trezeam, iar adormeam, se lumina, se înnopta, nimeni nu m-a avertizat că va trebui să fac mereu același lucru – sau nu am crezut ceea ce îmi spuneau.”⁴

Dacă pentru Marie Darrieussecq, bucuria se suprapune plictiselii, pentru alte mame predomină impresia de vid și ele nu aspiră decât la regăsirea lumii exterioare.

Trebuie să constatăm că sarcina rămâne marea necunoscută. Această alegere decisivă în viață, care induce o schimbare radicală a priorităților, este mai degrabă un pariu. Unele femei găsesc în ea o fericire și un câștig identitar de neînlocuit. Altele reușesc cât de cât să concilieze exigențele contradictorii și, în fine, altele nu vor mărturisi niciodată că nu reușesc nicidecum și că experiența lor maternă este un eșec.

¹ Marie Darrieussecq, *Le Bébé*, 2009; Nathalie Azoulay, *Mère agitée*, 2002; Eliette Abécassis, *Un heureux événement*, 2005; Pascale Kramer, *L'Incalculable Brutalité du réveil*, 2009

² Eliette Abécassis, *op. cit.*, p. 15. Sublinierea ne aparține.

³ Pascale Kramer, *op. cit.*, p. 17

⁴ Marie Darrieussecq, *op. cit.*, p. 98

Într-adevăr, în societatea noastră, nimic nu este atât de greu de recunoscut ca acest eșec. A admite că te-ai înșelat, că nu ești făcută pentru a fi mamă și că ai găsit prea puțină satisfacție în această postură ar face din tine un soi de monstru iresponsabil. Și totuși, în toate clasele societății sunt atâtea copii care nu se bucură de iubire, sunt crescuți prost și lăsați să se descurce de capul lor, care depun mărturie pentru această realitate! De unde și interesul unei experiențe citate deseori de literatura americană ce tratează un astfel de subiect, aceea a lui Ann Landers, jurnalistă la *Chicago Sun-Times*, care îi întreba pe cititorii săi prin anii șaptezeci dacă ar face din nou alegerea de a deveni părinți știind ceea ce știu în prezent. Spre stupefacția generală, a primit vreo zece mii de răspunsuri, dintre care 70% negative¹. În ochii acestor persoane, sacrificiile erau prea mari față de satisfacțiile de care au avut parte. Fără îndoială, această experiență nu are valoare de anchetă științifică. Doar părinții dezamăgiți au simțit nevoia să răspundă. Însă experiența a avut meritul de a-i face să iasă din tăcerea lor pe cei ce sunt ignorați².

Maternitatea și virtuțile pe care aceasta le presupune nu vin de la sine nici în prezent, la fel cum nu veneau nici pe vremuri, când era un destin obligatoriu. A alege să fii mamă nu garantează, așa cum s-a crezut la început, o maternitate mai bună. Nu doar pentru că libertatea de a alege este probabil o amăgire, ci și pentru că face să atârne

¹ *Chicago Sun-Times*, 29 martie 1976. Vezi Marian Faux, *op. cit.*, p. 2.

² S-a reluat experiența de mai multe ori în anii nouăzeci, de către fondatoarea rețelei Childfree, Leslie Lafayette. În cadrul emisiunilor radio, ea le cerea ascultătorilor, sub asigurarea anonimatului, să răspundă la aceeași întrebare. Procentul de răspunsuri negative varia între 60% și 45%. Încă o dată, cifrele prezintă interes fiindcă dau cuvântul persoanelor dezamăgite de experiența parentală, fără a da vreo indicație în privința procentajului efectiv.

mult mai greu sarcina unor responsabilități într-o epocă în care individualismul și „pasiunea pentru sine”¹ sunt mai puternice ca oricând.

Maternitatea accentuează inegalitatea în cuplu

De la Durkheim încoace, se știe că mariajul îi avantajează mai mult pe bărbați. Acum, după un secol, lucrul acesta trebuie nuanțat, însă *injustiția casnică*² subzistă: viața conjugală are întotdeauna un cost social și cultural pentru femei, atât în privința împărțirii treburilor casnice și a educării copiilor, cât și în cea a evoluției carierei lor profesionale și a remunerației. Astăzi, ceea ce și-a pierdut caracterul de necesitate nu este atât mariajul, cât viața de cuplu și mai ales nașterea copilului, care apasă asupra femeii. Concubinajul, larg răspândit, nu a pus capăt inegalității casnice, chiar dacă anchetele arată că este mai favorabil femeilor decât căsătoria. Lucrul acesta este valabil mai ales la începutul vieții de cuplu, fiindcă apariția copilului îngreunează serios viața femeii³, în timp ce bărbatul, ca tată, se implică mai mult în activitatea

¹ Expresie împrumutată de la Jean-Claude Kaufmann. Vezi *L'Invention de soi*, 2004, p. 276.

² Titlul cărții publicate în 2007 sub îndrumarea lui François de Singly, la douăzeci de ani după *Fortune et infortune de la femme mariée*.

³ A se vedea ancheta americană efectuată de Shelton și John (1993) publicată de F. de Singly în postfața (2004) cărții *Fortune et infortune...*, op. cit., p. 218. Vezi și recentul articol al lui Armand Régnier-Loilier, „L'arrivée d'un enfant modifie-t-elle la répartition des tâches domestiques au sein du couple?”, *Population & Sociétés*, nr. 461, noiembrie 2009. El constată că „apariția unui copil accentuează dezechilibrul împărțirii sarcinilor” în detrimentul mamei, fapt care are legătură cu îndepărtarea ei de piața muncii. Astăzi, ca și ieri, femeile își asumă cea mai mare parte din sarcinile domestice, care sunt din ce în ce mai grele cu fiecare naștere. Autorul subliniază că insatisfacția femeilor crește după nașterea unui copil.

profesională. Conform lui F. de Singly, „amplarea muncii casnice – și justificarea acesteia – decurge mai puțin din ceea ce cer bărbații și mai mult din exigențele, reale sau presupuse, ale copiilor. Plecarea de acasă a copiilor demonstrează într-un mod aproape experimental următorul lucru: costul vieții conjugale derivă în mare măsură din costul copilului”¹.

Este adevărat că femeile cu studii superioare acordă mai puțin timp treburilor casnice și mai mult activității profesionale, fără ca tovarășul de viață să facă mai mult în casă.² Capitalul rezultat din pregătirea superioară a femeii, notează de Singly, servește înainte de toate pentru a apela la servicii exterioare familiei. Lucru pe care nu și-l pot permite mamele mai puțin școlite care au o activitate profesională. De unde și această remarcă a sociologului, care privește și maternitatea: „Revoluția moravurilor i-a făcut să se apropie pe bărbații și femeile cu diplomă, îndepărtându-le pe aceste femei de semenele lor mai puțin pregătite.”³ În timp ce primele tind să se implice mai mult în munca pe care o depun, astfel încât uneori renunță la sarcină, celelalte fac alegerea inversă atunci când locurile de muncă sunt tot mai puține, iar activitatea este prost plătită! Inegalitatea socială care se adaugă la cea de gen apasă tot mai greu asupra dorinței de a avea un copil.

¹ *Fortune et infortune...*, op. cit., p. 215

² Ibid., p. 221: Tabelul diviziunii muncii pe gen și diplomă, publicat de Institutul Național de Statistică și Studii Economice, pentru anii 1998–1999 (rubrica „Emploi du Temps”

³ Ibid. p. 222

EFECTELE AMBIVALENȚEI

De când femeile au devenit stăpâne pe fecunditatea lor, asistăm la patru fenomene care apar în toate țările dezvoltate: declinul fertilității, creșterea vârstei medii a maternității, creșterea numărului de femei pe piața muncii și diversificarea modurilor de viață feminine, care a condus la apariția, într-un număr tot mai mare de țări, a modelului cuplului sau al femeii singure fără copii.

Mai puțini copii înseamnă că nu sunt copii

În pofida politicilor familiale tot mai generoase, țările industrializate reușesc cu greu (iar unele deloc) să mențină constantă rata natalității. Reculul maternității este zguduitor, după cum o arată indicatorii de fecunditate (număr mediu de copii la fiecare femeie) din 1970 până în 2009. Cu titlu de exemplu, iată câteva cifre din Europa:¹

	1970	1980	1990	2006	2009 ²
Germania	2,03	1,56	1,45	1,34	1,3
Austria	2,29	1,65	1,46	1,41	1,4
Danemarca	1,99	1,55	1,67	1,85	1,9
Spania	2,88	2,20	1,36	1,36	1,5
Franța metropolitană	2,47	1,95	1,78	1,98	2,0

¹ Acest tabel și următorul au ca surse Eurostat, institutele naționale de statistică și ONU. Reunite de Institutul Național de Studii Demografice, ele pot fi consultate pe http://www.ined.fr/fr/pop_chiffres/pays_developpes/indicateurs_fecundite/

² Gilles Pison, „Tous les pays du monde (2009)”, *Population & Sociétés*, nr. 458, iulie-august 2009

Grecia	2,40	2,23	1,39	1,38	1,4
Irlanda	3,85	3,24	2,11	1,93	2,0
Italia	2,43	1,64	1,33	1,35	1,4
Norvegia	2,50	1,72	1,93	1,90	2,0
Olanda	2,57	1,60	1,62	1,71	1,8
Polonia	2,26	2,26	2,05	1,27	1,4
Portugalia	3,01	2,25	1,57	1,36	1,3
Marea Britanie	2,43	1,89	1,83	1,85	1,9
Suedia	1,92	1,68	2,13	1,85	1,9
Elveția	2,10	1,55	1,58	1,44	1,5

Chiar dacă se observă diferențe importante între Europa de Nord și cea de Sud, tendința de scădere este generală, așa cum este și în Statele Unite, Canada, Australia, Noua Zeelandă sau Japonia, deși se observă pe alocuri o ușoară creștere a natalității în ultimii ani:

	1970	1980	1990	2006	2009
Statele Unite	2,43	1,85	2,08	2,10	2,1
Canada	2,28	1,64	1,68	1,54	1,6
Australia	2,86	1,89	1,90	1,81	2,0
Noua Zeelandă	3,17	2,02	2,16	2,01	2,2
Japonia	2,12	1,76	1,54	1,32	1,4

Chiar dacă nu toți demografii sunt de acord în legătură cu eficacitatea reală a politicilor familiale (suedezele care, pe acest plan, sunt deosebit de favorizate de peste douăzeci

de ani, nasc mai puțini copii decât americancele sau irlandezele, care nu se bucură de aceleași avantaje), acestea rămân principala armă în încercarea de a lupta cu scăderea natalității. Toate țările se întreabă: ce este de făcut pentru a convinge cuplurile să fie mai fertile? Cum să fie ajutate? În funcție de cui se adresează cu prioritate: cupluri sau femeie (în afara țărilor scandinave, puține țări se gândesc să facă presiuni asupra bărbaților pentru o mai bună împărțire a îndatoririlor casnice!), se instituie o politică familială tradițională sau modernă, care perpetuează contrastul dintre țările din Nord și cele din Sud. Cu toate acestea, indiferent de eforturile depuse pentru a le permite mamelor să-și armonizeze mai bine viața profesională cu cea familială (concedii de maternitate mai generoase, sporirea facilităților și a calității creșelor pentru copiii sub trei ani, orare mai flexibile în cadrul companiei sau în sectorul public, înlesniri privind reîntoarcerea la serviciu după concedii lungi de maternitate etc.), majoritatea europenelor nu par încă dispuse să depășească pragul fatidic de 2,1 copii.

Desigur, Franța și Irlanda se apropie de acest prag, însă cele două țări catolice au puține în comun. Influența Bisericii asupra politicii irlandeze este incontestabilă, dar nu este și cazul Franței, unde contracepția (1967¹) și avortul (1975) se practică pe scară largă. Nici imigrația nu este suficientă pentru a explica rata fecundității în Franța, fiindcă dacă cea a imigranților este mai ridicată în decursul primilor ani de ședere, generația următoare tinde să atingă aceeași rată ca cea a femeilor franceze². Într-adevăr, cu greu putem explica

situația în cazul franțuzoicelor originare. Ca și în alte părți, vârsta medie când au primul copil este în jurul a treizeci de ani, uniunile¹ nu sunt mai stabile, și, la fel ca în Europa de Nord, numărul mamelor care își continuă activitatea profesională după cel de-al doilea copil este mai mare decât în țările din Sud. Celor care văd aici influența unei politici tradițional nataliste le atragem atenția că aceasta este mai puțin generoasă și reușită decât politicile familiale scandinave. În schimb, ceea ce le deosebește pe franțuzoice de vecinele lor este faptul că puține aleg să nu aibă copii. Acest fenomen, apărut în țările anglo-saxone, nu pare să le deranjeze câtuși de puțin. O franțuzoică din zece nu va avea copii la sfârșitul vieții (din motive voite sau involuntare), proporție ce nu a evoluat deloc din 1940² și care rămâne „net mai scăzută decât în cazul a numeroase țări europene: 17% în Anglia, Țara Galilor și Olanda, 20% în Austria și 29% în Germania de Vest, pentru femeile născute în 1965”³. Fără a menționa Statele Unite, Australia etc. Această excepție, despre care vom mai vorbi, nu le împiedică pe femeile franceze care, la fel ca toate celelalte, sunt foarte puțin grăbite să devină mame. Ca și cum copilul nu ar fi prioritatea numărul 1. Este vorba mai întâi de asigurarea independenței prin studii din ce în ce mai lungi, ce permit accederea la un loc de muncă satisfăcător (pe timp de criză, parcursul este mai lung și mai nesigur); apoi să-și găsească tovarășul pe care să și-l dorească a fi tatăl copiilor săi; în fine, sunt multe cupluri tinere care vor în prealabil

¹ Prin „uniri” înțelegem căsătoria, concubinajul și coabitarea

² Laurent Toulmon, „Très peu de couples restent volontairement sans enfant”, *Population*, anul 50, nr. 4/5 (iulie-octombrie 1995), pp. 1079–1109. Publicat de INED.

³ Vezi Jean-Paul Sardon, „Évolution démographique récente des pays développés”, *Population*, nr. 1 (ianuarie-martie 2002) și Isabelle Robert-Bobée, „Ne pas avoir eu d'enfant...”, *France, portrait social*, 2006, p. 182

¹ Decretele de aplicare au fost publicate treptat între 1969 și 1972

² Toruși, France Prioux atrage atenția că nașterile provenind din cupluri mixte continuă să crească, chiar dacă ritmul a mai încetinit din 2007. Vezi „L'évolution démographique récente en France”, *Population-F*, 63 (3), 2008, pp. 437–476

să profite de o viață în doi, liberă și lipsită de răspunderi, înainte de a procrea. Fibra maternă¹ se trezește din lenevire pe la treizeci de ani, devenind mai nervoasă între treizeci și cinci și patruzeci de ani. Ceasul biologic le presează pe femei să aleagă, și, uneori, ai impresia că vârsta, constrângerea și teama de a nu li se închide posibilitatea de a deveni mame sunt factorii care le determină mai mult pe femei să procreze decât irezistibila dorință de a avea copii. „Să avem și un copil“, ca o îmbogățire suplimentară pentru o viață trăită din plin, dar care riscă să devină banală...

Această abordare a maternității nu trebuie să le ascundă pe toate celelalte, căci epoca noastră este caracterizată prin diversitatea alegerilor. Între cele care visează să se consacre unei familii numeroase, cele care vor copii și profesie, cele care nu îi doresc deloc și cele sterile, care vor cu orice preț un copil, trebuie neapărat să constatăm că sarcina este percepută și valorizată în moduri foarte diferite².

Caracterul eterogen al alegerilor feminine

În încercarea de a studia mai bine situația, câțiva cercetători anglo-americani, confrunțați primii cu fenomenul *childless*, au propus clasificări și tipologii. Astfel, Catherine Hakim a fost una dintre primele care au clasat, descris și măsurat alegerile de viață feminină în secolul al XXI-lea. Ea distinge trei categorii: *home-centred* (centrate pe casă), *adaptive* (adaptive) și *work-centred*³ (centrate pe muncă), cărora le face în linii mari portretul în tabelul ce urmează.

¹ Întrucât astăzi expresia „instinct matern” nu se bucură de prea mare popularitate, partizanii îi preferă sintagma „fibră maternă”

² Vom nota că ultimele două categorii de femei, cele care nu vor copii și cele care și-i doresc cu orice preț, sunt adesea rău văzute

³ *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century*, Oxford University Press, 2000, p. 6

<i>Home-centred</i>	<i>Adaptive</i>	<i>Work-centred</i>
20% dintre femei	60% dintre femei	20% de femei
variație: 10%-30%	variație: 40%-80%	variație: 10%-30%
Viața de familie și copiii sunt principalele lor priorități.	Grup mai divers, care include femeile ce vor să combine slujba și familia cu cariere mai instabile și neplanificate.	Concentrează femeile fără copii. Ele sunt preocupate îndeosebi de carieră sau de activitățile echivalente pe scena publică: politică, sport, artă etc.
Preferă să nu muncească.	Vor să muncească, fără a fi total implicate într-o carieră profesională.	Total implicate în munca lor.
Diplome servind ca zestre intelectuală.	Diplome obținute cu intenția de a munci.	Grea investiție universitară și de formare pentru o slujbă sau alte activități.
Receptive la politicile sociale și familiale.	Foarte receptive la orice politică.	Receptive la politicile de angajare.

Contrar impresiei date adeseori de o parte a științelor sociale, conform căreia femeile formează un grup omogen, care caută să combine serviciul și viața de familie, Catherine Hakim ține să sublinieze diversitatea gradului lor de implicare în muncă. Evocând o „completă eterogenitate a modelelor de servicii pentru femei“, ea nu vrea să vorbească despre interesele lor comune, așa cum este obiceiul în discursurile feministe. Dimpotrivă, acest „caracter eterogen

al preferințelor și al priorităților dă naștere unor conflicte între categoriile de femei¹, care se dovedesc foarte avantajoase pentru bărbații ale căror interese sunt comparativ omogene. Pentru ea, aceasta este principala explicație a eșecului modelului egalitar. Comparați cu femeile, bărbații afișează un front unit, îndeosebi în perioadele-cheie de la douăzeci și cinci/cincizeci de ani: „Ei caută cu multă determinare și perseverență banul, puterea și un statut.”² Chiar dacă în ultimele decenii a apărut o oarecare eterogenitate masculină, ea rămâne minoră în raport cu cea a femeilor. Bărbații care aleg să se implice în munca domestică reprezintă doar o minoritate nesemnificativă. Așa cum notează Catherine Hakim, în timp ce au existat întotdeauna femei care să le conteste bărbaților puterea pe scena publică și privată, se cunosc puțini bărbați care au făcut la fel pe scena familială, luând frâiele educației copiilor. Chiar și generoasele concedii de paternitate din țările scandinave, notează ea, îi conving cu greu pe tați să se consacre activității familiale, deși aceștia încasează echivalentul salariului lor³.

Mai recent, în Statele Unite, Neil Gilbert a sugerat o altă tipologie, care distinge patru categorii de femei, în funcție de numărul copiilor pe care îi au⁴. În 2002, 29% dintre femeile americane cu vârste între patruzeci și patruzeci și patru de ani aveau trei copii sau mai mult, 35,5% aveau doi, 17,5% aveau doar unul, iar 18%, nici unul. Pornind de la aceste procentaje, Neil Gilbert descrie patru tipuri ideale⁵

¹ *Ibid.*, p. 8

² *Ibid.*, p. 9

³ *Ibid.*, p. 10

⁴ *A Mother's Work. How Feminism, the Market and Policy Shape Family Life*, Yale University Press, 2008.

⁵ În sensul dat de Max Weber. Aceste categorii logice nu sunt exhaustive și lasă deoparte numeroase excepții în fiecare categorie, și chiar cazuri contrare.

de stiluri de viață feminine, care formează un continuum, în funcție de importanța acordată locului de muncă și familiei. La o extremă se situează mamele de familii numeroase (cu trei copii sau mai mult), zise „tradiționale”¹. Acestea își găsesc identitatea și realizarea în educarea copiilor și în administrarea căminului. Un mare număr dintre ele au experiența muncii, însă aleg să se îndepărteze de ea – chiar dacă vor reveni mai târziu – pentru a rămâne acasă și a fi mame cu normă întreagă, împărtășind convingerea că activitatea cea mai importantă a vieții lor o constituie copiii pe care îi au, având astfel un profund sentiment de împlinire. Deși optează pentru o împărțire tradițională a sarcinilor cu tovarășul de viață, asta nu înseamnă totuși o reîntoarcere la modelul patriarhal. Multe dintre aceste femei se consideră „asociații” partenerilor lor în sensul deplin al termenului. De altfel, această categorie de femei a scăzut considerabil în ultimii treizeci de ani. Neil Gilbert atrage atenția că proporția lor a trecut de la 59% în 1976 la 29% în 2002.

La cealaltă extremă se află cele pe care Gilbert le califică drept *postmoderne*. Sunt femeile fără copii, al căror număr a crescut cu o cincime în aceeași perioadă. Acestea au un profil puternic individualist, consacrandu-și viața carierei pe care o urmează. Având, în general, o serioasă pregătire universitară, ele își găsesc realizarea în reușita profesională, fie că este vorba de afaceri, de politică sau de profesii libérale. Conform unui sondaj desfășurat în Marea Britanie, în 2004, asupra a 500 astfel de femei, 28% spuneau că sunt independente, mulțumite de soartă, aventuroase și încrezătoare în capacitatea de a controla principalele aspecte ale vieții lor.

¹ *Ibid.*, pp. 31–32

„La fel de fericite singure sau în compania unor prieteni ca și cu un partener, aceste femei au ambiții care nu se prea potrivesc cu obiectivele mariajului și ale vieții de familie.”¹ Mai puțin de jumătate dintre femeile întrebate au recunoscut că o familie și o casă primitoare le-ar putea da sentimentul unei adevărate împliniri.

În centrul acestui continuum figurează *neotradiționalele*, mame a doi copii, și *modernele*². Aceste femei vor să-și câștige existența, însă nu sunt atașate de carieră într-o asemenea măsură încât să renunțe la maternitate. Constituind majoritatea, respectivele categorii sunt adesea percepute ca fiind reprezentative pentru toate femeile care se împart între serviciu și familie. Dar, încercând să echilibreze exigențele familiale și munca, *modernele* fac ca balanța să se încline de partea carierei, în timp ce *neotradiționalele* dau prioritate vieții de familie. Aceste două grupuri se disting doar foarte puțin de cele tradiționale și de postmoderne. Mamele cu doi copii sunt mai adesea încadrate cu jumătate de normă, fiind mai implicate fizic și psihologic în viața căminului decât în muncă. Din 1976, numărul de mame cu doi copii cu vârsta de peste patruzeci de ani a crescut cu 75%. În 2002, ele reprezentau 35% dintre femeile acestei grupe de vârstă. În schimb, mama modernă, care are o activitate profesională și un copil, cheltuiește mai mult timp și energie pentru slujbă decât cea neotradițională. Proporția acestora a crescut cu 90% din 1976 și este valabilă pentru 17% din grupa de vârstă.

¹ *Ibid.*, pp. 32–33

² *Ibid.*, pp. 33–34. Trebuie să amintim că...

Aceste două clasificări ale specialiștilor¹ în științe sociale se aplică mai ales femeilor din Marea Britanie și celor din America. Desigur, clasificările ar trebui nuanțate pentru a putea fi aplicate în diferite regiuni ale Europei. În fond, ele au avantajul de a scoate la lumină diversitatea, chiar eterogenitatea alegerilor maternale și a stilurilor de viață feminine, care ne privesc astăzi pe noi, toate. Însă astfel de alegeri nu sunt imuabile, ci evoluează în funcție de situația economică și de politicile sociale și familiale. La fel de importante sunt ideologiile schimbătoare privind sarcina și presiunile ce se exercită asupra femeilor pentru a se conforma modelului în vogă: mama cea bună. Se știe că, în Franța, acesta s-a schimbat complet în secolul al XVIII-lea: de la o sarcină nepăsătoare și distantă s-a trecut la una activă și exclusivă, care s-a impus timp de aproape două secole. Dacă ideologia feministă și contracepția au schimbat jocul, au apărut în schimb și curente potrivnice, care încearcă să le impună femeilor reîntoarcerea la statutul mamei de odinioară, însă de data aceasta consecințele ar putea fi total diferite de cele sperate.

¹ Catherine Hakim este senior research fellow la London School of Economics, iar Neil Gilbert este profesor de social welfare și social services la Universitatea din

Partea a II-a

Ofensiva naturalistă

Perioada de după război a fost marcată de treizeci de ani de culturalism triumfător. În unele țări din Europa, acesta a găsit chiar sprijinul unei ideologii marxiste ofensive. Era epoca voluntarismului și a dorinței de eliberare din determinismele naturale și sociale. Asemenea lui Descartes la vremea lui, se spera că omul va deveni „stăpânul și posesorul naturii“, cât și al propriului destin. Lumea credea în progresul nesfârșit al științelor și al tehnicii, care trebuia să ne aducă libertatea și bunăstarea. Într-un cuvânt, ne aflam într-o epocă a cuceririi, de care femeile au profitat din plin reevaluându-și statutul, identitatea și relațiile cu bărbații.

Ca de fiecare dată în istoria umanității, ceea ce îi constrânge pe oameni sunt războaiele și marile crize ecologice și economice. De data aceasta, criza petrolului (1973) a fost cea care a anunțat sfârșitul anilor noștri glorioși. Criza economică ce a urmat, cu multiple recăderi, a fost propice reapariției unei ideologii uitate: naturalismul¹. În timp ce influența ei s-a propagat, încetul cu încetul, în ansamblul societăților industriale, printre primele vizate au fost femeile. Și este absolut normal: ele sunt primele victime ale șomajului și ale precarității. Cele mai fragile se întorc la familie, celelalte – la fel ca bărbații – sunt cuprinse de ură și dezamăgire față de întreprinderile care le pot arunca așa cum arunci un șervețel de unică folosință în funcție de ceea ce se întâmplă pe piață. O nouă generație de femei, cele care

¹ „Doctrină care insistă în principal asupra aspectelor care, la om, țin de natură și de legile ei“, *Dictionnaire Le Robert*

aveau de reglat niște conturi cu mamele lor feministe, au fost primele care au ascultat semnalele trase de naturalism. În fond, dacă lumea muncii este dezamăgitoare, dacă nu ți se face dreptate în ceea ce privește locul pe care îl meriți, dacă nu ți se oferă nici statutul social, nici independența financiară sperată, atunci de ce să faci din asta o prioritate? Nevoia financiară face legea, însă un mare număr de femei au început să se gândească la faptul că statutul de mamă înseamnă și altceva, și că grija față de copii și educația lor ar putea fi lucrul cel mai important. Spre deosebire de mamele lor, mereu presate, care jonglaseră, de bine de rău, între exigențele profesionale și cele familiale, fetele au fost sensibile la noul slogan: întâi de toate, copiii!

În același timp, se vorbea tot mai mult despre natură și biologie, despre „esență” și „instinct” matern, care impun îndatoriri tot mai importante față de copil. Pediatrii și numeroșii „specialiști” în maternitate, denunțând preceptele predecesorilor – iar uneori chiar pe ale lor, după câțiva ani¹ – regăseau argumentele unui Plutarh sau unui Rousseau, care au știut atât de bine să le culpabilizeze pe cele care nu răspundeau chemării naturii.

Între naturaliști și culturaliști se dă un război subteran și, dincolo de acesta, între cei care se autoproclamă „avocații”² copilului (pentru a-l apăra împotriva ignoranței sau neglijenței materne?) și cei care refuză să vadă cum au fost pierdute libertățile feminine. În momentul de față, nu știm cum se vor sfârși toate acestea.

¹ Virajele la 180 de grade ale pediatriei de aproape un secol sunt bine cunoscute grație cărții scrise de Geneviève Delaisi de Parseval și Suzanne Lallemand, *L'Art d'accueillir les bébés*, 1980; reed. 1998.

² Așa se prezintă pediaterul T. Berry Brazelton, *Points forts. De la naissance à trois ans*, 1999, p. 32.

Capitolul II

Sfânta alianță a „reacționarelor”¹

Începând din anii șaptezeci/optzeci, și-au făcut apariția trei discursuri din zone diferite, care critică toate impasul modelului cultural dominant. Ecologia, științele comportamentului care se bazează pe etologie² și un nou feminism esențialist fac front comun pentru bunăstarea umanității. Lăudându-se că aduc fericire și înțelepciune femeii, mamei, familiei, societății, chiar întregii umanități, aceste discursuri propovăduiesc, fiecare în felul său, un soi de „reîntoarcere la natură”. Vrând să o dominăm și refuzând să o ascultăm, ne-am fi pierdut busola și ne-am fi îndreptat spre propria pieire. Ar fi timpul să recunoaștem că am luat-o pe căi greșite și să ne facem *mea culpa*, colectiv și individual. Ceea ce consideram a fi eliberator și progresiv se dovedește la fel de iluzoriu și de periculos. Unii nu ezită să proclame că înțelepciunea este în altă parte, pentru a nu spune în trecut...

¹ În sens figurat: cei care dau „un răspuns la o acțiune printr-o acțiune contrară tind să o anuleze”, *Le Robert. Dictionnaire historique de la langue française*, sub îndrumarea lui Alain Rey, 2 volume, 1994.

² Disciplina care are ca obiect studiul moravurilor, al obiceiurilor popoarelor (n.red.)

DE LA POLITICĂ LA MATERNITATEA ECOLOGICĂ

Ruptura politică și morală

La origine, ecologia este „doctrina ce vizează o mai bună adaptare a omului la mediul înconjurător”¹. Sub aparenta banalitate a acestei fraze se ascunde o adevărată răsturnare a valorilor. Nu este vorba despre a stăpâni și folosi natura în funcție de nevoile și dorințele omului, ci de a-l supune pe acesta legilor ei. Această nouă doctrină a dus imediat la apariția unui discurs politic, atât în Europa de Nord, cât și în Statele Unite ale Americii, unde, prin anii șaptezeci, înfloresc mișcările de contracultură. Cu abordări diferite, ele au în comun eliminarea consumului neînfrânt propriu capitalismului triumfător. După exploatarea omului de către om, exploatarea intensivă a naturii devine punctul de atac al sistemului repudiat. De la practica amorală a acestei „exploatări”, acum suntem presați să trecem la „respectarea” ei. Unii propovăduiesc chiar o alianță cu ea sub forma unui *Contract natural*². Chemarea la iubire și respect față de natura înconjurătoare este dublată de un avertisment catastrofist și răzbunător: abuzând prea mult, riscăm să plătim scump. Cândva, Mama Natură își va pedepsi amarnic fiii.

Din anii optzeci, tot felul de intelectuali, artiști și numeroase asociații lansează semnale de alarmă. Ni se amintește înrudirea cu maimuțele pe cale de dispariție³; Le Clézio deplânge paradisul pierdut, iar filosoful Félix

Guattari propune „*ecosofia*, sinteza eticopolitică a unei noi ecologii atât înconjurătoare, cât și sociale și mentale”⁴. Toate acestea ne presează să restabilim armonia distrusă dintre om și natură. Ușor, ușor, aceasta a căpătat statutul de autoritate morală, admirându-i-se simplitatea și înțelepciunea. Nu natura este cea care îl asuprește pe om, ci el însuși o face și se îndreaptă spre sinucidere, violând-o. Prin urmare, trebuie neapărat să punem capăt comportamentelor noastre aberante de consumatori egoiști și amoralii. Industrializarea, și odată cu ea științele și tehnicile aflate în slujba ei, sunt aduse în boxa principalilor acuzați. Este condamnată bunăstarea amăgitoare pe care acestea trebuie să ne-o aducă, iar cei mai radicali nu vor să rețină decât efectele perverse ale inevitabilelor noastre abuzuri.

Principală vizată este nefericita chimie, acuzată de toate relele, fiindcă ea întrușipează „artificialul”, prin definiție inamicul „naturalului”. În afară de faptul că ne otrăvește hrana (ce este mai abject ca o bomboană sau o băutură produsă cu chimicale?), mai este suspectată și de faptul că ne modifică genele și că poartă responsabilitatea tuturor flagelurilor prezente și viitoare. Se uită tot ce i se datorează – cum ar fi prelungirea speranței de viață – pentru a o bănuși de tot ce este mai rău. Circumstanță agravantă: dintre toate științele, ea este una dintre cele mai direct supuse productivismului de grupurile industriale mondiale și, ca atare, lipsită de orice moralitate. Este bine cunoscut faptul că laboratoarele farmaceutice și fabricanții de pesticide sau de organisme modificate genetic nu s-ar gândi decât la bani... Chiar dacă cele spuse frizează caricatura, este adevărat că spiritele noastre au căzut pradă unei neîncredere

¹ Ibid.

² Michel Serres, *Le Contrat naturel*, 1990

³ Vezi filmul *Le peuple singe* de Gérard V.

generalizate, făcându-ne să obiectăm pentru orice fleac și să ne justificăm făcând apel la precauție.

Felul în care a fost primită pilula contraceptivă de când a fost inventată este o ilustrare a reticențelor reînnoite față de „chimie”¹. În timp ce milioane de femei au adoptat cu entuziasm acest instrument de control a procreării, altele, inclusiv în sânul noilor generații, au numai neîncredere față de un produs artificial care blochează un proces natural. Între 2003 și 2006, vânzarea pilulelor a scăzut de la 65 la 63 de milioane: „teama de îngărășare și refuzul chimicalelor sunt principalele obiecții” ale persoanelor aflate în jurul vârstei de treizeci de ani. Unele invocă riscul de cancer, altele, o posibilă dereglare hormonală, iar altele, teama de sterilitate. Conform unei anchete recente², 22% dintre franțuzoaice cred că pilula poate provoca sterilitate. Două tinere, Éliette Abécassis și Caroline Bongrand, se fac purtătoarele de cuvânt ale acestor femei atunci când afirmă: „Spre deosebire de prezervativ, pilula este nocivă.”³ Ele se sprijină pe raportul întocmit de CIRC (Centrul Internațional de Cercetare a Cancerului), care stabilește o legătură între pilulă și cancerul de sân, de uter și de ficat, clasând pilula contraceptivă estroprogestativă în categoria 1 a produselor cancerigene. Această afirmație, ce nu ține cont nici de antecedente, nici de istorie, nici de modul de viață al fiecărei femei și nici de durata de folosire a pilulei, nu face decât să alimenteze toate precedentele ecologist-biologice. În trecere, amintim că același CIRC, declarând alcoolul deosebit de cancerigen⁴ și cerând să se înceteze consumarea lui în orice

cantitate – a fost clar dezmințit de Consiliul Superior al Sănătății Publice (HCSP) doi ani mai târziu¹...

Să adăugăm că poluarea chimică² este bănuită a fi una dintre principalele cauze ale infertilității masculine, iar o revistă pentru femei a considerat recent că este oportun să formuleze următoarea întrebare: „Cum să te aperi în momentul în care mediul înconjurător lovește bărbatul în ceea ce are mai intim?” Apoi a analizat o discuție dintre ministrul mediului și profesorul Jouannet, specialist în biologia reproducerii: „Bărbatul, o specie amenințată?”, chiar dacă, în partea introductivă, jurnalista afirmă că vrea să demonteze orice viziune apocaliptică, citându-l pe profesorul Spira, directorul Institutului de Cercetare pentru Sănătate Publică (IReSP): „Nu toți bărbații vor deveni sterili, iar specia umană nu va dispărea.” Prea târziu! Persistă impresia că omul este un ucenic vrăjitor pentru care chimia constituie arma suicidală. Nu trebuie să ne mire faptul că aceasta este tot mai mult diabolizată, fiind asociată cu ideea de otrăvă, de intoxicare și de moarte. Inutil să mai precizăm că o mamă demnă de acest nume va trebui să-și protejeze copiii împotriva ei.

¹ *Le Figaro*, 28 iulie 2009. HCSP reamintește recomandarea în privința consumului de alcool de către adulți: femeile să nu depășească două pahare de vin, iar bărbații trei, conchizând: „În momentul de față, nu există argument convingător pentru a justifica modificarea recomandărilor actuale [...] în favoarea unei abstenențe totale.”

² Colocviul „Environnement chimique et reproduction” (25 noiembrie 2008), în *Madame Figaro*, 16 decembrie 2008. În opinia profesorului P. Jouannet, pericolul ar veni de la „anumiți italași, molecule prezente în cosmetice, ambalaje alimentare sau produse din plastic”, după cum sugerează un studiu efectuat pe șobolani. Revista *Elle* lansează același strigăt de alarmă în numărul său din decembrie.

¹ Vezi *Le Nouvel Observateur*, 3–9 ianuarie 2008, „Ces femmes anti-pilule”

² INPES-BVA, 2007, anchetă citată de *Le Nouvel Observateur*

³ *Le Corset invisible. Manifeste pour une nouvelle femme française*, 2007, p. 187

⁴ În afară de incidența sa în cancerul faringelui, cavității bucale, esofagului și ficatului, CIRC anunța în martie 2007 că alcoolul putea fi la originea cancerului colorectal și al celui de sân

Buna mamă ecologică

La originea acestei tendințe se află respingerea de către unele femei a tehnicilor spitalicești văzute ca o depozitare de trup și, prin urmare, de sarcina lor. Nemulțumite de rigiditatea regulilor din spital, exasperate de autoritarismul medicului atotputernic care le trata ca pe niște copii, și convinse că nașterea este un fenomen natural și nu o problemă medicală, unele au început încă din anii șaptezeci să nască acasă, fără medic, doar cu o moașă, iar mai nou cu ceea ce se numește o *doula*¹. Dacă prima intervine în momentul nașterii, cea de-a doua o însoțește pe viitoarea mamă pe toată perioada sarcinii. Rolul unei *doula*, care nu are nimic medical, este în esență de natură materială și psihologică. Copreședintele asociației „Doulas de France” explică faptul că ea însoțește părinții pe toată perioada sarcinii, în momentul nașterii și după naștere. „Ea stabilește un climat de încredere și de siguranță cu părinții, [...] îi ajută atât în căutarea de informații, cât și în luarea deciziilor. În timpul nașterii, are în principal un rol de susținătoare, oferind însă și ajutor: un sfat pentru găsirea unei bune poziții, cuvinte de încurajare, masaj în timpul travaliului².” După nașterea copilului, „își continuă rolul de însoțitoare asistând-o pe mamă la alăptat și la îngrijirile de zi cu zi necesare nou-născutului.” Pregătirea ei? Îndeosebi experiența personală ca mamă, completată de cunoștințe de psihologie a sarcinii, naștere, nou-născut, alăptare etc. Este vorba, înainte de toate, „de principiul transmiterii de la femeie la femeie, prin împărtășirea experienței proprii și

¹ Cuvânt de origine greacă însemnând „sclavă”. Ea este în slujba femeii însărcinate și îndrumă primii pași ai tinerelei mame.

² *Femme actuelle*, februarie 2008. Totul pentru o remunerație variind în jurul a 500 de euro în 2007.

prin schimbul de păreri”. Un studiu american recent elogiază noua profesie: naștere mai ușoară; scăderea cu 50% a ratei de cezariene; diminuarea cu 25% a duratei de naștere, cu 60% a numărului de peridurale și cu 30% a folosirii forcepsului¹.

În Statele Unite și Canada, unde *doula* există de douăzeci de ani, 5% dintre femeile însărcinate au apelat la ea în 2002. Nu se cunoaște procentul de femei franceze atrase de profesiunea care abia începe să fie cunoscută, știindu-se în schimb că între 3 și 5% dintre ele nasc acasă, în prezența unei moașe². În Olanda, 30% dintre femei practică nașterea „naturală”. Se înțelege că o astfel de naștere exclude anestezia peridurală și cezariana de care abuzează unii ginecologi, fiind două procedee acuzate că le fură mamelor experiența nașterii.

Anestezia peridurală, care înlătură durerile extraordinare din timpul nașterii³ a apărut la sfârșitul anilor șaptezeci și continuă să câștige teren. Totuși, nu toate femeile care nasc sunt unanime în a o accepta. Dacă pentru unele, peridurala este cel mai bun câștig pentru femeie, cea care pune capăt blestemului original, acela de a naște în chinuri, pentru altele este expresia unei „civilizații industriale degenerate”⁴,

¹ Studiu publicat de Marshall H. Klaus, John H. Kennell, Phyllis H. Klaus, *The Doula Book: How a Trained Labor Companion Can Help You Have a Shorter, Easier and Healthier Birth*, 2002, cap. 5. Un alt studiu (2003), citat de *Femme actuelle*, februarie 2008, își exprimă satisfacția față de prezența doulei în timpul nașterii, prezență care „înlesnește nașterile spontane și reduce cererea de medicamente antidurere”.

² *Le Figaro*, 8 octombrie 2008. Articolul precizează că, în opinia colectivului AAD (Naștere la domiciliu), 25% dintre femei ar fi dornice să nască acasă, dar că penuria de moașe liberale, care sunt cam vreo șazeeci în Franța, le împiedică să o facă.

³ Pe o scară a durerii de la 1 la 10, se consideră că durerile nașterii se situează la nivelul 10.

⁴ Elisabeth Kneuper, *Die Natürliche Geburt. Eine globale Errungenschaft?*, Hamburg, 2003, pp. 107–128.

care merge împotriva idealului universal al nașterii naturale. Pentru altele, peridurala o deposează pe femeie de o experiență de neînlocuit. Abundă mărturiile celor care vor să trăiască această experiență feminină decisivă până la capăt, așa cum au făcut-o generațiile anterioare și cum continuă să o facă și azi femeile din alte culturi considerate mai apropiate de natură. Una dintre ele, care s-a confesat revistei *Marie-Claire*, exprimă destul de bine un sentiment împărtășit: „Am avut o primă naștere îngrozitoare: șaisprezece ore de travaliu, șapte ore de dureri foarte puternice și două ore pentru expulzarea unui bebeluș de 4,5 kg. Aceste două ore au fost un adevărat coșmar. O durere nemărginită, în care nimic nu mai contează, și nu te mai gândești nici la copilăș. Dar când, cu o formidabilă alunecare, copilul a ieșit din pânțele mele, când mi l-au pus pe piept, când i-am văzut muița mirată, a fost un moment grozav. O clipă de fericire totală. Aș fi trăit așa ceva dacă aș fi avut jumătate din pânțele mamei? [...] Acum aș fi gata să trăiesc din nou coșmarul pentru a re trăi și momentul nașterii. Orele de durere s-au pierdut în amintirea trecutului, în timp ce clipa nașterii este într-atât de vie, încât îmi dau lacrimile atunci când o evoc. La cel de-al doilea copil mi s-a făcut o injecție cu Dolosal [...]. Am avut un travaliu foarte liniștit, adormeam între două contracții, dar când a venit copilul eram cu capul în nori și nu-mi păsa de nimic; mi s-a furat această naștere. Femeile care nasc sub anestezie vorbesc despre „seninătate“. Vom avea timp de seninătate la bătrânețe [...]. Are cineva dreptul să aseptizeze nașterile? Să micșoreze bucuria înlăturând durerea? Este cinstit să li

se propună femeilor să scape de durerile nașterii, fără a li se povesti despre acea parte pe care nu o pot cunoaște?”¹

Unele femei merg chiar mai departe, făcând clar elogiul durerii. Am greși să „o considerăm în mod exclusiv negativă; în unele culturi, ea servește drept inițiere. Este un adevărat ritual de viață”.² Ziarista Pascale Pontoreau ilustrează aceste rânduri povestind următoarea anecdotă: în timp ce ea însăși naștea cel de-al doilea copil, a auzit o vecină de cameră urlând „de parcă îi tăiau gâtul”. A întrebat pe cineva dacă respectiva persoană are complicații. „O, nu! Așa își exprimă suferința...” Și încheie cu următoarea reflecție reconfortantă: „Pentru femeile obișnuite să aibă control asupra propriei persoane, strigătul pe care îl scot atunci când nasc este adeseori primul pe care l-au scos de când sunt „persoane adulte”. Acel țipăt permite eliberarea de mulți ani și experiențe refulate. Dar dacă anestezia ar duce la înăbușirea acestor țipete?”³

Așadar, ar exista durerea cea bună și cea rea. Prima este naturală, a doua este impusă prin puterea medicală. În anii șaptezeci, noii adepți ai „unei nașteri fără dureri”⁴ denunțau violențele instituționale ale spitalelor: brutalități, umiliri ale gravidelor ce nasc, abuz de cezariene, epiziotomii, nașteri provocate înainte de termen doar pentru ca medicul ginecolog să nu aibă probleme. Se creează alte locuri unde femeile să nască altfel, conduse de obstetricieni care rup legătura cu spitalul tradițional: „Michel Odent la spitalul din Pithiviers, Pierre

¹ Revista *Marie-Claire*, februarie 1987. Ca urmare a acestei mărturii anonime, un ginecolog solicitat de revistă atrage atenția că o injecție cu Dolosal pe bază de morfină nu are nimic de-a face cu peridurala, fiindcă ea alterează conștiința și împiedică o reală participare a mamei.

² Pascale Pontoreau, *Des enfants, en avoir ou pas*, op. cit., p. 53

³ *Ibid.*

⁴ Dr. Frédéric Leboyer, *Pour une naissance sans violence*, 1974

Boutin la maternitatea din Lilas, Pierre Bertrand la spitalul din Saint-Cloud. La Pithiviers se dorește regăsirea „omului ecologic”, a primitivului, a arhaicului; femeia este invitată să nască goală și ghemuită în „sala sălbatică” după o trecere prin piscină. La Lilas se recurge la „vegetoterapie” pentru a permite o „regresie” și pentru a „sparge platoșa” care paralizază trupul femeii. La Saint-Cloud domnește „sofro-relaxarea”. Aceste ideologii militante reacționează în același timp împotriva rigorilor pasteuriene cât și contra recenteii invazii a tehnicilor (între altele *monitoring-ul*), invazie însoțită de o diminuare a prezenței fizice a moașelor lângă viitoarele mame. Unii medici denunță și aroganța unei „gândiri scientiste”, pe care o compară cu gândirea magică. Ei vor să refacă legătura cu natura.¹

Chiar dacă a avut un parcurs îndelungat², pasiunea ecologică încă nu și-a spus ultimul cuvânt. Dimpotrivă. Ea se află azi în prima linie, de data aceasta în deplin acord cu corpul medical, pentru a promova reîntoarcerea la alăptatul matern. A alăpta la cerere, a alăpta până când copilul se satură este noul obiectiv de care trebuie convinse cu orice preț celelalte femei³.

¹ Yvonne Knibichler, *La Révolution maternelle depuis 1945*, 1997, p. 194

² Totuși, destul de recent, la un film intitulat *Le Premier Cri*, debordând de estetism, vrând să arate frumusețea nașterilor în diverse părți ale lumii, de la triburile masai până în orașul Ho Și Min, din Mexic până în Siberia și în deșertul Nigerului (unde asistăm la durerile insuportabile ale unei tuarege care naște un copil mort), revista *Elle* (29 octombrie 2007) a fost una dintre puținele publicații care au reacționat. Foarte supărată de mărturia militantă a unei canadiene din Québec, dornică să nască natural în comunitatea sa de ecologiști altermondiști, refuzând orice ajutor medical, chiar dacă viața îi este în primejdie, jurnalista amintește că în fiecare minut în lume moare o femeie dând naștere copilului și că în fiecare zi, în țările în curs de dezvoltare mor peste 10 000 de nou-născuți în urma complicațiilor ivite la naștere.

³ Vezi cap. următor

Principală țintă a atacurilor: biberoanele, atât obiectul în sine, cât și conținutul. S-au scurs deja câteva decenii de când asistăm la criticarea laptelui apropiat de cel matern, industrial și artificial. Ce contează că sortimentele sunt tot mai diversificate și apropiate de laptele matern, sau că utilitatea lor nu este aceeași în țările lipsite de apă și în țările dezvoltate, condamnarea lor este tot mai acerbă. Dacă la aceasta adăugăm recenta descoperire a unei substanțe chimice, bisfenol A (BPA), prezentă în 90% dintre biberoane (în polycarbonat) și suspectată de perturbarea sistemului hormonal, de provocarea anumitor forme de cancer (de sân sau de prostată), chiar de sporirea riscurilor de diabet și de maladii cardiovasculare¹, înțelegem că o mamă demnă de acest nume le aruncă la gunoi. Aici își găsesc satisfacția militantele alăptării.

În fine, de când s-a descoperit ce catastrofă reprezintă scutecele de unică folosință pentru mediul înconjurător, o nouă sarcină entuziasmantă o așteaptă pe mama ecologică. S-a calculat că un copil, de la naștere până la treizeci de luni, produce numai el singur o tonă de deșeuri, cărora le-ar trebui între două și cinci secole să se degradeze. În plus, milioanele de tone de scutece de unică folosință consumate anual în Franța ar fi responsabile de distrugerea a 5,6 milioane de copaci în lume... Un masacru ecologic. Un ultim argument pentru a le convinge pe mame să-și schimbe obiceiurile: testele efectuate de Greenpeace au arătat că gelurile absorbante din unele modele ar conține urme de compuși

¹ *Le Nouvel Observateur*, 25 septembrie/1 octombrie 2008 și *Paris Match*, 28 mai/3 iunie 2009. Chiar dacă European Food Security Agency a reafirmat că, date fiind cantitățile de BPA autorizate, biberoanele nu prezintă nici un risc, Parisul a interzis folosirea lor în creșele municipale.

toxici, de pildă dioxină. Așadar, mamelor li se recomandă să folosească scutece lavabile, mai economice și mai ecologice, care prezintă avantajul că, astfel, copiii scapă de scutece mai repede (întrucât resimt mai mult disconfortul de a fi uzi)¹... Împotriva recalcitrantelor, secretarul de stat pentru ecologie (ea însăși pe atunci tânără mamă cu un copil) s-a gândit la o nouă taxă pe scutecele de unică folosință², propunere care, din fericire, nu a fost pusă în practică. Cel puțin pentru moment. Dar nu putem fi siguri că obsesia biodegradabilului și a reciclabilului nu va avea câștig de cauză în fața reticențelor noastre. Cu ocazia unui târg pentru copii ținut la Londra, s-a aflat că deja 20% dintre bebelușii englezi purtau în mod regulat, sau din când în când, scutece lavabile³!

Când științele redescoperă instinctul matern

Atunci când se credea că s-a sfârșit cu vechiul concept de instinct matern, unii au reluat problema sub acoperirea unor studii științifice. În anii șaptezeci pediatria americană s-a plasat în avangarda acestei mișcări, care mai continuă și astăzi să facă adepți în Europa. Ei se sprijină în principal pe etologie (știința comportamentelor speciilor animale) pentru a le aminti femeilor că sunt mamifere ca toate celelalte, având aceiași hormoni ai maternității: oxitocina și

¹ *Le Monde*, 7 noiembrie și *Le Figaro*, 21 aprilie 2008

² Interviu cu Nathalie Kosciusko-Morizet la Europe 1, și i-Télé în 14 și 15 septembrie 2008. În afară de anunțarea taxei, spunea că i se pare „grozav” să folosească scutece lavabile.

³ *Le Monde*, 7 noiembrie 2007

prolactina. În consecință, lăsând deoparte aberațiile culturale, ele trebuie să formeze cu bebelușul o legătură automată și imediată printr-un proces neuro-biologico-chimic. Dacă nu se întâmplă așa, atunci trebuie să se revolte pe mediul înconjurător sau să se neliniștească gândindu-se la deviații psihopatologice. Acești cercetători au primit sprijinul antropologilor, pedopsihiatrilor și al unei mari părți din mass-media americană care le-au popularizat teoria.

Instinctul matern revenea la modă. De altfel, începând din 1981, Bruno Bettelheim, specialist în psihanaliza copilului, mi-a transmis nemulțumirea sa cu privire la teza pe care o susțineam în cartea *L'Amour en plus*. Solicitat de editorul meu să scrie o prefață la ediția americană, el a răspuns în următorii termeni: „Toată viața am lucrat cu copii ale căror vieți au fost distruse fiindcă mamele lor îi urau [...]. *Demonstrația că nu există instinct matern – și bineînțeles că nu există*, altfel nu ar fi fost atât de mulți cei care au nevoie de serviciile mele – și că sunt atâtea mame care își resping copiii, nu va servi decât la eliberarea acestora de sentimentul de culpabilitate, singura frână care să permită salvarea unor copii de la distrugere, de la sinucidere, de la anorexie etc. Nu vreau să-mi împrumut numele pentru dărâmarea ultimului bastion ce oferă multor copii nefericiți o protecție împotriva distrugerii.”⁴

⁴ Scrisoare din 7 iulie 1981 către Macmillan Publishing, care a publicat *L'Amour en plus* (1980) sub titlul *Mother Love, Myth and Reality*, în 1981. Sublinierea ne aparține. Această scrisoare nu a diminuat cu nimic admirația mea pentru opera imensă a lui Bruno Bettelheim în favoarea copiilor autiști, deși continui să cred în virtuțile adevărului. Scrisoarea a fost parțial publicată de Nina Sutton în 1995 în biografia pe care a scris-o, *Bruno Bettelheim. O viață*, pp. 425–426.

Teoria legăturii (*bond*)

La zece ani după apariția teoriei atașamentului (a copilului de mama sa) aparținându-i lui John Bowlby, doi pediatri americani propuneau o teorie a legăturii dintre mamă și copil. Se pare că ar exista o nevoie biologică a acestuia de a fi pusă în contact fizic cu bebelușul imediat după naștere, pentru a se stabili între ei relații profunde. „Povestea *bonding*-ului” începe în 1972, odată cu publicarea unui articol de către John Kennell și Marshall Klaus (susținători și ai ideii de *doula*) în *New England Journal of Medicine*. Convinși că femeia are, la fel ca alte specii, un comportament instinctiv, aceștia se inspiră de la ele pentru a-l aplica la noile mame: „La unele femele, cum sunt caprele, vacile și oile, despărțirea mamei de puiul ei imediat după naștere pentru o perioadă scurtă, chiar și de patru ore, poate avea consecințe grave asupra comportamentului matern: mama poate refuza să se ocupe de pui și să-l hrănească. În schimb, dacă sunt împreună în primele patru zile, apoi despărțiți în a cincea zi pentru o perioadă echivalentă, mama își regăsește toate instinctele protectoare când sunt din nou împreună.”²

Invocând experiența lor cu tinerele mame, ei afirmă că acestora le trebuie șaisprezece ore pentru a stabili un contact profund cu nou-născutul. Astfel, relația mamă-copil și dezvoltarea ulterioară a copilului ar fi mai bune. Aceste efecte spectaculoase ar putea fi considerate drept consecința unei „perioade sensibile” la femeia care tocmai a născut, când aceasta este hormonal determinată să-și accepte sau să-și respingă copilul.

¹ Diane E. Eyer, *Mother-Infant Bonding: A Scientific Fiction*, 1992, p. 2

² M. Klaus, P. Jerauld, N. Kregler, W. McAlpine, M. Steffa și J. Kennell, „Maternal Attachment: Importance of the First Postpartum Days”, *New England Journal of Medicine*, 286, (9), martie 1972, pp. 460–463.

Noțiunea de „perioadă sensibilă” pentru atașamentul matern a fost foarte repede instituționalizată. Cei doi pediatri au făcut un turneu prin spitalele americane, au organizat ateliere cu persoanele care lucrează în domeniu și au publicat, în 1976, o carte care i-a marcat pe profesioniști: *Maternal Infant Bonding*. „Noțiunea de legătură a făcut să vibreze coarda sensibilă a unor grupuri diferite, precum organizațiile religioase fundamentaliste, mișcările feministe și adepții nașterii naturale. Ideea a fost popularizată de mass-media, iar spitalele au pus la dispoziția lăuzelor camere speciale în acest scop.”¹ Văzând disperarea și sentimentul de culpabilitate pe care le aveau părinții care nu cunoscuseră o asemenea experiență, cei doi pediatri au publicat, în 1982, o nouă carte², care avea ca scop să-i liniștească: „În pofida faptului că nu au avut acest prim contact [...], aproape toți părinții se atașează de copilul lor.” Pentru a-i satisface atât pe tați cât și pe mame, fără a-și abandona teoria „perioadei sensibile”, de data aceasta afirmau: „Există dovezi clare că toți *părinții* [instinct matern sau instinct patern?] trebuie să aibă contacte strânse cu nou-născutul timp de treizeci până la șaiszeci de minute pentru a întări experiența legăturii.”³

Această teorie a suscitat timp de un deceniu apariția unui număr considerabil de lucrări, atât în Statele Unite ale Americii, Canada, cât și în Europa. Unii au dedus că eșecul *bonding*-ului la naștere ar fi cauza maltratărilor sau a problemelor comportamentale ale copilului. Noțiunea de *bonding* a evoluat și s-a diluat. De la legăturile din primele

¹ Diane E. Eyer, *op. cit.*, p. 3. Aceasta subliniază că lucrătorii sociali însărcinați cu prevenirea rețelilor tratamente aplicate copiilor au primit cu entuziasm teoria.

² *Parent-Infant Bonding*

³ Diane E. Eyer, *ibid.*, sublinierea ne aparține

ore ale nașterii, s-a ajuns la cele ce trebuiau să unească mama și copilul pe tot parcursul primului an de viață.

T. Berry Brazelton, cel mai celebru pediatru la vremea aceea, făcea parte dintre susținătorii acestei teze și pleda în favoarea ideii ca mama să stea acasă lângă copil în această perioadă. Într-o emisiune televizată din 1988, el a explicat că acest prim an face întreaga diferență: „Dacă bebelușii nu au parte de prezența constantă a mamei, vor deveni insuportabili la școală și nu vor reuși niciodată în mediul școlar; vor înfuria pe toată lumea, iar mai târziu vor deveni niște delincvenți și eventual teroriști.”¹

Ne imaginăm panica și sentimentul de vinovăție care le-a cuprins pe toate mamele obligate să se întoarcă la lucru după naștere!²

Bonding-ul, „conceput ca un proces de tip totul sau nimic ce apare într-o perioadă sensibilă”³, a stârnit o avalanșă de critici. Încă de la începutul anilor optzeci, câțiva cercetători în psihologia dezvoltării au reexaminat experiențele lui Kennell și Klaus, ajungând la o concluzie diferită. Printre ei se numără Michael Lamb, un cercetător foarte serios, care afirma că „se găsesc puține dovezi ale efectelor pe termen

¹ Aceste fraze, rostite în emisiunea jurnalistului Bill Moyers – „The world of ideas” – sunt reproduse de către D.E. Eyer, *op. cit.*, p. 4

² Câțiva ani mai târziu, T. Berry Brazelton este mai temperat în declarații. Vezi *Touchpoints*, 1992, tradus în franceză cu titlul: *Points forts. De la naissance à trois ans*, 1999, pp. 67–68. Aici se poate citi: „Unii [...] au luat implicațiile cercetării asupra *bonding*-ului fără prea mult discernământ [...]. Atașamentul față de copil înseamnă mai ales o evoluție pe termen lung și nu doar un moment scurt și magic.” De asemenea, admite acum că o tânără mamă se poate reîntoarce la lucru după patru luni de la naștere: „Părinții au mai multă nevoie de bebeluș decât pare a avea acesta de ei”, pp. 121–123.

³ Jacques Dayan, Gwenaëlle Andro, Michel Dugnat, *Psychopathologie et périnatalité*, 2003, p. 13

scurt ale *bonding*-ului și nici una în cazul efectelor pe termen lung”¹. El a punctat diferitele erori metodologice ale celor doi pediatri, conchizând că legătura la nivel fizic între mamă și nou-născut nu are o influență evidentă asupra comportamentului matern. Alte studii au demonstrat inconsistența teoriei legăturii, pe care o puneau în opoziție cu cea a atașamentului copilului de mama sa, emisă de John Bowlby. Spre deosebire de vacă sau capră, mama nu are un comportament automat. Pentru a fi o bună mamă nu sunt suficienți hormonii!

Totuși, partizanii naturalismului, cum ar fi cei care se lăudau a fi „prietenii bebelușilor”² (ca și cum toți ceilalți ar fi fost dușmanii lor!) continuă să recomande cu obstinație contactul „piele la piele” în clipele imediat următoare nașterii pentru a trezi instinctul matern. Aceasta a devenit chiar una dintre condițiile impuse de OMS pentru dobândirea distincției de „Spital Prieten al Copilului”. În Franța, adepții Leche League militează în acest sens. Edwige Antier, o pediatră populară care a dat sfaturi mulți ani la postul de radio France Inter, nu a pierdut nici o ocazie să se facă purtătorul de cuvânt al acesteia. Numeroasele sale cărți, destinate publicului larg, repetă cu obstinație că acest contact „piele la piele” este unul dintre acele „momente cruciale” ce nu trebuie ratate. Iată ce spune: „Să o lăsăm pe mamă să-și strângă nou-născutul în cuibul brațelor sale. Pregătită pentru naștere de trup și de minte, iat-o deosebit de receptivă la semnalele emise de copilul său [...]”.

¹ D. Eyer, *op. cit.*, p. 4 citează diverse articole ale lui M. Lamb apărute în *Journal of Pediatrics*

² „Spital Prieten al Copilului” este o marcă de calitate propusă de OMS și UNICEF în 1992 pentru toți cei care încurajează alăptarea maternală. Vezi *infra*, p. 125

Bebelușul trimite semnale către mama sa, pe care numai ea le recepționează. Dramatic este faptul că această înțelegere reciprocă instinctivă, recunoscută din cele mai vechi timpuri în majoritatea culturilor, a fost negată în cultura noastră. Acest curent de gândire care îi atribuie mamei o nebunie (?) împotriva căreia trebuie luptat antrenează, încă de la șederea în maternitate, comportamente distructive ale *instinctului matern* [...]. Interacțiunea dintre mamă și nou-născut ne minunează, iar noi, pediatrii, observăm cât de important este să nu separăm copilul de mama sa dacă vrem ca aceasta să perceapă mesajele subliminale pe care i le adresează bebelușul.¹

„Instinctul matern există, îl întâlnesc în fiecare zi“, afirmă Edwige Antier, care adaugă în sprijinul experienței sale: „Cele mai recente lucrări ale biologilor și ale specialiștilor în neuroștiințe dovedesc existența instinctului matern.“ Totul fără cea mai mică referință ori trimitere la vreo explicație sau la vreo demonstrație. Iată argumentul autorității în toată splendoarea sa! Autoarea se mulțumește să ne amintească poncifele obișnuite: „Încă din copilărie, femeia se percepe ca fiind menită maternității [...]. Astfel, fetița se pregătește [pentru asta], încă din fragedă copilărie.“² Ne mirăm că pediatra, căreia îi place să dea ca model „mama pisică“ și să ne amintească statutul de mamifer, nu s-a gândit să facă trimitere la cartea scrisă de Sarah Blaffer Hrdy, calificată drept magistrală de întreaga critică americană, *Mother Nature. A History of Mother, Infants and Natural Selection* (1999). Cartea a fost publicată în Franța trei ani mai târziu, sub titlul elocvent: *Les Instincts maternels*.

Primatologia și antropologia în sprijinul instinctului

Primatolog, antropolog și sociobiolog care vrea să rupă orice legătură cu curentul reacționar al acestei discipline, Sarah Blaffer Hrdy este departe de a fi insensibilă la problematica feministă, motiv pentru care cartea sa a avut parte de o primire călduroasă. Ea pune, inteligent, multe întrebări la care dă răspunsuri nuanțate. Nu este prima femeie antropolog care apără importanța instinctelor. Cu treizeci de ani mai înainte, Margaret Mead, ale cărei teze culturaliste sunt cunoscute, scria un articol în același sens, în care declara: „Semnalele pe care părinții le trimit copiilor și cele pe care copiii le transmit părinților sunt construite pornind de la răspunsuri înnăscute [...]. Gestică infantilă – mai întâi schițată, apoi mai fermă – este modalitatea determinată biologic, prin care noua ființă omenească cere atenție [...]. Răspunsul adultului cuprinde o componentă înnăscută și biologică, la care se adaugă tot ceea ce un bărbat sau o femeie adultă a învățat despre neajutorarea, nevoile și cererile copiilor.“¹

Reflecțiile emise de Sarah B. Hrdy se întemeiază pe comparația comportamentelor materne ale rozătoarelor, primatelor și femeilor: cvasiautomate pentru primele și din ce în ce mai flexibile pentru celelalte două. Totul depinde de hormonii materni și de felul în care sunt receptați de creier. De la rozătoare la primat, oxitocina îndeamnă la sentimente de afiliație, dar primatele, dotate cu neocortex, prezintă reacții mai puțin stereotipe. În numeroase culturi, antropologii au observat o reacție maternă rezervată, „o perioadă de indiferență, în timpul căreia mama se reface din

¹ *Éloge des mères*, 2001, pp. 68–69, sublinierea ne aparține

¹ *Redbook*, decembrie 1970

epuizarea de după naștere", confirmată de un studiu asupra mamelor britanice care născuseră pentru prima dată: „40% declarau că la început nu resimțeau nici o afecțiune pentru bebelușul lor”¹. Pentru Sarah B. Hrdy, lucrul acesta nu repune în discuție conceptul de instinct, fiindcă puternicele sentimente de atașament față de copil sunt doar întârziate pentru zilele și săptămânile care urmează. Deși nu există la femei vreun model universal, comparabil cu celelalte mamifere, deși există mame denaturate, pruncucigașe, și, în fine, deși Sarah B. Hrdy recunoaște influența contextului istoric, social și economic asupra sentimentului matern și puternica variație în răspunsurile mamei, nimic din toate acestea nu invalidează, pentru ea, noțiunea de instinct. Iubirea maternă are o bază biologică ce nu se poate ocoli: prolactina, hormonul alăptării. Această alăptare și apropierea pe care o implică sunt cele ce făuresc legături puternice între mamă și copilul ei.

Adeptă a lui Bowlby², Sarah B. Hrdy sfârșește prin a deveni susținătoarea unui punct de vedere tulburător: „Bebeluşii sunt concepuți pentru a ne asigura că grija maternă este permanentă [...]. Fiecare caracter, fiecare nuanță a unui caracter care sporește probabilitatea de a fi transmis pe cale maternă a fost selecționat [...]. Robustețea, rotunjimea și dragălaşenia sunt semnale adresate mamei [...]. Lipirea de mamă inițiază și menține lactația, cu toată suita de consecințe psihologice care urmează la mamă, învăluindu-i tot trupul într-un sentiment de bunăstare [...]. Când niște

buze se strâng puternic în jurul sânelui și sug [...] cine este, în fond, cel prins? În câteva minute, nivelurile maternale de cortizol cresc; oxitocina curge în vene. De parcă ar primi un mesaj, tensiunea arterială a mamei scade, iar oxitocina răspândește în ea un calm deplin [...]. Odată începută alăptarea, termenul de *slavie* descrie perfect înălțuirea de evenimente ce urmează. Mama, din punct de vedere endocrinologic, se transformă senzual și neurologic [...]. Din clipa în care glandele mamare își încep activitatea, va fi nevoie de mult timp până când ea va fi suficient de detașată emoțional și fiziologic pentru a întrerupe orice legătură [...]. Maternitatea este inextricabil legată de senzațiile sexuale, și este treaba copilului, prin nemulțumirile manifestate vocal și prin gânguritul său, prin atingere și prin mirosul pe care îl răspândește, să profite la maximum de sistemul de recompense al *Mamei Natură*¹, care condiționează o femeie să facă din copilul ei prioritatea numărul 1.”²

Acest imn închinat naturii lasă în suspans mai multe chestiuni. Dacă alăptarea este factorul declanșator al atașamentului matern, cum rămâne cu femeile care nu au alăptat niciodată, așa cum a fost cazul a milioane de mame din civilizația noastră? Oare și-au iubit ele mai puțin copiii decât cele care i-au alăptat? Și mai ales, cum rămâne cu cele care alăptează în maternitate și încetează de îndată ce ies sau câteva săptămâni mai târziu? Acesta este cazul cel mai des întâlnit astăzi în numeroase țări occidentale. Dacă alăptarea este acea plenitudine indusă de biologie, atunci de ce atâtea mame nu doresc să continue experiența, cel puțin până la sfârșitul

¹ *Les Instincts maternels*, op. cit., pp. 96–97. Studiul englez, „Delayed Onset of Maternal Affection after Childbirth” al doctorilor Robson și Kumpar, a fost publicat în *British Journal of Psychiatry*, 136, 1980, pp. 347–353.

² Dar nu a teoriei *bonding*-ului, pe care o compară cu un „atașament din strălucire”.

¹ Sublinierea ne aparține. Sarah B. Hrdy folosește această expresie de nenumărate ori.

concediului de maternitate? În cartea *Un heureux événement*, tânăra lăuză spune că, pentru a alăpta, trebuie „să reinveți să fii un animal”. Or, zice ea, există două tipuri de femei: „Cele care nu ezită să se implice până la capăt în rolul de mamă, și cele care îl refuză, cele care acceptă să fie mamifere și cele care nici nu pot concepe așa ceva. Există femei care adoră să fie un animal [...], militantele pentru alăptare, fanaticele maternității, și cele care sunt dezgustate de aceasta [...], cele care o fac din datorie sau compasiune.”¹ Eroina trece de partea celor care „alăptează”. Ea încearcă toate plăcerile și momentele de fericire promise de Sarah B. Hrdy, în așa măsură încât nu mai are nevoie să facă dragoste...

Literatura și numeroase mărturii alimentează această descriere a maternității, mai ales în toate epocile care le presează pe femei să alăpteze. Cu treizeci de ani mai devreme, probabil că nici nu i-ar fi trecut așa ceva prin minte eroinei scriitoarei Éliette Abécassis. Oare din acest motiv ar fi fost mai puțin mamă și, poate, chiar o mamă foarte bună? Adevărul este că nu există două moduri de a trăi perioada de maternitate, ci o infinitate, fapt ce nu ne permite să vorbim despre un instinct bazat pe determinismul biologic. Acesta este strâns legat de istoria personală și culturală a fiecărei femei. În timp ce nimeni nu neagă legătura complexă dintre natură și cultură, nici existența hormonilor materni, imposibilitatea de a defini un comportament maternal propriu speciei umane slăbește noțiunea de instinct și, odată cu ea, pe cea de „natură” feminină. Mediul, presiunile sociale și parcursul psihologic par să cântărească întotdeauna mai mult decât slaba voce a „Mamei noastre Natura”. Putem

regreta sau ne putem felicita pentru asta, însă mama are mai mult decât o legătură strânsă cu verișoara ei, primata.

DERAPAJUL FEMINISMULUI

În mai puțin de un deceniu (la sfârșitul anilor șaptezeci și începutul anilor optzeci), teoria feministă a virat la 180 de grade. Întorcând spatele abordării culturaliste susținute de Simone de Beauvoir, care propunea o politică a egalității și a apropierei sexelor în virtutea asemănării lor (ceea ce le unește este mai important decât ceea ce le deosebește), un al doilea val al feminismului descoperă că feminitatea este nu numai o esență, ci și o virtute al cărei nucleu este maternitatea. Egalitatea, spun ele, va fi întotdeauna o amăgire atât timp cât nu se va recunoaște această diferență esențială care influențează întreg restul. Contrar celor susținute de Simone de Beauvoir, care nu vedea aici decât un fenomen secundar în viața femeilor, sursa opresiunii lor milenare, o nouă generație de feministe consideră maternitatea drept experiența crucială a feminității, de la care se poate porni pentru a reconstrui o lume mai umană și mai dreaptă. Pentru aceasta, a fost nevoie de o reîntoarcere la Mama Natură, prea mult timp ignorată, punându-se din nou accent pe diferențele fiziologice care le determină pe cele de comportament și regăsindu-se mândria rolului nostru de ființe ce hrănesc și de care depinde bunăstarea și destinul umanității. În privința multor puncte, acest feminism diferențialist și naturalist face front comun cu cele două discursuri precedente.

¹ Éliette Abécassis, *op. cit.*, p. 71 și 79

De la biologism la materialism

La începutul anilor șaizeci, o tânără profesoară universitară de sociologie și mamă a trei copii, Alice Rossi, aruncă o pietricică¹ în baltă. Într-o perioadă în care ideologia mamei bune este apropiată de imaginea femeii casnice, ea are îndrăzneala să sublinieze absurditatea ideii de a face din maternitate o profesiune cu normă întreagă. Cam vreo cincisprezece ani mai târziu, tot ea publică un articol care va deveni la rândul lui un punct de referință, numai că în sens invers: „A Biosocial Perspective on Parenting”², în care apără ideea că femeile au mers prea departe în respingerea rolului lor de ființe care hrănesc. Convinsă de teoria *bonding*-ului și adoptând o perspectivă sociobiologică, ea afirmă acum că biologia comandă diviziunea muncii între sexe. Necesară supraviețuirii noastre de pe vremea când eram vânători-culegători, instinctul matern (pe care îl numește, pudic, *unlearned responses*) se află înscris în genele noastre, iar noi suntem și astăzi „dotați genetic cu această străveche moștenire specifică mamiferelor”. Motiv pentru care rolul mamei în viața copilului este infinit superior celui al tatălui. Această implicare mai mare a mamei în viața copilului încă de la nașterea sa se perpetuează în stadiile următoare ale dezvoltării sale și justifică starea actuală a lucrurilor.

Alice Rossi a fost astfel una dintre primele autoare care au deschis o breșă în feminismul egalitar³, fiind în același timp

¹ „Pietricică” dacă o comparăm cu bomba lansată de Betty Friedan, a cărei carte, *The Feminine Mystique* (1963) – *La Femme mystifiée* (1964) – s-a vândut în milioane de exemplare în lumea întreagă

² În *Daedalus*, 106 (2), primăvara 1977, pp. 1-31

una dintre fondatoarele puternicei mișcări NOW¹. Acest articol, care repunea biologicul, așadar maternitatea, în centrul problematicei feminine, sosea exact la momentul potrivit. Câștigurile feministe băteau pasul pe loc, reproșându-li-se chiar că nu au reglat deloc problema esențială a inegalității sexelor. Unele trăgeau concluzia că porniseră pe un drum greșit. Dacă egalitatea nu este decât o amăgire, spuneau ele, este din cauză că diferențele nu sunt nici recunoscute, nici nu se țin cont de ele. Pentru a fi egalele bărbaților, femeile și-au renegat esența feminină și nu au reușit să fie decât niște palide copii ale stăpânilor lor. Ceea ce trebuie revendicat este, dimpotrivă, diferența noastră identitară, care va trebui transformată într-o armă politică și morală. Se născuse un nou feminism, care punea în prim-plan fiecare aspect al experienței biologice a femeii. Acesta exalta ciclul menstrual, sarcina și nașterea. Vulva a devenit o metaforă pentru femeie². Am asistat, în mod absolut natural, la o revenire în forță a celebrării sublimului maternității. Acesta era adevăratul destin al femeii, condiția fericirii ei, a puterii și a promisiunii regenerării unei lumi atât de maltratate de bărbați. Pe ambele maluri ale Atlanticului, mulți s-au entuziasmat față de acest nou esențialism care slăvea primatul naturii și calitățile feminine decurgând din experiența maternală. Maternalismul respectiv, aflat la originea unei noi morale, a servit ca bază unei alte concepții despre putere și cetățenie care, în plus, prezenta avantajul de a depăși problematica instinctului, care suscită întotdeauna reacții de respingere foarte violente.

¹ National Organization for Women, mișcare creată în 1966 pentru a întări drepturile femeilor

² „...le temps de la femme”

Filosofia lui *care* sau morala femeilor

În 1871, Charles Darwin, pe care nu-l putem bănuî de feminism, spunea: „Femeia pare a diferi de bărbat printr-o mai mare tandrețe și un egoism mai redus. Femeia, ca urmare a instinctelor sale materne, dă dovadă într-un înalt grad de aceste calități față de propriii copii; așadar, este posibil să le extindă adesea asupra altor creaturi.”¹ Un secol mai târziu, filosofia feministă a lui *care* dezvoltă, în termeni mai sofisticăți, ideea darwinistă. Cu deosebirea că ceea ce pentru savantul din secolul al XIX-lea era doar probabilitate devenise un adevăr indiscutabil.

Carol Gilligan este cea care pune bazele acestei noi morale, ce va face multă valvă încă de la apariția cărții sale, *In a Different Voice*², în 1982. Conceptul de *care*, tradus adesea prin „solicitudine” și pe care trebuie să-l înțelegem ca „grija fundamentală pentru bunăstarea celui/alt”, ar fi consecința experienței cruciale a maternității. Spontan sensibile la nevoile micuțului, femeile ar fi dezvoltat o atenție aparte față de dependența și vulnerabilitatea ființelor umane. Astfel, ele ar fi purtătoare ale unei morale diferite de cea a bărbaților. Carol Gilligan pune în opoziție etica feminină a lui *care* cu cea masculină a dreptății. În timp ce aceasta din urmă apelează la principii universale care pun în practică reguli și drepturi aplicate „imparțial”, morala lui *care* este înainte de toate *particularistă*: [Ea] pleacă de la experiențele legate de cotidian și de la problemele morale ale unor persoane reale, în contextul vieții lor obișnuite. [...] Pune accentul pe

reactivitatea sau capacitatea de a răspunde (*responsiveness*) la niște situații particulare, ale căror trăsături morale relevante sunt percepute cu acuitate. Există, desigur, și un raționament propriu lui *care*: el nu își validează răspunsurile prin principii, ci dă sens detaliilor concrete, specifice, făcându-le inteligibile în contextele de viață specifice persoanelor.”¹

Chiar dacă ajunge la concluzii opuse, Carol Gilligan îi dă de bunăvoie apă la moară lui Freud. Ne amintim că el a trezit indignarea multor generații de feministe afirmând: „Femeia, trebuie să o mărturisim, nu posedă într-un înalt grad simțul dreptății [...]. La ea, facultatea de a sublima instinctele rămâne slabă.”² Filosofia lui *care* nu contestă verdictul, ci cauzele și consecințele acestuia. Freud și toți teoreticienii moralei au ignorat aportul etic al femeilor. Grija aparte a acestora față de ceilalți este o altă formă de morală, cu nimic inferioară celei a bărbaților. Dimpotrivă, mai preocupate de viața și de relațiile concrete dintre sine și ceilalți, mai capabile să repare decât să tranșeze, să protejeze decât să pedepsească, femeile aduc umanității o duioșie și o compasiune care reînnoiesc morala socială. În consecință, maternitatea – considerată până atunci o relație privată – trebuie gândită ca unul dintre cele două modele ale sferei publice. Ea singură poate contracara lumea individualistă, egoistă și crudă a masculului liberal.

În Franța, Antoinette Fouque a mers mult mai departe, plecând de la discursul nuanțat al lui Carol Gilligan. Ea a afirmat superioritatea morală a femeilor, în virtutea capacității lor de gestație: „Sarcina unei femei, gestația,

¹ Citat de Sarah B. Hrdy, *op. cit.*, p. 11

² Tradusă în franceză în 1986 cu titlul *Une si grande différence*, a fost republicată sub titlul *Une voix différente*. Vezi excelenta prezentare făcută de Sandra Laugier și Patricia Paperman la această nouă ediție.

¹ Sandra Laugier și Patricia Paperman, *op. cit.*, pp. V și XX

² „La féminité”, *Nouvelles Conférences sur la psychanalyse*, 1971, pp. 176–177. Freud atribuia deficitul moral în psihismul feminin invidiei penisului.

este singurul fenomen natural de acceptare de către corp și prin urmare de către *psyche*, a unui corp străin. Este modelul tuturor grefelor.¹ Frază pe care a completat-o prin următoarea, de neuitat! „Gestația, ca generare, gest, gestiune și experiență interioară, experiență a intimității, dar și ca generozitate, geniu al speciei, acceptare a corpului străin, ospitalitate, deschidere, voință de grefă regeneratoare; gestația integratistă, a-conflictuală, model de antropocultură, matrice a universalității genului uman, principiu și origine ale eticului.”²

Această abordare, care face din biologie soclul tuturor virtuților, condamnă la unison bărbații și femeile care ignoră maternitatea. Dacă urmările unui naturalism extremist nu atrag decât râsul, ele nu sunt într-un totu insignifiante. Într-adevăr, aceste concluzii nu au putut fi trase decât pentru că naturalismul trezește din nou un fel de consens³ în societatea noastră postmodernă. Consens slab și difuz, pe cale de a deveni ideologia noastră dominantă, în pofida criticării constante a maternalismului de către feministele istorice franceze.⁴

¹ *Il y a deux sexes*, 1995, p. 157

² *Ibid.*, p. 80

³ Niște feministe absolut incontestabile cum sunt Erica Jong sau Betty Friedan vor ajunge să treacă de partea maternalismului. Prima, într-un interviu acordat în aprilie 1986 revistei *Vanity Fair*; cea de a doua, în cartea sa *The Second Stage*, publicată în 1998.

⁴ Colette Guillaumin, *Sexe, race et pratique du pouvoir: l'idée de nature, Côté-femmes*, 1992. Nicole-Claude Mathieu, *L'Anatomie politique: catégorisations et idéologies du sexe, Côté-femmes*, 1991. Marie-Claude Hurtig, Michèle Kail, Hélène Rouch (dir.), *Sexe et genre. De la hiérarchie entre les sexes*, CNRS, 1991. reed. 2002. Christine Delphy, *L'Ennemi principal 1. Économie politique du patriarcat și L'Ennemi principal 2. Penser le genre*, Syllepse, 1998 și 2001. Revista *Questions féministes* (1977–1980) continuată de *Nouvelles Questions féministes* (din 1981).

Desigur, radicalismul celor trei discursuri amintite – ecologie, științe umaniste și feminism – nu este îmbrățișat decât de către o minoritate, mai ales intelectuali și militanți activiști. Însă contemporaneitatea acestor trei noi ideologii nu este întâmplătoare, iar interconexiunea lor atâră greu asupra spiritelor. Fără discuție, majoritatea tinerelor mame nu se recunoaște în nici una dintre ele în mod deosebit, dar le suportă efectele mai apropiate sau mai îndepărtate. De acum înainte, natura este un argument decisiv pentru a impune legi sau pentru a da sfaturi. A devenit o referință etică greu de criticat, alături de care restul face o figură ștearsă. Ea singură incarnează Binele, Frumosul și Adevărul atât de dragi lui Platon.

La urma urmei, filosofia naturalistă deține puterea supremă de culpabilizare, în stare să schimbe obiceiurile. În secolul al XVIII-lea, Rousseau, medicii și moraliiști știuseră să facă să vibreze această coardă sensibilă pentru a le convinge pe mame să se consacre într-un totu copiilor, să-i alăpteze, să-i îngrijească și să-i educe. Erau în joc supraviețuirea lor, fericirea familiei și a societății și, în fine, puterea națiunii. Azi, argumentele s-au schimbat într-o anumită măsură. În societățile noastre, în care mortalitatea infantilă se află la cel mai scăzut nivel, argumentul principal nu mai este supraviețuirea copiilor, ci sănătatea lor fizică și psihică, determinantă pentru bunăstarea adultului și pentru armonia socială. Ce mamă nu ar încerca cel puțin un sentiment de culpabilitate dacă nu s-ar conforma legilor naturii?

Capitolul III

Mamelor, le datorăți totul!

Alegerea aducerii pe lume a unui copil implică responsabilități crescute față de acesta. Mama care visează la copilul perfect va trebui să plătească prețul respectiv. Or, acesta este cu atât mai ridicat cu cât prin anii optzeci s-au descoperit complexitatea dezvoltării copilului și nevoi ce nu i se bănuiau. Bebelușul este o persoană care are competențe, ritmuri de respectat, care solicită atenție și interacțiune din partea celei (sau celui) care se ocupă de el. Locul pedopsihiatrilor și pediatriilor este luat de mass-media care le învață pe mame să comunice cu bebelușul lor încă de la naștere, să-i descifreze țipetele, mimica și mișcărilor trupului¹. Ele trebuie să asculte, să știe să-l înțeleagă și să-l stimuleze. Așa cum observa o specialistă în psihologie maternală: „După libertatea jovială și înnoitoare a anilor șaptezeci, încep să se impună norme noi în decursul anilor optzeci [...]. Copilașul nu este o ființă debilă: în felul său, el înțelege totul. Ne adresăm lui ca unui adult, îl atenționăm cu privire la ce i se va întâmpla, „punem cuvinte“ pe ceea ce face, îi cerem părerea (cel puțin formal) în momentul în care îl scoatem la plimbare sau îl ducem să doarmă. Nu se pune problema de a-l educa în privința curățeniei: va hotări singur. Din teama de a nu-l traumatiza, de a-l pune într-o

¹ Vezi T. Berry Brazelton, *Points forts. De la naissance à trois ans, op. cit.*

situație de nesiguranță, ne ferim să nu-i ascultăm dorința, îl lăsăm să se exprime, adică să facă tot ce vrea, cu riscul de a-l percepe în scurt timp ca pe un tiran [...]. Îndatoririle mamei au devenit tot mai ambițioase, tot mai acaparatoare, pe un fond de anxietate și de nervozitate.”¹

MATERNITATE ȘI ASCETISM

Responsabilitățile materne pornesc încă de la conceperea copilului. Din acea clipă, mama este sfătuită energic să nu fumeze nici o țigară (sau vreun joint) și să nu bea nici o picătură de alcool. De câțiva ani, avertismentele sunt din ce în ce mai alarmante și mai hotărâte. În 2004, conferința „Graviditate și tutun”² scoate în evidență o prevalență a tabagismului la o treime dintre femeile aflate la vârsta procreării. Aproape 15% dintre cele care sunt însărcinate continuă să fumeze în trimestrul al treilea al sarcinii. Or, riscurile sunt multiple: întârziere în creșterea intrauterină, hematoame retroplacentare, sarcini extrauterine. Tabagismul mamei este una dintre primele cauze ale prematurității și asfiei la nou-născut! Academia de Medicină trage un semnal de alarmă și preconizează – la fel ca pentru alcool – toleranța zero³. Din lipsă de rezultate, doi ani mai târziu, responsabilul campaniei *Maternitate fără tutun*, profesorul Michel Delcroix, reia bătălia. Invocând „dreptul fătului de a

fi nefumător”⁴, le reamintește fumătoarelor iresponsabile că „deficitul de oxigenare prin inhalarea de CO de la fumul de tutun sau de cannabis este prima cauză toxică răspunzătoare de leziuni celulare ale sistemului nervos aflat în dezvoltare, putând duce în unele cazuri la infirmitate motrice de origine cerebrală (IMOC)...”

Tot atunci, un studiu american ne informează că nu este suficient să te oprești din fumat pe durata gravidității, ci și că țigara trebuie exclusă cu totul din locuințele unde trăiesc copii. Doctorul Jonathan Winickoff a descoperit tabagismul ultrapasiv, pe care îl numește „tabagism de mâna a treia”⁵. Părinții care cred că își protejează copiii aerisind camera în care tocmai au fumat o țigară greșesc total. Dispariția fumului nu înseamnă și dispariția riscurilor pentru sănătate. Reziduuri toxice din combustia tutunului, care se acumulează cu timpul pe geamuri, covoare și mobile, sunt la fel de nocive. „Acid cianhidric, monoxid de carbon, arsenic, polonium 210... Fumul de țigară conține peste patru mii de produse chimice, dintre care vreo cincizeci sunt recunoscute ca fiind cancerigene... Copiii care suportă un tabagism parental sunt mult mai vulnerabili la infecțiile ORL și la astm [...]. Or, mai multe studii au demonstrat că în case persistă niveluri ridicate de toxine din tutun după ce s-a întrerupt fumatul.”⁶

Acceași condamnare se aplică și alcoolului. „Institutul național de prevenire a educației pentru sănătate” le cere

¹ Yvonne Knibbichler, *La Révolution maternelle*, op. cit., pp. 290–291

² Lille, octombrie 2004

³ Claude Drex și Gilles Crépin, „Prévention des risques pour l'enfant à naître”, *Bulletin de l'Académie nationale de médecine*, 2006, nr. 2, pp. 110–111

⁴ *Le Figaro*, 29 decembrie 2008

⁵ *Pediatrics* (2009), 123 (1), pp. 74–79. Vezi *Le Figaro*, 13 ianuarie 2009

⁶ Ibid.

femeilor cât se poate de clar *zero alcool în perioada sarcinii*¹. INPES ne informează că un consum „chiar punctual și moderat nu este inofensiv și poate antrena riscuri majore pentru copilul ce urmează să se nască. [...] Când o femeie însărcinată bea un pahar, imediat în sângele bebelușului există tot atâta alcool ca și în al său [...]. Efectele alcoolului asupra sistemului nervos central al fătului pot fi extrem de nefaste [...]. Un consum zilnic de alcool, chiar foarte redus [...] este susceptibil să antreneze complicații în perioada sarcinii [...], precum și tulburări psihice sau comportamentale la copilul expus, cum ar fi tulburări de învățare, de memorare, de abstractizare, de atenție...” Mare grijă pentru cea care a băut o cupă de șampanie la ziua ei de naștere! Femeilor însărcinate li se recomandă să se abțină de la orice consum de alcool încă de la începutul sarcinii și pe toată durata ei. „Această recomandare este valabilă pentru toate ocaziile când acesta se poate consuma, fie ele cotidiene sau în anumite momente, chiar festive.”

Cele care nu au fumat niciodată o țigară sau nu au băut un pahar de vin în viața lor aplaudă din tot sufletul. Altele refuză să se lase de obiceiurile „vicioase”². Însă majoritatea tinde să se conformeze noului dictat al principiului de prevenire. Citind-o pe Éliette Abécassis aflăm că a fi însărcinată este aproape ca și cum ai intra la mănăstire: „Pentru mine, cel mai greu era să nu mai beau. În fața privirii severe a tovarășului meu, îmi era imposibil să gust fie chiar și o picătură de alcool fără să mă tem

¹ Dosar de presă din 11 septembrie 2006, sub egida Ministerului Sănătății și Solidarității

² O anchetă realizată de Ipsos în Anglia, datată 28 mai 2001, ne arată că numai 11% dintre femei renunțaseră la alcool odată ce rămăseseră însărcinate, și 26% se opriseră din fumat. Vezi Canal Ipsos, <http://www.ipsos.com>

că voi fi aspru criticată. Gata cu râsul dezlănțuit pentru orice fleac, cu elanul avântat pe care ți-l trezește alcoolul, cu starea de moliciune greoaie atât de plăcută după al treilea pahar de șampanie [...]. Am încercat să înlocuiesc alcoolul cu altceva: cu Canada dry, bere fără alcool, cu suc de morcovi, dar nimic, nici un rezultat. Imperativul categoric s-a abătut asupra mea, la fel de tranșant ca o ghilotină. Eram responsabilă de o altă ființă decât mine.”¹

Acest text răsună ca un clopot de înmormântare pentru plăceri, pentru libertate și pentru nepăsare, stări proprii statutului femeilor care nu sunt mame. Asemenea măicuței care se călugărește, viitoarea mamă nu-și mai aparține. Dumnezeu și bebelușul sunt singurii atât de puternici încât să pună capăt vieții mondene. Imaginea finală a execuției capitale este cât se poate de elocventă... Ce departe par anii șaptezeci, când îți puteai trăi sarcina cu nepăsare și frivolitate!

BĂTĂLIA LAPTELUI

Punctul central al revoluției maternale la care asistăm de douăzeci de ani este alăptarea. Încet, dar sigur, alăptarea capătă din ce în ce mai mulți adepți în lumea occidentală. Acest gest milenar, departe de a fi unul oarecare, exprimă o filosofie a maternității care condiționează statutul femeii și rolul ei în societate. În anii șaptezeci, alăptarea este abandonată în favoarea biberonului, care le permite tinerelor mame să-și continue activitatea, iar cele care alăptau rămân o minoritate. Răsturnarea acestei tendințe perceptibilă azi se datorează în mare măsură militantismului și strategiei

¹ *Un heureux événement*, op. cit., p. 28

remarcabile ale unei asociații de mame americane: Liga La Leche¹. Povestea ei este uimitoare².

Totul începe în vara lui 1956, la un picnic de la marginea orașului Chicago. Două mame, Mary White și Marian Thompson, își alăptează bebelușii lângă un copac. Mai multe mame se apropie ca să-și exprime admirația, fiindcă a alăpta li se pare o sarcină grea. Pentru Mary și Marian, dimpotrivă, aceasta este arta feminină prin excelență. Împreună cu alte cinci femei fondează La Leche League (LLL) pentru a le ajuta „de la mamă la mamă” pe toate cele care vor să alăpteze, dar nu îndrăznesc să o facă de teama dificultăților. Cele șapte fondatoare erau catolice și militante în Christian Family Movement, organizație cunoscută pentru pozițiile sale tradiționaliste. S-au inspirat din filosofia și din metodele acestei mișcări: organizarea unor mici grupuri de discuții în care femeile se susțineau reciproc. Prima reuniune a avut loc în salonul lui Mary White, într-o seară de octombrie din 1956. Din trei în trei săptămâni, mamele veneau să vorbească despre avantajele alăptării și să ceară sfaturi și ajutor pentru a reuși. Reuniunile LL au cunoscut un asemenea succes încât a fost nevoie să se înmulțească grupurile de discuții, care s-au extins foarte repede pe întreg teritoriul american: 43 de grupuri de mame în 1961, 1260 în 1971, aproape 3 000 în 1976. În 1981, Liga număra 17 000 de militante, în timp ce

¹ Numele ales de soțul lui Mary White, una dintre fondatoarele LLL (el însuși obstetrician adept al nașterii naturale), în cinstea unei madone spaniole, Sfânta Augustina, care veghea la nașterea în siguranță a mamelor și le dădea mult lapte

² Vezi Lynn Y. Weiner, „Reconstructing Motherhood: The La Leche League in Postwar America”, *The Journal of American History*, vol. 80, nr. 4 (martie, 1994), pp. 1357–1381; Christina G. Bobel, „Bound Liberation: A Focused Study of La Leche League International”, *Gender & Society*, vol. 15, 1 (februarie 2001), pp. 130–151; Gilza Sandre-Pereira, „La Leche League: des femmes pour l'allaitement maternel”, *CLIO*, nr. 21, 2005, pp. 174–187.

rata alăptărilor materne trecea, în Statele Unite, de la 20% la mijlocul anilor cincizeci la 60% la mijlocul anilor optzeci. Militantele respective au parte de o adevărată formare și sunt în permanență la curent cu noile cercetări științifice privind alăptarea. Începând din 1958, Liga La Leche publică faimoasa carte *The Womanly Art of Breastfeeding*¹, în care îi sunt rezumate toate argumentele, devenind biblia mamelor care alăptează. În 1990, se vânduseră mai mult de două milioane de exemplare. După cum vom vedea mai departe, ambițiile Ligii La Leche nu se vor opri la frontierele Statelor Unite și vor cunoaște o răspândire internațională remarcabilă. La originea succesului său se află probabil o răsturnare ideologică și o abilitate politică demne de admirat.

Lupta ideologică

Aceasta se sprijină pe două principii, formulate mai mult sau mai puțin limpede. Primul este că mama cea bună face „natural” ca nevoile copilului său să treacă pe primul plan. Cel de-al doilea principiu este că nevoile copilului sunt fixate de „natură” și le cunoaștem din ce în ce mai bine pe măsură ce trece timpul¹. După ce a formulat aceste principii, Liga La Leche își desfășoară argumentația în jurul a patru teme majore: autoritatea morală a naturii, avantajele alăptării, statutul femeii și reforma morală a societății. Deși ultimele două, mai politice și polemice au fost puse, oportun, sub tăcere, ele sunt deosebit de revelatoare pentru ideologia LL.

Autoritatea naturii este indiscutabilă, trăgându-și legitimitatea din caracteristicile sale: „înnăscută, esențială, eternă

¹ Linda M. Blum, *At the Breast*, 1999, p. 4. Sociologa care enunță aceste două principii afirmă că ele caracterizează maternitatea contemporană

și nenegociabilă¹. Din anii optzeci/nouăzeci, subliniază Glenda Wall, aceasta este sacralizată, fiind văzută ca purtătoare de puritate, inocență și înțelepciune. Fondatoarele Ligii La Leche văd aici simbolul simplității, în opoziție cu epoca noastră științifică și industrială. Ce este mai simplu și mai curat decât alăptarea? „Maternitatea prin alăptare, afirmă asociația, este modalitatea cea mai naturală și eficace de a înțelege și de a satisface nevoile bebelușului.”² Prin urmare, mama trebuie recondată cu copilul, spre a i se trezi din nou instinctul matern, înăbușit atât de puterea științifică și medicală, cât și de individualismul și consumerismul moderne. Regăsind accentele morale ale lui Plutarh atunci când se adresa femeilor romane care nu mai voiau să alăpteze, li se reamintește mamelor că sânii lor aparțin cu precădere bebelușului și că au fost creați pentru a hrăni.

Cea de a doua temă dezvoltată îndelung de către fondatoarele Ligii privește avantajele alăptării, a căror listă se tot lungeste pe măsura trecerii anilor și a publicării de noi studii, întotdeauna calificate drept „științifice”. Avantajele fizice și psihice pentru bebeluș sunt cunoscute de mult timp. Laptele matern este perfect adaptat sistemului digestiv și dezvoltării copilului. Acesta întărește imunitatea naturală și diminuează riscurile apariției unor alergii. LL pledează pentru alăptarea prelungită, bună pentru sănătate, care întărește relația bebelușului cu mama. Copilul, nu medicul, este cel care trebuie să decidă orele hrănirii. Așadar, ideală este alăptarea la cerere cât timp vrea bebelușul. În ceea ce o

¹ Glenda Wall, „Moral Constructions of Motherhood in Breastfeeding Discourse”, *Gender & Society*, august 2001, pp. 592–610

privește pe mamă, avantajele sunt la fel de mari: nu numai că alăptarea o repune mai rapid în formă fizică după naștere și îi oferă o contracepție naturală, dar o și protejează de cancerul de sân și, poate lucrul cel mai important, o face „să crească astfel ca ființa umană”¹.

De cincizeci de ani, la cele anterioare s-a adăugat o listă impresionantă de avantaje suplimentare. Pentru sugar: diminuarea severității a numeroase patologii infecțioase (meningită bacteriană, bacteriemie, diaree, infecție urinară, septicemie la bebelușul prematur²). Unele studii afirmă și că alăptarea diminuează riscul de moarte subită a sugarului, de diabet de tip 1 și 2, de limfom, leucemie, maladia Hodgkin în copilărie, obezitate, hipercolesterolemie, astm, chiar scleroză în plăci. Alte studii au început să arate chiar că un copil alăptat cunoaște o mai bună dezvoltare cognitivă... La beneficiile deja amintite pentru mamă se adaugă acum o mai bună relație cu copilul, prevenirea depresiei postpartum, a infecțiilor, a anemiilor și mai ales prevenirea cancerului ovarian și a osteoporozei. Cireașa de pe tort: alăptarea îi permite o revenire mai rapidă la greutatea anterioară sarcinii.

Multe dintre aceste avantaje sunt verificate, cu condiția ca alăptarea să dureze cel puțin șase luni. Altele, nu. În prezent, Societatea Franceză de Pediatrie este cea care a publicat raportul cel mai obiectiv în această problemă³, neezitând să-și împărtășească temerile în privința corectitudinii lor. Astfel, afirmația superiorității laptelui matern în dezvoltarea

¹ Lynn Y. Weiner, „Reconstructing Motherhood...”, art. cit., p. 1370

² Vicky Debonnet-Gobin, *Allaitement maternel et médecine générale*. Teză de doctorat în medicină susținută pe 26 septembrie 2005 la Universitatea din Picardie Jules Verne/Facultatea de Medicină din Amiens, p. 9

³ *Allaitement maternel. Les bénéfices pour la santé de l'enfant et de sa mère*, 2005,

intelectuală a copilului s-a dovedit neîntemeiată. Studiile uitaseră pur și simplu să țină cont atât de caracteristicile sociale, economice și culturale ale mamei, cât și de situația sa familială¹.

În fine, de vreo cincisprezece ani, două noi tipuri de argumente și-au făcut apariția în literatura adepților alăptării: unele economice, altele ecologice. În 1994, doctorul Bitoun evaluează supracostul alimentației „artificiale” la 4 640 de franci pe copil în primul an². Pentru a ajunge la acest rezultat, autorul a făcut un calcul savant al măsurilor de lapte praf necesare în primele douăsprezece luni, cărora le-a adăugat costurile materialelor (biberoane, sterilizator, etc.), apei și electricității. Însă dacă luăm în considerare economiile cu cheltuielile medicale și farmaceutice legate de patologiiile „evitabile” prin alăptare, cât și cele ale unei contracepții materne în primele șase luni, ajungem la cifra totală de 1 837 euro³ pe an și familie. Printre altele, doctorul nu uită să ne prezinte binefacerile ecologice ale acestei alimentații, care economisește multe cheltuieli de combustibil: apă minerală pentru biberoane, apă curentă pentru spălarea lor, electricitate sau gaz pentru a le încălzi, fierul, plasticul și

¹ Jean Rey, „Breastfeeding and Cognitive Development”, *Acta Paediatrics Supplement*, 2003, 442, pp. 11–18; Geoff Der et al. „Effect of Breastfeeding on Intelligence in Children”, *British Medical Journal*, octombrie 2006, 333, 945, Internet: <http://www.bmj.com>

² Pierre Bitoun, „Valeur économique de l'allaitement maternel”, *Les Dossiers de l'obstétrique*, aprilie 1994, 216, pp. 10–13. Doctorul Bitoun este pediatru și membru al Societății Europene pentru Susținerea Alăptării Materne. 4 640 de franci în 1994 reprezintă aproximativ 700 de euro. Mai multe calcule de același ordin au fost făcute și în alte țări. Vezi T.M. Ball și Al. Wright, „Health Care Costs of Formula Feeding in the First Year of Life”, *Pediatrics* (1999), 103, pp. 870–876.

³ Cifra avansată de V. Debonnet-Gobin în teza sa, op. cit., p. 10.

hârtia pentru fabricarea cutiilor de lapte, fără a mai vorbi de energia necesară pentru transformarea laptelui de vacă în lapte condensat¹...

Concluzia este clară: mama cea bună este aceea care alăptează. Pentru mai multă siguranță, Liga La Leche a publicat cele zece puncte fundamentale ale filosofiei sale în 1985²:

1. Alăptarea este modul cel mai natural și mai eficace de înțelegere și de satisfacere a nevoilor copilului.

2. Copilul și mama au nevoie să fie în contact foarte devreme și des pentru a stabili o relație satisfăcătoare, care să-i permită mamei să furnizeze laptele adecvat.

3. În primii ani, bebelușul are o nevoie intensă de a fi cu mama sa, nevoie esențială, la fel ca hrana.

4. Laptele matern este cea mai bună hrană pentru copil.

5. Pentru a avea un copil pe deplin sănătos, doar laptele matern este necesar până ce acesta își manifestă nevoia de o hrană solidă, pe la mijlocul primului an.

6. Ideal este ca alăptarea să continue cât timp bebelușul își manifestă dorința.

7. Participarea activă a mamei la naștere [naștere naturală] o va ajuta să înceapă alăptatul.

8. Alăptarea și relația mamă/copil sunt întărite de ajutorul și de dragostea tatălui copilului.

9. O bună nutriție presupune o alimentație cu produse naturale.

10. Încă de la început, copiii au nevoie de părinți tandri, care să-i încurajeze și să le asculte dorințele.

¹ *Ibid.*, p. 11

² Publicate de Christina G. Bobel, „Bounded Liberation...”, art. cit., p. 149

Astăzi, site-ul www.alternamoms.com enunță „cele zece porunci ale alăptării”¹, sub forma și tonul poruncilor din Biblie. De la regulă și sfat, s-a trecut la legea sfântă, care atrage de fiecare dată un comentariu:

– Sunt laptele sânelui tău. În casa ta nu vei avea o altă hrană pentru copilul tău.

Dacă ți s-au dat eșantioane de lapte praf, aruncă-le la gunoi.

– Nu vei avea nici un înlocuitor artificial, din latex sau silicon, biberon, tetine ori suzetă.

Dacă bebelușul vrea să sugă, oferă-i sânul tău.

– Vei contacta Liga La Leche în al treilea trimestru de sarcină și vei participa la adunările sale, mai ales dacă nu ai văzut niciodată alte femei alăptând.

Majoritatea femeilor nu au avut șansa să-și vadă mama alăptând. Or, alăptarea este o artă care nu se transmite prin lecturarea unei cărți.

– Te vei înconjura de profesioniști în alăptare încă de la naștere.

Asigură-te că infirmierele și pediatrul încurajează alăptarea.

– Nu vei abandona.

Nici după două zile, două săptămâni sau două luni. Dacă te dor mameloanele, caută ajutor până nu încep să sângereze sau să aibă crăpături...

– Nu îi vei asculta pe cei care îți spun că nu poți alăpta sau că alăptezi prea mult, prea des sau prea mult timp.

Nu le asculta nici pe mama și nici pe bunica ta care te sfătuiesc să folosești biberonul!

– Nu îți vei înțărca copiii pentru confortul personal.

Studiile au arătat că bebelușii sunt biologic pregătiți să fie înțărcați de mamă în perioada cuprinsă *între trei ani jumătate și șapte ani*.

– Nu vei permite nimănui să conteste alăptarea, nevoile bebelușului și alăptarea prelungită.

Aici fiind incluși medicii, membrii familiei etc.

– Nu vei tăcea și îți vei împărtăși cunoștințele.

Le vei susține pe femeile care alăptează, oriunde și oricând, chiar printr-un cuvânt sau un zâmbet. Asigură-te că acestea pot să găsească un grup al LL.

Dacă alăptezi în public și se face un câț de mic comentariu la adresa ta, profită și educă aceste persoane.

Cred că s-a înțeles că membrele Ligii duc război împotriva biberonului și a oribilului lapte praf¹, dar și împotriva creșelor; așadar și a mamelor care lucrează. O bună mamă care alăptează la cerere este mamă tot timpul. Motiv pentru care Liga La Leche și-a încurajat mereu adeptele să stea acasă.

În ediția din 1981 a cărții *The Womanly Art of Breastfeeding*, problema serviciului mamei încă mai este tratată la modul negativ. Singura ei justificare este imperativul financiar, dacă

¹ <http://www.alternamoms.com/nursing.html>: „The ten commandments of breastfeed” (care se opresc la cea de-a noua!). În schimb, în versiunea franceză, „Cele zece porunci ale alăptării”, care se găsesc pe mai multe site-uri (de data aceasta în număr de 11!), sunt puțin diferite: 1. Ceas nu vei avea. 2. La cerere vei alăpta. 3. Pe bebeluș îl vei așeza bine, iar de sân nu vei trage. 4. Te vei odihni, iar tăticul va face menajul. 5. Nu vei asculta sfaturile binevoitoare ale mamelor care nu alăptează. 6. Ambii sâni îi vei da. 7. Tetine și biberone vei evita. 8. La cea mai mică durere vei telefona (Liga La Leche). 9. Instinctul de mamă vei asculta și apă nu vei da. 10. Bebelușul prea des nu-l vei cântări. 11. De laptele tău nu te vei îndoi.

¹ Chiar dacă pediatrii de bună-credință recunosc deschis că preparatele lactate industriale sunt din ce în ce mai bine adaptate nevoilor de nutriție ale bebelușului. *Allaitement Maternel*, 2005, op. cit., p. 28

într-adevăr nu se poate altfel. Însă militantele fac tot ce pot pentru a le descuraja pe mame să-și reia lucrul. Majoritatea dintre ele nu lucrează în afara căminului lor¹. Rezultatul: există studii care arată că rata de alăptare maternă este mai importantă la femeile cu studii superioare decât la muncitoare sau la funcționare. Ca să nu-și vadă influența diminuată, LL își atenuează poziția. În 1987, ea adaugă un nou capitol la ghidul său, pentru a le ajuta pe femei să continue alăptarea după reluarea activității, preconizând recurgerea la mulsul electric, care îi permite mamei să recupereze prețiosul lichid și să-l păstreze în frigider spre a fi consumat cât timp absentează. În fond, acest procedeu nu este decât un rău ceva mai mic. În afară de faptul că multor femei acesta le repugnă, nu se rezolvă problema esențială a păzirii copilului. Găsirea unei persoane de încredere căreia să-i încredințeze bebelușul nu este lucru ușor și costă scump. Cât privește creșa, aceasta este total respinsă pentru un copil sub un an. Edwige Antier, fidelă militantă a LL, nu pierde nici o ocazie pentru a descuraja recurgerea la acest mijloc. „În momentul în care își încredințează copilașul acestei lumi zgomotoase și destul de anonime [...], mama plânge.”² „Imediat ce bebelușul intră la creșă, el capătă virușii colegilor, cu întregul lor evantai de rinite, bronșiolite etc. Dacă într-adevăr este prea bolnav, dacă este prea adesea tratat cu antibiotice, trebuie să se încerce găsirea unui substitut pentru ca o perioadă să nu mai stea în colectivitate.”³ Și pentru a termina, iată această imagine

¹ Mărturie făcută de Claude Didierjean-Jouveau, fostă președintă a LL France, în prezent redactor-șef al revistei *Allaiter aujourd'hui*, în Gilza Sandre-Pereira, art. cit., p. 5

² *Éloge des mères*, 2001, p. 166

³ *Confidences de parents*, 2002, p. 113

tulburătoare: „Oare nu ne masacrăm pruncii luându-i prea devreme de lângă mamelor lor?”⁴

Cea mai bună soluție pentru mamă și copil este, fără îndoială, reîntoarcerea femeii acasă. Pentru a o convinge să facă această schimbare, trebuie așadar să se revalorizeze maternitatea, așa cum se făcuse atâr de bine în trecut². Aceasta este cea de-a patra temă a Ligii La Leche. Mama care alăptează și rămâne acasă are un rol social considerabil de jucat. Grație ei, copilul va cunoaște o dezvoltare armonioasă, care va fi de folos societății. Într-adevăr, alăptarea este considerată drept perfectă inițiere în bunele relații părinți-copii, care întăresc legătura familială și, dincolo de aceasta, coeziunea socială. Misiunea mamelor care alăptează este fundamentală, întrucât condiționează o reformă morală de mare anvergură: „Fiecare mamă care își alăptează pruncul este o actriță a schimbării sociale”³, promite Liga. Oare există o datorie mai imperioasă ca aceasta?

Reversul medaliei este, în mod evident, culpabilizarea tuturor celor care nu se regăsesc în rândurile de mai sus. Sunt stigmatizate mamele care preferă să folosească biberonul și, ca atare, nu pot să încerce același atașament fizic față de bebelușul lor. Unul dintre medicii fondatori ai Ligii La Leche avea, de altfel, obiceiul să spună că cea care se folosește de biberon „este o handicapată. Poate că va deveni o bună mamă, însă ar fi putut fi și mai bună dacă ar fi alăptat”⁴. Mai recent, altele au propus pur și simplu să fie puse la stâlpul infamiei cele care refuză să alăpteze,

¹ *Vive l'éducation!*, 2003, p. 13

² Elisabeth Badinter, *L'Amour en plus*, op. cit., 1980, pp. 186–190. Vezi și Marilyn Yalom, *Le Sein. Une histoire*, Galaade Éditions, 2010, p. 14.

³ *Allaiter aujourd'hui*, 1993, nr. 16, p. 3

⁴ Lynn Y. Weiner, art. cit., p. 1368

așa cum se face cu mamele care beau sau fumează: „Medicii nu ezită să-i condamne pe părinții care fumează sau care nu folosesc un scaun pentru bebeluș în mașină, dar tratează alăptarea ca pe o problemă de alegere personală.”¹ Or, nu este așa, întrucât ai datoria „să protejezi pruncul împotriva pericolelor laptelui artificial”.

În concluzie: toate mamele pot alăpta, nu există nici o dificultate care să nu poată fi depășită, fie ea de natură fizică sau psihică. Nu există ambivalență maternă, iar cele care nu vor să se supună sunt niște inconștiente și niște mame rele. Această ideologie maternalistă, chiar edulcorată în unele țări ca Franța de către partizanii Ligii Leche, a continuat să capete amploare de peste douăzeci de ani, primind câteodată ajutoare neașteptate.

O strategie politică de mare anvergură

De la crearea sa, Liga La Leche a știut, cu multă abilitate, să se alieze cu alte mișcări care nu împărtășeau neapărat toate postulatele sale morale. Ele erau socotite chiar ca fiind reformatoare. Aceste alianțe și-au întins influența cu mult dincolo de mediul originar și de primele lor adepți, femei de la periferie, din rândul burgheziei mici și mijlocii. Liga a reușit să ajungă la un public foarte divers, dându-le femeilor sentimentul că spusele sale se adresează tuturor și că ele sunt universale.

În anii șaizeci, Liga merge pentru scurt timp alături de mișcarea contra-culturală care propovăduiește reîntoarcerea la natură. „Fondatoarele Ligii se gândeau că mișcarea hippie

¹ Conferință susținută în cadrul La Leche League International, sept.-oct. 1999, de Robin Slaw, „Promoting Breastfeeding or Promoting Guilt”, *New Beginnings*, vol. 16, nr. 5.

le va ajuta să devină populare. În plus, împărtășea aceeași răzvrătire împotriva *establishment*-ului, inclusiv împotriva celui medical.”¹ Au apărut însă tensiuni în anii șaptezeci, când militanții i-au cerut Ligii să ia poziție în chestiuni foarte sensibile precum planificarea familială, politica ecologică sau avortul. Aceasta a refuzat cu încăpățănare să o facă, conchizând că mesajul său pentru o bună maternitate prin alăptare nu trebuie să fie diluat în alte cauze și că astfel și-ar pierde adepții.

O altă alianță, mai profitabilă, a fost cea încheiată solid cu comunitatea medicală, adepți a noii nașteri și a *bonding*-ului, cu toți aceia care refuzau maternitatea „științifică și tehnică”. În 1968, *Journal of Pediatrics* a publicat „A salute to the Leche League International”, urându-i viață lungă asociației. În 1974, Liga a primit susținerea din partea The American Medical Association, iar Brazelton, gurul bebelușilor, este unul dintre cei mai buni aliați ai săi. În 1997, are loc consacrarea supremă: American Academy of Pediatrics recomandă ca mamele să alăpteze cel puțin în primele douăsprezece luni. De data aceasta, se poate spune că Liga La Leche a câștigat susținerea lumii medicale americane.

În fine, prezentându-se drept feministe tradiționale, care militează pentru reluarea în stăpânire a propriului corp, fondatoarele au făcut front comun cu noua mișcare feministă maternalistă. Arăt o parte, cât și cealaltă duceau o luptă aprigă împotriva medicalizării exagerate a maternității, propovăduind nașterea naturală și alăptarea. Chiar dacă între cele două grupuri au existat întotdeauna și dezacorduri, îndeosebi în ceea ce privește avortul sau activitatea femeilor,

¹ Lynn Y. Weiner, art. cit., p. 1 375

ambele împărtășesc o viziune esențialistă despre femeie, „prin natură” mai pregătită să-i asculte pe ceilalți, mai socială și mai pașnică decât bărbatul. În ochii lor, maternalismul este un umanism eliberator. În privința esențialului, militantele din Ligă se pot regăsi așadar în principiile filosofiei lui *care*.

În afara acestei politici de alianțe, care îi aduce privilegiul de a fi ascultată în multe medii, Liga a știut cum să facă să-i evolueze discursul fără a renunța la principiile sale. Am văzut cum a reușit să nu se rupă prea tare de mamele tot mai numeroase care muncesc în afara casei, propunându-le pompa de muls. Această suplețe și capacitatea de a ajunge la compromisuri este unul dintre atuurile sale cele mai prețioase. Asociația, care la început putea să apară drept o sectă, a reușit să stabilească o rețea de femei în Statele Unite și în Europa. Grație unei strategii internaționale remarcabile și a unei adevărate penetrări în marile instituții mondiale, este pe cale să câștige bătălia laptelui.

Când ești convins să lucrezi pentru binele umanității, nu te oprești la granițele propriiei țări. Liga La Leche a creat filiale în Québec în 1960, în Franța în 1979 și în Elveția în 1981. Astăzi, ea este prezentă în aproape șaptezeci de țări. Prințesa Grace de Monaco a fost una dintre personalitățile care au susținut-o public și au promovat-o în Europa la începutul anilor șaptezeci. Identificând cauzele declinului alăptării (lipsă de informare și de susținere a mamelor; rigiditate în cadrul spitalelor și lipsă de informație la profesioniștii din sănătate; comercializarea agresivă a substituenților laptelui, a biberonelor și a tetinelor), militantele Ligii din diverse țări au o strategie comună. Primul inamic ce trebuie combătut este industria laptelui praf, care nu încetează să câștige segmente de piață în anii șaptezeci/șaptezeci. Cauza militanților marchează un punct decisiv atunci când se descoperă consecințele dezastruoase ale folosirii acestui

lapte în țările sărace. Apa insalubră, condițiile de igienă și temperaturile ridicate fac din el o otrăvă¹. Organizația Mondială a Sănătății și UNICEF preiau problema fără a-i mai da drumul din mână. Liga La Leche va găsi în aceste organizații un sprijin nesperat. Începând din octombrie 1979, ea trimite reprezentanți la colocviul comun organizat la Geneva de OMS și UNICEF, a cărui concluzie este că alăptarea este o necesitate. Doi ani mai târziu, obține statutul de consultant al UNICEF și se va strădui să facă din alăptare o problemă de sănătate publică mondială.

Remarcabil este faptul că extinderea recomandării alăptării materne vizează atât țările în curs de dezvoltare, cât și pe toate celelalte. Recomandare care devine tot mai imperativă și constrângătoare de-a lungul anilor. Conform dorințelor Ligii La Leche și susținerilor medicale, marile organizații internaționale subliniază daunele provocate de laptele artificial în țările industrializate. Date fiind calitățile laptelui matern și sănătatea pretins inferioară a copiilor hrăniți cu biberonul, nu se mai face diferența dintre starea de sănătate a unui bebeluș născut în Sahel și cea a unuia născut la Paris. Gata cu laptele praf! Începând din 1981, cele o sută optzeci state membre ale OMS votează un cod internațional de comercializare a substituenților de lapte matern pentru a se restrânge difuzarea acestora². După

¹ Viviane Antony-Nebout spune că, în 1989, UNICEF estima că cinci mii de copii sub cinci ani mor în fiecare zi de diaree și de infecții respiratorii fiindcă nu au fost alăptați, adică 1,5 milioane în fiecare an în țările aflate în curs de dezvoltare. Vezi *Hôpital ami des bébés: impact sur l'allaitement. Militantisme ou respect des femmes*. Teză de doctorat în medicină, Universitatea din Poitiers, 2007, p. 20.

² În primul rând este interzis să i se facă promovare către publicul larg și să li se dea eșantioane gratuite mamelor. Orice informație privind alimentația artificială trebuie să menționeze clar superioritatea alăptării materne și să conțină o atenționare împotriva riscurilor și a costului alimentației artificiale. *Ibid.*, pp. 24–25.

cum notează V. Antony-Nebout: „După ce a fost obiect de atenționare a industriașilor și medicilor, alăptarea infantilă trece în tabăra diplomaților și a organizațiilor ONU.“ Obiectivul mondial ce trebuie atins stă în două puncte: „Alăptare maternă exclusivă în primele șase luni de viață (fără vreo adăugare de apă, fructe sau ceaiuri); alăptare în completare până la cel puțin doi ani, unde laptele matern trebuie să reprezinte încă o treime din alimentație.“¹

În fața inerției unor țări – ca Franța –, organizațiile internaționale vor constrângeri și mai puternice. Sprijinindu-se pe Convenția privind drepturile copilului (votată în 20 noiembrie 1989), în special pe articolul 24², ele cer fiecărui guvern crearea de măsuri legislative, juridice și administrative în favoarea alăptării. La 1 august 1990, treizeci de guverne semnează împreună cu OMS, UNICEF și organizații neguvernamentale Declarația Innocenti, care amintește duratele ideale de alăptare și propune mijloacele de reușită. Printre acestea: desemnarea unui coordonator național și a unui comitet național; să se facă în așa fel încât femeia gravidă să urmeze cele zece recomandări³ pentru succesul

alăptării; să se aplice Codul internațional de comercializare a substituenților laptelui matern; să se asigure pentru femeile care lucrează dreptul de a-și alăpta copilul.

Un an mai târziu¹, OMS și UNICEF lansează Inițiativa Spitalul Prieten al Copilului (SPC): spitalele și maternitățile care vor pune în aplicare recomandările precedente vor primi titlul de „Prieten al Copilului“. De atunci, organizațiile mondiale și asociațiile continuă să facă presiuni asupra guvernelor. În ceea ce o privește, Uniunea Europeană a elaborat în două etape (2004 și 2006), atât la nivel politic cât și financiar, programe pentru a promova și favoriza alăptarea. Este vorba în continuare despre informarea publicului, despre formarea de profesioniști în sănătate, dar și despre evaluarea și controlul acestora.

În prezent, trebuie să constatăm că Liga La Leche a câștigat lupta ideologică². Sprijinită de marile organizații internaționale, i-a putut convinge pe oamenii politici și pe cei din instituții de superioritatea alăptării materne. Le-a putut, totuși, convinge pe mame să practice alăptarea exclusivă timp de șase luni, apoi mixtă până la doi ani? Bilanțul înregistrează diferențe, însă este într-o continuă evoluție.

¹ *Ibid.*, p. 23

² Acesta stipulează: copilul are dreptul să se bucure de cea mai bună stare de sănătate

³ Acestea sunt: 1. să fie adoptată o politică de alăptare maternă formulată în scris și adusă sistematic la cunoștința întregului personal de îngrijire; 2. să li se ofere tuturor membrilor personalului îngrijitor competențele necesare pentru punerea în aplicare a acestei politici; 3. să fie informate toate femeile însărcinate de avantajele alăptării materne; 4. să se lase bebelușul cu mama sa imediat după naștere, gata să sugă, propunându-se ajutor dacă este nevoie; 5. să se arate mamelor cum să facă alăptarea la sân și cum să întrețină lactația, chiar dacă ele sunt separate de sugar; 6. să nu i se dea nou-născutului nici un aliment și nici o băutură în afara de laptele matern, cu excepția indicației medicale; 7. copilul să fie lăsat cu mama sa douăzeci și patru de ore pe zi; 8. să se încurajeze alăptarea la cererea copilului; 9. să nu li se dea copiilor hrăniți la sân nici o tetină artificială sau suzetă; 10. să se încurajeze constituirea de asociații de susținere a alăptării materne, iar mamele să fie îndrumate spre acestea imediat după ieșirea din spital sau din clinică.

¹ În iunie 1991, la o întrunire a Asociației Internaționale de Pediatrie

² Este suficient să citim textul introductiv din declarația Innocenti pentru a ne convinge că LL a avut dreptate în toate privințele: „Alăptarea maternă constituie un mijloc inegalabil de hrănire a copilului care: îi asigură sugarului o alimentație ideală ce favorizează creșterea și buna dezvoltare; reduce incidența și gravitatea maladiilor infecțioase, făcând astfel să scadă morbiditatea și mortalitatea infantile; contribuie la sănătatea femeilor, reducând riscul de cancer de sân și ovarian, și crescând intervalul dintre gravidități; duce avantaje sociale și economice familiei și națiunii; dă un profund sentiment de satisfacție majorității femeilor pentru care experiența a reușit. Aceste avantaje cresc dacă bebelușii sunt hrăniți exclusiv la sân în timpul primelor șase luni de viață, și dacă, mai apoi, mama continuă să-i alăpteze, dându-le în același timp și o alimentație complementară.“

BILANȚUL

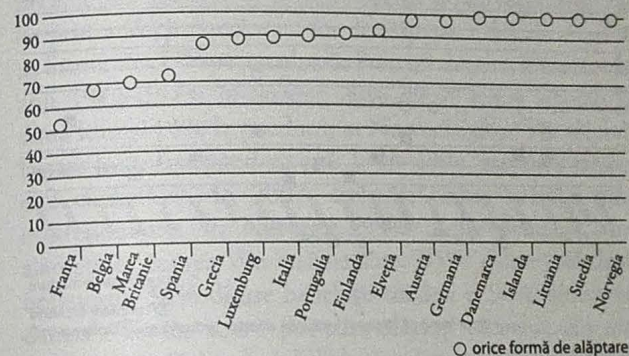
Global, toate țările occidentale au văzut crescând rata alăptării începând din anii șaptezeci. Astăzi, majoritatea femeilor – aproape toate în unele țări – alăptează cât stau în maternitate. Sub stricta supraveghere a infirmierelor (sau a familiei), nu este ușor să refuzi! În schimb, durata de alăptare, odată întoarse acasă, variază mult în funcție de țară și de condiția socioculturală a mamei.

Rezultate spectaculoase

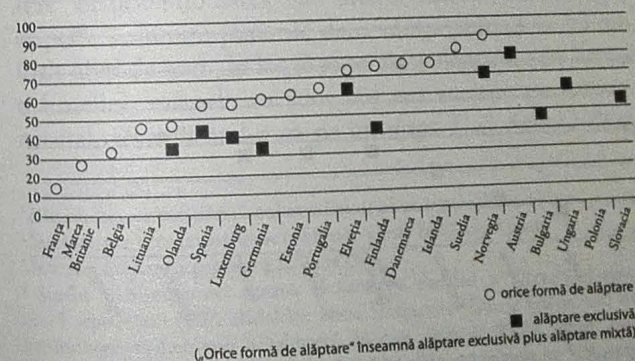
De cealaltă parte a Atlanticului, progresele alăptării sunt notabile, dar ele sunt socotite încă insuficiente de către asociațiile proalăptare. În Statele Unite, doar 24% dintre mame începeau alăptarea în anii șaptezeci. În 1982, erau 62%, iar în 2002, 70%. Obiectivul pentru 2010 este de 75%. Există diferențe mari în funcție de state. Doar șase state, între care New England, au atins rata dorită, de 50% dintre mame care încă mai alăptează la șase luni, în timp ce media națională se situează între 33 și 36%. În opt state, 25% dintre femei alăptează douăsprezece luni, față de 17 până la 20% în restul țării¹. În Québec, creșterea este de același ordin. Previziunile pentru 2007 erau de 85% la ieșirea din maternitate, 70% în luna a doua, 60% în a patra, 50% în a șasea și 20% vreme de un an, în timp ce doar 5% alăptau timp de șase luni la începutul anilor șaptezeci².

¹ *Journal of American Dietetic Association*, 2002, 105, pp. 810-818

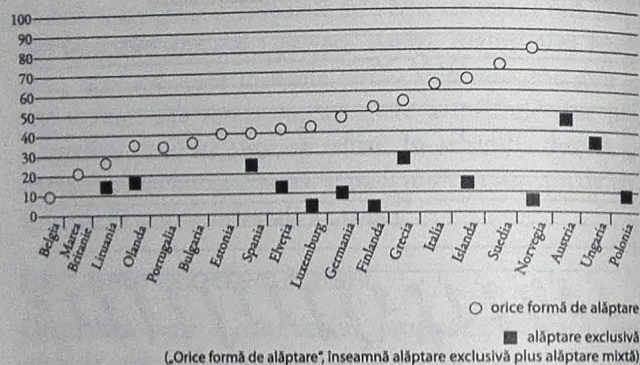
² Micheline Beaudry, „Recréer une culture d'allaitement maternel”, *Le Périscope*, primăvara 2002, vol. 6.1. Vezi site-ul Asociației pentru Sănătate Publică din Québec. A se vedea și „L'allaitement maternel au Québec”, în *Familles en mouvement et dynamiques intergénérationnelles*, vol. V, nr. 1, mai 2005.

Începerea alăptării
la naștere sau la ieșirea din maternitate

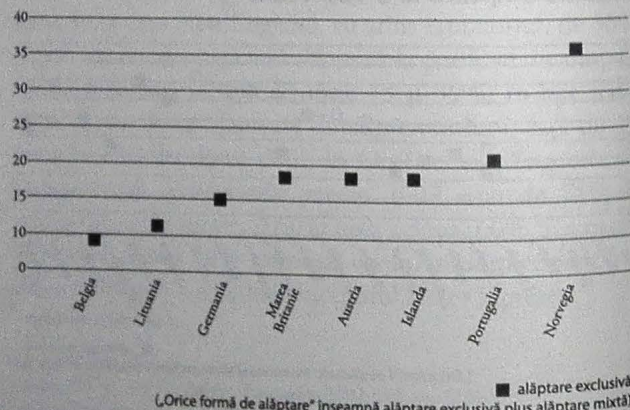
Rata de alăptare la 3 sau 4 luni

Rata de alăptare la 6 luni

Rata de alăptare la 12 luni (alăptare exclusivă)

Aceste statistici, care arată situația alăptării în anii 2000–2002, trebuie plasate într-un context evolutiv propriu fiecărei țări¹. În ceea ce privește Suedia și Norvegia, știm că, de prin anii cincizeci, rata lor de alăptare a descris o curbă în formă de „U” spectaculoasă. Punctul de jos a fost atins în anii 1972–1973: în Suedia, 30% dintre femei alăptau la două luni și 10% la șase luni; în Norvegia, doar 5% alăptau la șase luni. Începând cu anii 1993–1994, creșterea ratelor este constantă². În 2007, scorurile țărilor nordice sunt impresionante. În Norvegia, 99% dintre bebeluși sunt alăptați la ieșirea din maternitate, 95% dintre bebelușii finlandezi, 90% dintre bebelușii suedezi și 90% dintre cei danezi³. Tot în aceste țări sunt alăptați perioada cea mai îndelungată. Pe lângă ei, bebelușii italieni (75%) fac o figură tristă. Doar femeile din Austria (93%)⁴ și cele din Germania (85%)⁵ fac față cu succes comparației.

Pentru a explica această cvasiunanimitate scandinavă, IPA⁶ invocă îmbinarea mai multor factori: asociații pro-alăptare susținute puternic de o voință politică la cel mai înalt nivel de stat: „În loc să se prezinte alăptarea ca o datorie a femeilor, mamele au știut să-i dea acesteia un caracter natural, revendicând-o ca pe un drept. [...] Acestui drept

¹ Din păcate, aceste statistici evolutive lipsesc pentru unele țări europene

² Internet, site IPA: <http://assoc.ipa.free.fr/CHIFFRES/nord.htm>

³ Internet, <http://www.paperblog.fr/233473/>

⁴ Studiu al Ministerului austriac al Sănătății, Familiei și Tineretului apărut în 13 septembrie 2007, „Kdolsky: Neue Studie zum Thema Stillen und dem Ernährungsverhalten von Säuglingen”, în care citim că 93,2% dintre mame alăptează după naștere. După trei luni, doar 60% alăptează exclusiv, iar 12% parțial. La șase luni, mai sunt 10% și respectiv 55%. Când copilul are un an, 16% încă mai alăptează parțial.

⁵ Internet, site paperblog

⁶ Informații privind alăptarea

i se asociază acela de a putea beneficia de un concediu de maternitate suficient de lung și de o perioadă de adaptare la lumea muncii.¹

Unii vor aprecia transformarea pozitivă a „datoriei” în „drept”.

Persistă însă o îndoială: ce înseamnă unanimitatea într-o democrație de opinie? Dacă alăptarea este un drept, atunci renunțarea la alăptare mai este? Norvegienele și suedezele își mai pot exercita liber alegerea, refuzând conformarea la norma morală și socială? Cifra de 100% de femei dornice să alăpteze te pune pe gânduri, la fel cum ar face-o același scor, dar în sens invers...

Mamele cele rele

Irlanda și Franța sunt codașele clasei, rușinea Europei care alăptează! În 1999, se estima că doar irlandezele stăteau mai rău decât franțuzoaicele: 34%² față de 50,1% alăptau la naștere. Cum Irlanda nu furnizează decât foarte puține statistici, s-a luat obiceiul ca franțuzoaicele să fie date mereu ca exemplu negativ. Cu toate acestea, asociațiile în favoarea alăptării sunt departe de a fi inactive, iar presa le retransmite mesajele tot mai bine de-a lungul anilor. Liga La Leche din Franța, creată în 1979, numără azi aproape o sută patruzece de unități locale³. Ea editează două reviste trimestriale⁴ și participă, împreună cu asociația Co-Naître, la formarea

¹ Aici, concediile de maternitate sunt cele mai generoase din Europa: în Norvegia, acestea sunt de zece luni plătite cu salariu integral și de douăsprezece luni cu 80% din salariu.

² Cifra dată de IPA, statistici alăptare, iunie 2001. <http://www.dfmc.univ-rennes1.fr>

³ În 2004, se estima numărul militanților la două sute treizeci și opt în toată Franța

⁴ *Allaiter aujourd'hui* și *Dossiers de l'allaitement*

personalului de sănătate. Militantismul său a dat deja roade dacă analizăm după curba crescândă a ratei de alăptare la naștere¹:

1995	45,6%
1997	48,8%
1999	50,0%
2000	52,3%
2001	54,5%
2002	56,0%

Desigur, franțuzoaicele se descurcă mai puțin bine decât belgiencele (70%) și elvețiencele (80%), dar continuă să progreseze. Adevărata hibă este în altă parte: durata de alăptare în Hexagon rămâne disperant de scurtă. Doar 42% dintre copii continuă să fie alăptați după opt săptămâni (față de 86% în Norvegia la trei luni!)². Să o spunem deschis: mamelor nu le place să joace rolul ce se așteaptă de la ele, iar guvernele care s-au succedat de treizeci de ani întârzie să pună țara în conformitate cu exigențele OMS, preluate și de directivele europene. A fost nevoie de nu mai puțin de șaptesprezece ani³ pentru ca Franța să se decidă să aplice Codul internațional de comercializare a substituenților de lapte matern votat în 1981 de Adunarea Mondială a Sănătății. Contrar Marii Britanii, ea nu a semnat Declarația Innocenti din 1990, care obligă, între altele, la desemnarea

¹ *LaNutrition.fr*. *Le Parisien* din 2 martie 2009 publica următoarele date: 65% dintre franțuzoaice alăptau la ieșirea din maternitate, iar două treimi abandonau după o lună. La șase săptămâni după naștere, doar 15% își mai hrănesc copilul la sân.

² Site paperblog

³ Decret din 30 iulie 1998

unui coordonator și a unui Comitet Național de Promovare a Alăptării.

Sătule de această inerție, asociațiile de sprijini și informare cu privire la alăptare s-au adunat ca să creeze, în 2000, o nouă asociație, COFAM¹, care încearcă să facă oficiu de coordonator național. Aceasta organizează în fiecare an Săptămâna Mondială a Alăptării, favorizează schimburile de informații între profesioniști și asociații, difuzează numeroase broșuri. Ea coordonează Inițiativa Spitalul Prieten al Copilului și a primit sprijin din partea Ministerului Sănătății. Încă din 2001, asociațiile reușesc să introducă printre cele nouă obiective ale primului Plan Național de Nutriție și Sănătate (PNNS) promovarea alăptării. În al doilea plan, lansat în 2006, obiectivul este, de data aceasta, în cifre: să se treacă de la 56% la 70% alăptare exclusivă la ieșirea din maternitate în 2010.

Cu toate acestea, partida nu este câștigată. După cum constată V. Antony-Nebout: „Există o lipsă generală de determinare în a aloca fonduri suficiente pentru inițiativele în favoarea alăptării materne și îndeosebi în ceea ce privește Inițiativa Spitalul Prieten al Copilului.”² În timp ce în 2007 existau în lume 20 000 de Spitale Prieten al Copilului (SPC), dintre care 650 în Europa, Franța trenează pe ultimul loc cu doar cinci SPC-uri³, potrivit tabelului întocmit după datele primite de la UNICEF în 2007⁴. Chiar și Irlanda stă mai bine decât Franța!

¹ Coordination française pour l'allaitement maternel (Coordonarea franceză pentru alăptarea maternă)

² Vezi teza despre *Hôpital ami des bébés*, op. cit., p. 45

³ La Lons-le-Saunier, Roubaix, Cognac, spitalul din Saint-Afric, Sud Aveyron și la Mont-de-Marsan

⁴ Tabel publicat de V. Antony-Nebout, op. cit., p. 46

	Număr de SPC-uri	% în raport cu numărul total de maternități	% din numărul național de nașteri
Austria	14	13	
Belgia	6		9,7
Bulgaria	5	4,5	10
Danemarca	11	33	22
Franța	5	0,7	
Germania	18	1,8	
Ungaria	9	8	
Luxemburg	2	33	35
Irlanda	3	14	17
Italia	8	1	1,5
Lituania	6	12	
Macedonia	28	97	
Olanda	38	20	35
Norvegia	36	64	77
Polonia	52	11	
România	10	5,5	12
Rusia	162	5	13
Spania	10	1,1	
Suedia	52	100	100
Elveția	59	40	55
Anglia	43	16	16

Această nepăsare guvernamentală o reflectă bine pe cea a societății franceze și îndeosebi pe cea a femeilor. Cu puțin timp în urmă, li se prezenta alăptarea ca o alegere, un drept și o plăcere. În prezent, discursul s-a schimbat și tinde să devină mai ferm. În lipsa unor rezultate satisfăcătoare, susținătorii alăptării au trecut la următoarea etapă a culpabilizării. Se vorbește din ce în ce mai puțin de drept și tot mai mult de datorie. Chiar Academia de Medicină devine o militanță plină de solitudine pentru alăptatul pruncului la sân¹. Mesajul este limpede: mamă bună este cea care alăptează. Ca din întâmplare, aceasta are același profil sociocultural în toate țările dezvoltate: are peste treizeci de ani, aparține unei categorii socioprofesionale ridicate, exercită o profesie, nu fumează, urmează cursuri de pregătire pentru naștere și beneficiază de un concediu parental îndelungat².

Rezistențe surde

Acestea sunt multe, dar greu de auzit. În țările dezvoltate, puțini sunt cei care riscă să critice necesitatea alăptării, iar tinerele lăuze trebuie să dea dovadă de un caracter al naibii de hotărât ca să sfideze îndrumările infirmierelor și personalului specializat în creșterea copilului. La fel de rari sunt și experții medicali care fac o distincție clară între beneficiile dovedite ale alăptării și toate celelalte, sugerate de anumite

¹ În martie 2009, a publicat un raport privind problema în cauză, votat, zice-se, în unanimitate. A apărut chiar și un academician la jurnalul de seară al postului de televiziune France 2 pentru a expune pe un ton grav nenumăratele beneficii ale alăptării.

² Vicky Debonnet-Gobin, teza citată, p. 15. Trebuie adăugat că, în Statele Unite, alăptează mai mult femeile albe decât cele negre.

studii și dezmințite mai apoi¹. Bilanțul făcut de Societatea Franceză de Pediatrie sublinia în 2005: „Sub rezerva că este exclusivă și durează mai mult de trei luni, alăptarea maternă diminuează incidența și gravitatea infecțiilor digestive, ORL și respiratorii. Este vorba de principalul beneficiu-sănătate al alăptării materne, responsabilă de o diminuare a morbidității și a mortalității în rândul copiilor hrăniți la sân, inclusiv în țările industrializate.”² În schimb, a făcut probabil un pas prea departe asociind alăptarea și dezvoltarea cognitivă a copilului. Un an mai târziu, Geoff Der³ își publica faimosul studiu privind istoria și coeficientul intelectual a peste cinci mii de copii și ale celor trei mii de mame ale lor, studiu care trăgea concluzia că nu există nici o legătură între acestea. Observând familii în care un copil fusese hrănit la sân, iar un altul nu (cazul gemenilor), el a confirmat că factorul esențial era mediul sociocultural al mamei, iar alăptatul nu avea nici o influență asupra IQ-ului⁴. Aceste rezultate

¹ Suntem frapați, spre exemplu, să găsim în teza lui Vicky Debonnet-Gobin o pagină (p. 9) consacrată beneficiilor alăptării pentru sugar (titlu scris cu litere îngroșate), care prezintă cu aceleași caractere tipografice dovezile certe, cele „sugerate” și „beneficiile discutate”, ca și cum cele trei rubrici de aceeași natură s-ar fi adăugat unele altora.

² Raportul citat, p. 65. El adaugă: „Alăptarea exclusivă și prelungită timp de șase luni [...] permite o reducere a riscului alergic la sugarii cu risc (tată, mamă, frate sau soră alergică [...]), participă la prevenirea ulterioară a obezității în timpul copilăriei și al adolescenței.”

³ Geoff Der este un statistician de la Medical Research Council's Social and Public Health Sciences de la Universitatea din Edinburgh. Vezi rezultatele acestui studiu pe internet, BMJ, octombrie 2006.

⁴ Pentru că nici în Marea Britanie mamele nu alăptau suficient de mult timp, iar mamele mai educate și mai favorizate alăptează mai mult decât celelalte, Geoff Der a făcut ancheta în Statele Unite. Rezultatele sale puneau capăt unui mit apărut în 1929. Ancheta, care s-a desfășurat pe 5 475 de copii (născuți la termen) și mamele acestora, adică 3 161 (dintre care unele au avut gemeni), a durat cincisprezece ani, din 1979 până în 1994.

impresionante nu-i împiedică pe susținătorii alăptatului să lase în continuare să se creadă contrariul¹.

Doar Linda Blum, sociolog american, a îndrăznit să scrie în studiul său despre sân că avantajele alăptării au fost exagerate în țările dezvoltate, că multe dintre beneficiile proclamate sunt departe de a fi stabilite și necesită alte cercetări; în fine, că laptele artificial (sau cu proprietăți nutriționale) continuă să se îmbunătățească pentru a reproduce aceleași avantaje ca laptele matern². Cuvinte iconoclaste, care nu prea au ecou în mass-media! Astăzi, biberonul este „răul cel mai mic”, sinonim cu egoismul matern.

Nu este ușor de aflat ce gândesc femeile cu adevărat despre alăptare în epoca actuală, când ambivalența maternă este ignorată. Se pare totuși că în Franța se pot distinge trei categorii de mame. Cele pentru care a alăpta este un lucru evident, o experiență de plenitudine și de fericire ce nu se poate înlocui. Începuturile au fost foarte ușoare, iar reușita aproape imediată. Deși se dorește să se creadă că orice mamă, bine sfătuită, poate ajunge la același rezultat, acestea rămân o minoritate; sunt cele care alăptează mai mult de două luni și care au recurs, dacă lucrează, la pompa de muls. La cealaltă extremă, aproape 40% dintre mame continuă să refuze să încerce experiența. Imaginea mamei alăptând nu le tentează, nici ideea de a sta cu copilul douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru. Cum este dificil să afișezi un

¹ Raportul Academiei de Medicină (martie 2009) continuă să laude totuși destul de prudent rolul alăptării în dezvoltarea intelectuală a copilului (p. 4), mulțumindu-se să citeze un studiu realizat în 2011 asupra a 208 nou-născuți, adăugând, fără vreun alt comentariu: „G. Der pune la îndoială efectul laptelui matern asupra dezvoltării intelectuale”, p. 5.

² *At the Breast*, op. cit., pp. 45–50

egoism atât de îngrozitor, este posibil ca, de-a lungul anilor, ca urmare a presiunilor, să fie din ce în ce mai numeroase mamele care să încerce această experiență, cel puțin atât timp cât sunt în spital. Această a treia categorie de mame, care încep să alăpteze la maternitate și încetează să o mai facă după întoarcerea acasă, invocă rareori lipsa dorinței sau dezgustul pentru alăptare. Ele vorbesc despre epuizare, insuficiența laptelui, durerea mameloanelor crăpate, de orele petrecute până ce bebelușul se satură etc. Au încercat, dar nu a mers. Susținătorii alăptării răspund în cor că nici unul dintre aceste motive nu este de acceptat și că toate femeile o pot face. Aceștia pur și simplu au șters dintr-o trăsătură de condei realitatea ambivalenței materne.

Totuși, unele adepse ale Ligii La Leche nu ezită să denunțe maternitatea prinsă în capcana lui *politically correct*³ și a tuturor acelor manuale practice care răspândesc imagini edulcorate despre maternitate, fără a spune nici un cuvânt despre reversul medaliei: timpul libertății terminate și bebelușul lacom și despot care își devorează mama. Dacă aceasta „este o fericire, atunci este și o tornadă devastatoare.” Altele se plâng de faptul că nu sunt altceva decât „un prânz ambulant”⁴ sau o „tetină uriașă”⁵. Pe scurt, au devenit un „ecosistem” lăptos și și-au pierdut statutul de subiect care are dorințe⁶. Revendicări ce nu își găsesc locul în literatura pro-alăptare care pornește de la premisa că ceea ce este bun pentru unele este bun pentru toate. Chiar dacă unele

³ Éliette Abécassis, Caroline Bongrand, *Le Corset invisible*, op. cit., pp. 90–91

⁴ Elisabeth W. Tavaréz, „La Leche League International: Class, Guilt and Modern Motherhood”, *New York State Communication Association*, 2007, p. 3

⁵ Expresie împrumutată de la Marie Darrieussecq, *Le Bébé*, op. cit., p. 23

⁶ Glenda Wall, art. cit., pp. 603–604

psihologe și psihanaliste¹ protestează împotriva concepției de maternitate-reflex și a iluziei adecvării perfecte între mamă și copil care poate face ravagii, încă nu a venit vremea unor astfel de nuanțe. Somația ascunsă a noii ideologii dominante este: „Mamelor, le datorați totul!”

¹ Vezi mai cu seamă Lyliane Nemer-Pier, *Mon enfant me dévore* (2003), care zdruncină mitul armoniei familiale și Marie-Dominique Amy, care lucrează cu copii autiști. În *Construire et soigner la relation mère-enfant* (2008), ea scrie: „Găsesc absolut condamnat să nu se respecte alegerile materne în privința modului de a hrăni. Putem discuta cu mamele la maternitate despre avantajele și dezavantajele alăptării sau ale biberonului. Dar să le impui să hrănească la sân unor mame care nu doresc asta frizează absurdul. Să ne fie rușine că uneori contribuim la instaurarea unei culpabilități care este întotdeauna un sfetnic prost!”, pp. 36–37.

Capitolul IV

Domnia bebelușului

Una dintre ironiile istoriei este că în momentul în care femeile din Occident reușesc în sfârșit să se debaraseze de patriarhat, ele își găsesc un nou stăpân în casă! Și pe bună dreptate; cum să mai vorbești despre puterea tatălui, atunci când femeia este cea care stăpânește pe deplin procreația și își poate asuma independența financiară? Cu toate acestea, treizeci de ani mai târziu, trebuie să constatăm că dominația masculină continuă. Deși rezistențele bărbaților la modelul egalitar sunt indiscutabile, ele nu sunt suficiente pentru a explica starea de fapt. Îndatoririle din ce în ce mai mari față de bebeluș și de copilul mic se dovedesc la fel de constrângătoare, dacă nu chiar mai mult, decât războiul perpetuu al bărbaților macho din casă sau de la locul de muncă. Unora le poți trânti ușa în nas, dar nu și celorlalți. Această blândă tiranie a îndatoririlor materne nu este nouă, dar s-a accentuat considerabil odată cu revenirea în forță a naturalismului. Maternalismul atât de predicat nu a dus până în prezent nici la matriarhat, nici la egalitatea între sexe, ci mai degrabă la o regresie a condiției feminine. Regresie consimțită sau nu, în numele dragostei față de copil, al visului de a avea un copil perfect și al unei alegeri morale superioare. Tot atâția factori mult mai eficienți decât constrângerile externe. Cu toții știm că nimic nu este mai bun ca aservirea voluntară! În această bulversare a modelului

matern, bărbații nu au avut de mișcat nici măcar degetul mic. Cel care a devenit aliatul de nădejde al dominației masculine – deși fără voia lui – a fost inocentul bebeluș.

MAMA ÎNAINTEA TATĂLUI

Ce departe sunt vremurile când era binecuvântat biberonul care promitea că părinții vor împărtăși aceleași roluri încă de la nașterea bebelușului! În Franța, unde 40% dintre cupluri continuă să-l folosească, acesta simbolizează un soi de rezistență la noile canoane. Să-i mulțumim din suflet divei incontestabile a ghidurilor practice de puericultură, Laurence Pernoud, pentru faptul că a păstrat în cărțile sale alegerea dintre alăptare și biberon¹. Acesta, spune ea, este o ocazie de contact suplimentar între tată și pruncul său, ușurând munca unor mame. Cuvinte ce le vor părea iconoclaste adeptilor alăptării la sân. Aceștia au dezvoltat o concepție a rolului parental foarte tradițională, chiar dacă este pigmentată cu o fărâmă de modernism. Este cea expusă de Liga La Leche în anii șaizeci: „Tatăl trebuie să o susțină și să o încurajeze pe mamă să-și alăpteze exclusiv bebelușul. El trebuie să pună pe primul plan mai degrabă viața familială decât reușita profesională, să petreacă mai mult timp cu copilul și să-și asume întreaga parte din îndatoririle casnice.”² Frazе reluate ca atare de către pediatrii mediatici T. Berry Brazelton în Statele Unite sau Edwige Antier la Paris.

¹ De pe la sfârșitul anilor șaizeci până la ultima ediție din 2008, cartea *J'élève mon enfant* prezintă cele două moduri de alimentare cu avantajele respective. Chiar dacă ghicim preferința autoarei pentru alăptare, biberonul nu este în nici un caz stigmatizat.

² *The Womanly Art of Breastfeeding*, 1963, p. 116

Între timp, tinerele cupluri din anii șaptezeci/optzeci experimentaseră, grație biberonului, o altă împărțire a rolurilor. Aceasta favoriza libertatea de mișcare a mamei, capabilă să iasă din casă, să doarmă noaptea, chiar să-și reia, mai liniștită, viața profesională. Tații care își hrănesc copiii, numiți uneori „tăticsi cloșcă”, au avut o participare deloc neglijabilă la mișcarea de eliberare a femeilor, ajutându-le pe acestea să se ocupe simultan de diferitele lor vieți¹. Chiar dacă nu au fost foarte mulți și adesea au fost luați peste picior, și deși mass-media din acea vreme le-a exagerat câteodată importanța, lor le datorăm modificarea imaginii tatălui tradițional. A da biberonul, a schimba scutece, a îmbăia bebelușul, toate aceste gesturi „feminine” puteau fi așadar săvârșite de către bărbați fără a se vedea în asta o atingere adusă virilității lor sau o abandonare a copiilor din partea mamei. Evident, această schimbare reciprocă de roluri nu putea să le convină propovăduitorilor alăptării și instinctului matern.

Încă de la mijlocul anilor nouăzeci, punându-se alăptarea în prim-planul scenei franceze², se critică vehement noul tip de tată, redefinindu-i-se rolul: „Dacă curentul ideologic favorabil «noilor tați» subliniază pe bună dreptate importanța implicării acestora în îngrijirea copilului [tribut plătit modernității!], țin să precizez că locul lor este departe de a se reduce la cel al unor „mame numărul doi”. O astfel de concepție pare totuși să fi devenit populară dacă mă iau după cele spuse de unele femei [...]. Visul copilului nu este

¹ Unii dintre acești tați au declarat că s-au simțit înșelați la divorț, când soțiile lor nici nu au vrut să audă să le cedeze custodia copilului, nici de custodie alternativă, când aceasta a fost instituită în 2002

² Dr. Marie Thirion, *L'Allaitement de la naissance au sevrage*, 1994, reeditată în 1999 și în 2004. Dr. Edwige Antier, *Attendre mon enfant aujourd'hui*, 1999

să aibă două mame, ci să se ghemuiască în brațele mamei sale și să simtă că tatăl îi înconjoară pe amândoi cu prezența sa protectoare. Trebuie să nu mai dorim să-i transformăm cu orice preț pe tați în niște tați cu griji și îndeletniciri materne. Această *tendință actuală* este complet *ridicolă și derizorie*. *Rolul tatălui este de a o proteja pe mamă, de a o valoriza ca mamă și ca femeie*. Trebuie ca fiecare să-și aibă locul său. Pentru copil, cel mai bun dintre tați este cel care o iubește și o protejează... pe mama!¹

Tatăl este alături în primele luni ca să o scutească pe mamă de treburile casnice [Bravo!], ca să se joace cu copilul, „să-i redea mamei feminitatea ei [...], să-i ofere un buchet de flori, să aibă grija de copil cât timp tânăra mamă merge la coafor, să-i spună cât este de frumoasă...”² Dacă tatăl dorește să-i dea biberonul bebelușului și să se poarte cu el oarecum ca o mamă, trebuie să i se spună că este ceva inutil. „Să fim cât se poate de clari: biberonul poate fi dat seara pentru a-l liniști pe... tătic.”³

Concepția alăptării exclusive în primele șase luni înseamnă pur și simplu a-l ține pe tată departe de mamă și de copil. El este o persoană deranjantă, un „separator”. Nu are de ce să se bage în această relație fuzională. Cât despre mama care alăptează la cerere zi și noapte, ea trebuie să dea dovadă de o „disponibilitate absolută [...] Ei bine, da, în primele luni, mama este sclava pruncului ei”⁴. Cum tot aceeași recomandă și alăptarea mixtă până la doi ani, mama ideală nu este gata să-și recapete libertatea! Această estompăre a tatălui în

beneficiul mamei nu are ca singură consecință revigorarea modelului de cuplu patriarhal, ci și o justificare nesperată – după douăzeci de ani de militantism feminist – pentru toți tații că nou-născutul lor nu stârnește pasiuni! Odată bebelușul redevenit problema exclusivă a mamei, tatăl nu mai are probleme de conștiință și își poate vedea de treburile sale. Dacă adăugăm aici și indemnul pe care Edwige Antier – ca toți adepții Ligii La Leche – îl dă mamelor, de a rămâne lângă copil până la vârsta de trei ani¹, acestea își pot lua adio de la ambițiile profesionale. Iar dacă mai au și un al doilea copil imediat, atunci Mama s-a întors acasă.

Militante îndârjite pentru alăptare, dar mai sensibile ca oricine la egalitatea dintre sexe, țările scandinave au inaugurat o politică familială fără precedent, având ca obiectiv împiedicarea penalizării profesionale a mamelor cu copii mici. În Suedia, încă din 1974, guvernul Olof Palme a înlocuit concediul de maternitate cu un concediu parental remunerat, ce poate fi luat de tată sau de mamă. Astăzi, el se poate întinde pe o perioadă de șaisprezece luni, în total, pentru un cuplu, adică 480 de zile, din care 390 plătite cu 80% din salariu (iar două luni cu 90%) cu un plafon de 2 500 de euro pe lună. Tatăl trebuie să-și ia obligatoriu concediu o lună, altfel aceasta este dedusă din durata totală acordată. În plus, s-a mai adăugat un concediu de paternitate în 1980. Acesta dă dreptul la zece zile suplimentare plătite cu 80% din salariu, dar plafonate². Această politică îndrăznească

¹ Edwige Antier, *Éloge des mères*, op. cit., p. 95

² Danemarca și Norvegia sunt la fel de generoase. În Danemarca, concediul parental este de un an, iar tatăl are un concediu de două săptămâni. Norvegia oferă concediul de paternitate cel mai lung din Europa: patru săptămâni. Concediul de creștere a copilului este de un an, din care patruzeci și două de săptămâni sunt retribuite cu 100% din salariu.

¹ Edwige Antier, *Éloge des mères*, op. cit., p. 119. Sublinierea ne aparține.

² Edwige Antier, *Vive l'éducation!*, op. cit., pp. 44–45

³ Edwige Antier, *Confidences de parents*, 2002, p. 55

⁴ *Ibid.*, pp. 52 și 60

pentru a-i integra pe ambii părinți în mod egal în educația copiilor nu a atras după sine bulversări: „75% dintre tați își folosesc total sau parțial concediile de paternitate, însă doar 17% au recurs la concediul parental.”¹ Privind mai atent, nu suntem siguri că Suedia, erijată în model pentru lumea întreagă, a reușit astfel să concilieze maternitatea și egalitatea dintre sexe, chiar să micșoreze diferența salarială dintre bărbați și femei.

BEBELUȘUL MAI PRESUS DE CUPLU

Căsătorită, concubină sau trăind pe baza unui pact civil de solidaritate (PACS), mama trebuie să dea prioritate bebelușului și nu tatălui.

Alăptarea la cerere, zi și noapte, așa cum este recomandat, are două consecințe nu prea bune pentru relația de cuplu. Nu doar sânul matern îi aparține copilului multe luni de-acum înainte, ci și patul mamei. Liga La Leche duce o cruciadă în favoarea „cododotage-ului”² [de la cododo: a face nani împreună cu bebelușul], considerat benefic pentru bebeluș. Nu numai că „dormitul în același pat și alăptarea maternă merg bine împreună”³, dar ar fi și sursa unor multiple avantaje pentru copil. Indispozițiile sale, ni se spune, sunt mai rare atunci când doarme în patul părinților: „El are nevoie să o audă pe mamă mișcându-se, pe tată sforăind [?]: iată ce îi stimulează vigilența și îi micșorează pauzele

¹ *Courrier cadres*, nr. 28, martie 2009. Notăm totuși un ușor progres: în 1999, doar 11,6% dintre tați suedezi își luaseră un concediu parental. *Libération*, 7-8 februarie 2009, publică cifra de 22% dintre tați.

² Traducerea cuvântului englezesc *co-sleeping*

³ Claude-Suzanne Didierjean-Jouveau, *Partager le sommeil de son enfant*, 2005, p. 49

respiratorii. Privarea copilului de siguranța pe care i-o dă *co-sleeping*-ul are consecințe pentru viața sa psihică. Să lași un bebeluș să plângă până adoarme, sau atunci când se trezește, este o atitudine extrem de crudă, cel puțin până la patru ani.”¹

În afara beneficiilor psihologice, dormitul împreună ar fi cea mai bună prevenție împotriva anumitor riscuri: „Somn mai ușor, mai multe treziri simultane mamă/copil, creșterea numărului și a duratei de supt nocturne, mult mai multe contacte fizice mamă/copil, de patru ori mai multe inspecții materne – de fiecare dată când mama, fără ca măcar să-și dea seama ori să se trezească, verifică dacă bebelușul se simte bine, dacă nu-i este frig sau cald, aranjează pătura sau o dă deoparte etc.”² De altfel, se citează un studiu neozelandez din 1996 care ar fi arătat un risc redus de MSN (moarte subită a nou-născutului) pentru copiii care dorm în camera părinților cel puțin până la vârsta de 6 luni: astfel s-ar evita un sfert din cazurile de moarte subită. Dar a dormi în cameră nu înseamnă a dormi în patul părinților, obicei care, conform unui articol publicat în *Lancet* în 2004, ar crește, dimpotrivă, riscul de MSN... Concluzie contestată de propovăduitorii dormitului împreună³.

Dacă înțelegem foarte bine avantajul *co-sleeping*-ului pentru mamă, care nu trebuie să se scoale de mai multe ori pe noapte pentru a alăpta, putând să o facă rămânând pe jumătate adormită, chestiunea rămâne valabilă pentru copilul de trei sau de patru ani. Pedopsihiatrii și psihanaliștii sunt împărțiți. Unii amintesc că acesta este un obicei curent în numeroase civilizații fără a avea vreo consecință patologică.

¹ *Ibid.*, prefață de Edwige Antier, pp. 8-9. Sublinierea noastră.

² *Ibid.*, pp. 46-47

³ *Ibid.*, pp. 47-48

Marcel Rufo, foarte ostil acestei practici, i s-a alăturat în final, cu condiția să fie o soluție temporară pentru a calma anxietatea copilului. Alții sunt hotărât împotriva. Astfel, Claude Halmos crede că bebelușul are mai puțin nevoie de atingerea fuzională cu mama și mai mult de tandrețea și de vorbele ei. Amândoi sunt de acord în a sublinia pericolul acestei practici în cadrul cuplului. Rufo se teme că aceasta îl împinge pe tată afară din patul conjugal pentru a-l exila în living, iar Claude Halmos atrage atenția că bebelușul care doarme lipit de mamă „este plasat dintr-odată într-un sistem care neagă existența părinților săi sub formă de cuplu, separat de el. Prin urmare, nu se află la locul său”¹.

Aceste reticențe freudiene nu-i ating câtuși de puțin pe partizanii dormitului împreună. După cum spune Edwige Antier, „mulți tați nu sunt contrariați că bebelușul doarme în patul mare. Cât privește dorința sexuală, este adevărat că adeseori mamei îi revine mai lent, ea fiind acaparată de rolul ei față de copil. Însă va reveni cu atât mai bine cu cât se va simți înțeleasă de soț, care o va ajuta să se asigure de competența sa maternă, o va încuraja în ceea ce privește puterea ei de seducție, o va ajuta să-și regăsească silueta, îi va oferi flori... și va continua să o strângă în brațe, inclusiv pe bebeluș ca să doarmă”. Și conchide astfel: „Este o perioadă dificilă, dar scurtă în viață. Totuși, când tații știu că dacă bebelușul lor va suge la cerere va fi mai inteligent, această informație le dă un curaj formidabil ca să rabde.”²

Să rabde: cât timp? Oricine știe că venirea pe lume a unui copil determină o revoluție în trupul femeii, îndepărtând-o de sexualitate. Din motive fiziologice și psihologice. Primele

¹ *Elle*, 6 iunie 2005, interviuri de Marcel Rufo și Claude Halmos cu privire la co-sleeping

² *Confidences de parents*, op. cit., pp. 51–53

se estompează cu timpul, celelalte, uneori, mai greu. Copilul produce, de asemenea, și schimbări majore în viața de cuplu. Într-adevăr, nimic nu este mai diferit de un cuplu de îndrăgostiți decât un cuplu de părinți. Chiar dacă dormi împreună cu copilul, nu este ușor să treci de la un rol la celălalt. Dacă mama alăptează luni, chiar ani de zile, ce mai rămâne pentru intimitatea cuplului și a sexualității sale? Cu atât mai mult cu cât nu este ușor să faci distincția între sânul ce hrănește și obiectul sexual. Mama care alăptează încearcă plăcere, dar ea nu mai este în mod necesar obiectul dorinței pentru tatăl care o privește. Și se cunosc numeroase tinere mame care mărturisesc cu ingenuitate că perechea pe care o formează cu micuțul lor le este de ajuns, că nu au nici o poftă să revină la viața sexuală. Mama o dă ușor deoparte pe îndrăgostită și pune cuplul în pericol.

Éliette Abécassis evocă această temă de mai multe ori în romanul ei. De exemplu, la o întrunire a Ligii La Leche: „Bebeluşul doarme cu mine. De altfel, i-am cerut bărbatului meu să doarmă în salon fiindcă nu este destul loc pentru toți trei.

– Bravo! [răspunde corul militanțelor din Ligă.] Acum vrei să ne împărtășești experiența ta?

– Experiența mea... De când am un copil, nu mai am viață de cuplu, nu mai dorm, nu-mi mai spăl părul, nu mai citesc, nu-mi mai văd prietenii. Am devenit mamă, bine. Dar nu știam că o mamă este doar o mamă. Nu aveam habar că trebuie să abandonez toate celelalte roluri, că trebuie să renunț la sexualitate, la seducție, la muncă, la sport, la trup, la spirit. Nu știam că trebuie să renunț la viață [...].

Toate privirile se întoarseră spre mine, de parcă aș fi fost o ucigașă, sau chiar mai rău, o mamă nedemnă.”¹

¹ *Un heureux événement*, op. cit., pp. 78–79

Eroina se întoarce de mai multe ori la Liga La Leche și devine mama cea bună care alăptează și își organizează viața în jurul alăptatului:

„Acesta îmi procura o asemenea satisfacție, o plăcere de a da atât de intensă, atât de fuzională, atât de completă, încât nu aveam nevoie de nimic altceva. Nu mai aveam nevoie să fac dragoste cu bărbatul meu [...]. Trăiam momente de extaz când dorința mea și dorința copilului coincideau, și mă trezeam dându-i sân fiindcă doream să o fac, să i-l dau așa cum faci dragoste, și să mă simt împlinită, ca înainte, așa cum era cu mult timp în urmă...”¹

Cuplul din acest roman nu își va reveni, întrucât se va despărți. Această experiență extremă nu are valoare de lege, departe de așa ceva. Unii vor spune că respectivul cuplu românesc nu era prea solid dacă nu a știut să reinnoade legăturile dorinței. Însă nu este destul să-i ceri tatălui să aibă răbdare, mai trebuie ca mama să nu se lase devorată de copilul ei în asemenea măsură încât acesta să-i anihileze dorințele de femeie. Or, despre un astfel de lucru nu a fost niciodată vorba la partizanii maternității radicale. Doar mama există, întrucât numai copilul este esențial. Fragilitatea cuplului, importanța sexualității care îl întărește sunt trecute astăzi sub tăcere². Avem aici dăra de parfum a secolelor trecute, când cuplul nu se întemeia pe dragoste și când nu se despărțea, orice s-ar fi întâmplat! Altfel spus, un ideal de viață familială în totală contradicție cu aspirațiile majorității bărbaților și femeilor din secolul XXI.

¹ *Ibid.*, pp. 79–80

² Conform studiului unor psihologi de la Universitatea din Denver (SUA), efectuat pe 218 familii, 90% dintre tinerii părinți au constatat o degradare a relațiilor cu partenerul de viață după nașterea primului copil. Vezi *L'Express*, 30 aprilie 2009.

ÎNTÂI COPILUL, APOI FEMEIA

Anii șaptezeci au fost marcați de strigătul revendicativ al femeilor: „Mai întâi, eu!”¹ El se adresa cu prioritate bărbaților, dar și copiilor lor. Încurajate să se exprime în privința marelui tabu al ambivalenței, și chiar asupra alienării materne, mamele au depus numeroase mărturii în acest sens². Lucrări și luări de cuvânt abundă pentru a spune public ceea ce azi se împărtășește în cabinetul psihologului³. Chiar dacă aceste revendicatoare nu constituiau decât o minoritate, ele desacralizau maternitatea, dădeau din nou viață dorințelor feminine și le deculpabilizau pe toate femeile tăcute care nu se regăseau în experiența maternității.

Patruzeci de ani mai târziu, ideologia naturalo-maternalistă nu mai permite aceste ieșiri, cu atât mai mult cu cât copilul nu mai este fructul hazardului sau un „accident”, ci rezultatul unei alegeri liber consimțite. Copilul bine dezvoltat, pe care îl visează toți, cere o mamă disponibilă, care își organizează viața în funcție de el. Acel „Mai întâi, eu” al generațiilor mamelor lor a lăsat, treptat, locul sloganului „Mai întâi, copilul”, proclamat de ficele lor.

De la lapte la timp

A propovădui alăptarea la cerere, cât timp dorește copilul, înseamnă pur și simplu să o privezi pe femeie de timpul ei personal. Când la aceasta se adaugă ideea că prezența ei lângă copil până la trei ani este cea mai bună garanție a dezvoltării sale, înseamnă a i se spune că toate celelalte interese sunt secundare, iar din punct de vedere moral, inferioare. Idealul

¹ Titlul cărții scrise de Katherine Pancol, publicată în 1979

² *L'Amour en plus*, op. cit., pp. 335–360. Vezi și *Maternité esclav*, 10/18, 1975

³ Lyliane Nemet-Piet, *Mon enfant me dévore*, 2003

este de a face ca statului trup lângă trup să-i urmeze statul împreună. Dacă acest model este inaccesibil pentru multe femei care nu-și pot permite luxul de a rămâne acasă, și indezirabil pentru multe altele, el a înscris totuși niște puncte. În conștiințe și în practică.

Turnura ideologică a fost perceptibilă odată cu generațiile femeilor care avuseseră douăzeci de ani în 1990. Fete de mame feministe, militante sau nu, ele au apelat la reglarea de conturi clasică dintre fiice și mame. După ce s-au rostit câteva cuvinte convenționale de mulțumire pentru contracepție și avort, s-a constatat eșecul. Eșecul mamelor pe care fetele nu mai vor să le imite și care s-ar putea rezuma astfel: ați sacrificat totul pentru independența voastră și în loc de asta, vă asumați ziua dublă de lucru, sunteți subestimate profesional, iar în final pierdeți pe toate fronturile. Dincolo de această critică, s-a respins eticheta „feminism”, de parcă ea le-ar fi conferit o imagine detestabilă femeilor. Noua generație a preluat stereotipurile machiste cele mai răsuflute, care le asociază pe feministe cu isteria, agresivitatea, virilitatea și ura împotriva bărbaților. Dar, sub respingerea feminismului, se ascundea o altă critică, mai intimă, față de mame: cea a concepției lor despre maternitate. Poate că ar trebui să înțelegem: ai sacrificat totul pentru independența ta, inclusiv pe mine. Nu mi-ai dăruit destulă dragoste, nu m-ai îngrijit destul, nu mi-ai acordat destul timp. Mereu grăbită, adesea obosită, ai crezut că era mai valoroasă *calitatea* timpului pe care mi-l consacrai decât *cantitatea*. Drept să spun, nu eram prioritatea numărul 1, iar tu nu ai fost o mamă bună. N-am să fac la fel cu copiii mei.

Nedreaptă sau nu, condamnarea mamelor de către fiice este o constantă pe care psihanaliza o cunoaște bine: nu destul lapte, nu destul timp... Dar, pentru prima dată, mamele criticate erau cele care se luptaseră pentru independența

femeilor! Încet, încet, devenite mame la rândul lor, fiicele au vorbit mai puțin despre libertatea lor, despre ambițiile personale și chiar despre egalitatea salariilor. Prioritatea acordată copilului cerea imperativ ca aceste revendicări să se facă în surdină. În schimb, s-au auzit voci care susțineau tot mai mult nevoia de „a negocia”, de „a concilia” timpul de lucru și cel al maternității. Această cotitură, petrecută în perioada de criză economică, a fost accelerată de șomajul în masă pe care îl cunoșteau toate țările occidentale. Alocația parentală de educație (APE), extinsă în 1994¹, a suscitat o retragere masivă a mamelor cu copii mici, mai cu seamă în rândurile celor mai puțin calificate. La celălalt capăt al scărilor sociale, s-au văzut femei deosebit de bine pregătite, cum ar fi în profesiile liberale, revenind acasă atunci când deveneau mame. În 2003, *New York Times*² declara că asistăm la o „opt-out Revolution”, conform căreia profesionistele de nivel înalt aleg din ce în ce mai des să-și părăsească serviciul ca să rămână lângă copiii lor³. Cel mai adesea era cazul femeilor al căror tovarăș de viață poate să asigure familiei un nivel financiar satisfăcător. Fiindcă pentru mamele celibatate sau divorțate nu există alege.

Este prea devreme ca să știm dacă aceste noi comportamente sunt o adevărată revoluție. Pentru moment, statisticile privind activitatea feminină nu au suferit modificări radicale.

¹ APE remunera părintele care întrerupea lucrul pentru a se ocupa de copil până la trei ani cu o sumă ce ajungea la jumătate din SMIC, salariul minim (~ 1 100 euro net lunar în Franța). În 98% dintre cazuri acel părinte era mama.

² Liza Belkin, „The Opt-Out Revolution”, *New York Times Magazine*, 26 octombrie 2003. Vezi și *Elle*, 20 octombrie 2008: „Quand la superwoman rentre à la maison”.

³ 22% dintre mamele cu studii universitare; 33% dintre cele care au un MBA lucrau cu jumătate de normă și 26% apropiindu-se de top management nu voiau să fie promovate. Articolul mai semnală și că 57% dintre mamele cu diplome de la Stanford, în 1981 stăteau acasă cel puțin un an.

În schimb, ideea că femeile pot, simultan, să fie mame bune și să-și continue o carieră frumoasă este combătută. Astăzi, este de bonton să spui că acorzi întâietate copilului și timpului petrecut alături de el. Și iată rezultatul: asistăm la o creștere semnificativă a activității feminine cu jumătate de normă. Alături de toate cele care o fac fiind constrânse de angajatorii lor, tot mai multe mame, mai puțin defavorizate, aleg această formă pentru a corespunde criteriilor unei mame bune. În consecință, diferențele salariale dintre bărbați și femei persistă, înregistrându-se chiar o ușoară creștere a acestora.

Reîntoarcerea la modelul suedez

Nu există nici o îndoială că Suedia a făcut eforturi considerabile pentru a rezolva problema: concilierea maternității cu cariera și crearea condițiilor pentru egalitate profesională între sexe. În afară de concediile prenatale, care absorb 40% din cheltuielile politicii sale familiale, flexibilitatea timpului de lucru pentru ambii părinți cu copii sub opt ani¹, concedii pentru îngrijirea copilului bolnav, Suedia oferă locuri în creșe care preiau ștafeta de la părinți, după ce aceștia și-au terminat concediul². Într-un cuvânt, modelul suedez este avangarda politicilor familiale europene.

Cu ce rezultate?

Se știe că tații care își iau concediu parental sunt codași (mai puțin de o cincime), dar numărul lor înregistrează o ușoară creștere. În privința mamelor: 60% își reiau slujba după concediu, însă trei din cinci optează atunci pentru

¹ Ei pot să-și micșoreze timpul de lucru cu două ore în fiecare zi (atunci salariul este plătit proporțional)

² Copiii alăptați nu merg la creșă înainte de un an.

a lucra part-time³. Totuși a trebuit să așteptăm publicarea, în 1996, a cărții scrise de Catherine Hakim, *Key Issues in Women Work*², pentru a vedea lucrurile mai clar. Profesoară de sociologie, specialistă în domeniul muncii feminine în Europa, ea ne cam spulberă iluziile, demonstrând că politica familială suedeză nu este atât de propice egalității între sexe pe cât se crede. Favorabilă natalității, ea este cu mult mai puțin favorabilă carierei femeilor.

Mai întâi, privind statisticile salariale, constatăm că 80% dintre femei sunt plătite sub prag, iar 80% dintre bărbați peste acesta. Motivul principal este că 75% dintre suedeze lucrează în sectorul public, cel mai puțin calificat de pe piața muncii, în timp ce 75% dintre bărbați se află în sectorul privat, mai dificil și mai exigent. Conform celor spuse de Catherine Hakim, cu cât statul și-a extins politica familială, cu atât companiile private sunt mai puțin înclinate să angajeze femei, neputând, spun ele, să plătească prețul generoaselor concedii de maternitate. Apoi, plafonul sensibil³ al profesiei, dincolo de care unele categorii de persoane nu pot trece, nu este mai puțin dur pentru suedeze decât pentru toate celelalte: ele constituiau doar 10% din manageri, în timp ce în Statele Unite erau 11%. În fine, dacă luăm în considerare diferența dintre salarii, observăm că suedezele, per total, erau plătite la începutul anului 2000 cu aproape 20% mai puțin decât

¹ *Courrier cadres*, martie 2009, nr. 28. Hélène Pétrivier, „Emploi des mères et garde des jeunes enfants en Europe”, *Revista OFCE*, iulie 2004. Ea atrage atenția că dacă mamele suedeze rămân active (cu un lung concediu de maternitate), ele își reduc timpul de lucru în medie (pe ciclul de viață) cu șaptesprezece ore pe săptămână.

² *Glasshouse*, Londra, reeditată în 2004

³ În franceză *plafond de verre* – o barieră invizibilă ce împiedică anumite categorii de persoane – femei, imigranți, sindicalişti – să accedă la cele mai înalte niveluri în ierarhia profesiei lor (n.tr.)

bărbații, la fel ca în Franța sau Anglia¹. Catherine Hakim, care nu crede în virtuțile egalitare ale concediilor parentale lungi, subliniază că în țările în care politica familială este mai puțin generoasă, diferența salarială poate fi inferioară. Ea citează Italia, unde aceasta este doar de 15%, Spania cu 12%, Belgia și Portugalia cu 8%. Omite însă să precizeze că în cele trei țări mediteraneene natalitatea a scăzut dramatic...

Până în prezent, nici o politică familială nu s-a dovedit cu adevărat eficace în privința egalității dintre bărbați și femei. Diviziunea muncii între soți este întotdeauna inegală în toate țările, inclusiv în cele scandinave. Responsabilitățile tot mai mari care apasă asupra mamelor nu fac decât să agraveze situația. Numai împărțirea rolurilor părintești încă de la nașterea copilului ar putea pune o frână acestei tendințe. Or, noi facem exact contrariul, în numele bunăstării copilului. Bărbații macho se pot bucura: mai este mult până la sfârșitul dominației lor. Au câștigat războiul subteran fără a pune mâna pe arme, chiar fără a spune vreun cuvânt. Militanții maternalismului și-au asumat acest rol.

Partea a III-a

Încărcând tot mai mult barca...

¹ Statisticile privind diferența salarială în Suedia sunt puține. Observatorul inegalităților a publicat totuși (pornind de la datele din 2005 ale Eurostat) un tabel al salariilor anuale în industrie și servicii pentru activitate cu normă întreagă, de unde reiese că diferența salarială dintre suedezi și suedeze era de 23,1%, în timp ce pentru Belgia era de 15,5%, 21% pentru polonezi și 21,6% pentru francezi. Vezi *Inégalités de salaire hommes-femmes en Europe*, 30 ianuarie 2008.

Fiecare cultură este dominată de un model maternal ideal, care poate varia în funcție de epocă. Indiferent că femeile sunt conștiente de asta sau nu, el apasă asupra lor, a tuturor. Îl putem accepta sau ocoli, negocia sau respinge, dar în ultimă instanță tot în raport cu el ne definim.

Astăzi, modelul este mai exigent ca niciodată. Mai mult încă decât acum douăzeci de ani, când se observa deja extinderea îndatoririlor maternale: „Ele nu se reduc doar la îngrijiri corporale și afective, ci implică și o foarte mare atenție față de dezvoltarea psihologică, socială și intelectuală a copilului. Maternitatea, mai mult ca în trecut, este un serviciu cu normă întreagă. Astăzi, se așteaptă ca femeile să le acorde tot atâtea „îngrijiri“ la doi copii cât odinioară la șase.”¹ Cum, pe de altă parte, idealul feminin nu acoperă modelul maternal, iar dezvoltarea personală este motivația dominantă a vremurilor pe care le trăim, femeile se află în mijlocul unei triple contradicții.

Prima este socială. În timp ce partizanii familiei tradiționale le blamează pe mamele care au un serviciu, compania

¹ Michelle Stanworth (ed.), *Reproductive Technologies: Gender, Motherhood and Medicine*, 1987, p. 14

Carolyn M. Morell remarcă și înrăutățirea condiției mamelor. Cu schimbările intervenite în viața profesională și structurile familiale, responsabilitățile femeilor în termeni de îngrijiri datorate copiilor sunt definite încă și mai exigent decât în trecut. Responsabilitățile materne continuă să crească și să fie tot mai mari. Vezi Unwomanly Conduct. *The Challenges of Intentional Childlessness*, 1944, p. 65.

angajatoare le reproșează sarcinile repetate. Chiar mai rău, maternitatea continuă să fie considerată drept cea mai mare realizare a femeii, fiind însă devalorizată din punct de vedere social. Mamele cu normă întreagă sunt plătite mai puțin, private de identitate, fiindcă le lipsesc competențele profesionale, și sunt somate să răspundă la întrebarea: „Ce faceți voi toată ziua?” Într-o societate în care majoritatea muncește, în care femeia ideală reușește pe plan profesional, cea care stă acasă sau face din copii prioritatea numărul unu riscă să fie catalogată drept „neinteresantă”.

Cea de-a doua contradicție privește cuplul. Am văzut, a avea un copil nu ajută viața amoroasă. Oboseala, privarea de somn și de intimitate, constrângerile și sacrificiile impuse de prezența unui copil pot destrăma cuplul, mai ales în primii trei ani de la apariția unui copil. Chiar dacă multe mame tinere mărturisesc de bunăvoie că au descoperit dificultatea rolului¹ de mamă abia după naștere („Nimeni nu m-a prevenit”, spun ele), altele, tot mai numeroase, se gândesc de două ori înainte de a se lansa într-o asemenea aventură.

Însă contradicția cea mai dureroasă este resimțită de femeile care nu se confundă cu mama, de toate acelea care se zbat între dragostea lor față de copil și dorințele personale. Între ființa egoistă și cea care vrea bunăstarea micuțului ei. Copilul considerat drept o sursă de împlinire personală poate, așadar, să se dovedească un obstacol în calea acesteia². Este sigur că tot încărcând barca îndatoririlor materne, facem ca această contradicție să devină și mai acută.

Astăzi, aceste contradicții sunt rareori luate în calcul. Nu numai că ideologia naturalistă nu oferă nici o soluție, ci face ca aceste contradicții să fie, pe zi ce trece, tot mai greu de suportat, cerându-le mamelor mereu mai mult. Desigur, nu toate țările procedează la fel, dat fiind că istoria și tradițiile atârnă greu în balanță. Apar două tendințe, în funcție de felul în care acestea identifică mai mult sau mai puțin femeia cu mama cea bună. Acolo unde analogia este modelul dominant, cele care nu se regăsesc în acest model au tot mai des tendința să întoarcă spatele maternității. Acolo însă unde se face o distincție între femeie și mamă, unde se recunosc multiplele roluri feminine, unde maternitatea este cel mai puțin dificilă, femeile doresc să devină mame, chit că întorc spatele modelului ideal.

¹ Vezi romanele sau eseurile scrise de Marie Darrieussecq, Nathalie Azoulai, Éliette Abécassis și Pascale Kramer

² Așa cum, cu finețe, a observat Lyliane Nemer-Pier, copilul a devenit o ființă foarte prețioasă, dar care nu trebuie să deranjeze. *Op. cit.*, p. 12

Diversitatea aspirațiilor feminine

În zilele noastre, femeile se confruntă cu noi întrebări: în ce fel m-aș putea realiza deplin? Oare maternitatea mă va face să mă simt împlinită deplin? Sau o carieră profesională? În cazul în care nu vreau să o sacrific pe nici una, care va avea prioritate pentru mine? Pentru majoritatea, nici nu poate fi vorba de o viață fără copil, însă, totuși, nu sunt gata să-și sacrifice independența financiară, viața socială și un anumit mod de afirmare de sine. De treizeci de ani, copilul este programat tot mai târziu. Vârsta medie a primei sarcini se situează în jurul a treizeci de ani, după efectuarea studiilor, dobândirea unei pregătiri, găsirea unui serviciu și a unui tovarăș de viață stabil. Acestea sunt tot atâtea chestiuni prealabile care amână conceperea unui copil pentru mai târziu... sau niciodată. În unele cazuri, problema copilului, după cum spune Pascale Donati, nu este respinsă, ci „neactivată”¹. În altele, mai rare, copilul nu ocupă nici un loc în viața feminină.

¹ Pascale Donati, „Ne pas avoir d'enfant...”, *Dossier d'études*, nr. 11, Allocations familiales, 2000, p. 22

FEMEIA MAMĂ

Vocația maternă

Se obișnuiește să se vorbească despre instinct pornind de la acele femei care își găsesc împlinirea în maternitate. Ele însele trăiesc acest lucru astfel, după cum mărturisește Pascale Pontoreau: „Foarte repede, am vrut copii. O mulțime de copii. Prietenele mele mă luau peste picior cu drăgălășenie de îndată ce aminteam de chemarea puternică a instinctului meu matern. [...] Am simțit foarte repede că dorința de a avea copii era o himeră, o emoție absolut irațională, ascunsă undeva în mine, și că era foarte greu să o explic [...]. Luciditatea a fost dată la o parte, pentru a lăsa loc sarcinii, apoi farmecului la apariția unei adorabile fete [...]”. Ceea ce are importanță este doar dorința profundă și puternică, aproape neînduplecată, care m-a condus la capătul acestei prime sarcini. Era ceva unilateral, irevocabil, visceral [...]. Am realizat că această primă dorință de maternitate nu fusese fructul unei reflecții. Se realizase din instinct.”¹

Pentru cele dotate cu această vocație, plenitudinea nu se oprește la comunicarea directă cu pruncul. Copilul este opera unei vieți, fiindcă este o creatură pasionantă, cu care nimic altceva nu poate rivaliza. A veghea asupra lui de la naștere, a-l ajuta să se dezvolte etapă cu etapă pentru a avea bucuria și mândria de a vedea într-o zi un adult împlinit nu este o ambiție oarecare. Dimpotrivă. Însă condiția succesului – niciodată garantat – este ca atât mamei, cât și copilului să le facă plăcere. Ea este aceea care își părăsește

serviciul fără ezitare pentru a deveni mama „exclusivă”¹ sau „intensivă”² recomandată de cei ca Brazelton sau Antier. Nevoile copilului se află în centrul vieții sale, ea investește profund în el din punct de vedere afectiv și emoțional; în fine, îi consacră timpul propriu și energia cu bucurie.

Asemenea mame există, dar cu siguranță nu sunt foarte multe. Câte femei întoarse acasă pentru a crește un copil își dau seama că s-au înșelat? Câte și-au părăsit slujba pentru o îndeletnicire pe care o credeau pasionantă și care se dovedește deprimantă? Unele mărturisesc în intimitate că încearcă un sentiment de gol sau de înstrăinare. Dar cum să-l știi înainte de a-l experimenta? Și cum să spui public că nu ai făcut alegerea cea bună? La polul opus, cum poți să te împaci vreodată cu nenorocirea de a fi sterilă când porți în tine această vocație maternă?

„Nulipara”³

Fie că i s-a întâmplat, fie că a ales-o, „nuliparitatea”, absența maternității, a copiilor din viața unei femei trimite la lipsă și la ceva neterminat. Unele o revindică, altele nu se pot împăca niciodată cu ideea. Pentru cele din urmă, femeia nulipară este amputată de esența sa și de locul său în lume. Nimeni nu a exprimat-o mai bine ca Jane Sautière: „Nulipară. Desigur, mai întâi aud „nulă”. Dar mai există și „pară”, „parte”. O femeie nulipară, neîmpărțită în (între?) copiii săi, rămasă nedivizată. O femeie de nicăieri, inacceptabilă în ce privește chestiunea originilor (tocmai originile sunt cele de care întreabă descendenții, cum să ignori așa ceva?)

¹ Linda Blum, *op. cit.*, p. 6

² Sharon Hays, *The Cultural Contradictions of Motherhood*, 1996, pp. 6–9

³ *Femeia care nu a născut niciodată un copil*. Este titlul romanului scris de Jane Sautière, Verticales, 2008.

¹ Pascale Pontoreau, *Des enfants, en avoir ou pas, op. cit.*, pp. 8–9

Nulipară.

Teritoriu și ființă.

Sol și sânge.¹

Nulipara melancolică nu este neapărat sterilă. Hazardul, jocul împrejurărilor, ocaziile pierdute pot să fi hotărât astfel. Unii² pun la îndoială aspectul involuntar al nefecundității și preferă să apeleze la factorii sociali și economici. Dacă această explicație poate părea simplistă, ea are totuși meritul de a interoga partea umbră a acestei nerealizări. Psihologii vor avea alte interpretări de sugerat decât autoarea, care este sociolog, dar în final multiplele rațiuni invocate nu înseamnă, oare, că nu copilul este prioritatea priorităților și că femeia nu se identifică deplin cu mama pe cât vrea să o creadă?

Cu totul altul este cazul femeilor (cuplurilor) sterile, care nu se pot resemna cu situația lor. Printre ele, oare câte vocații autentice materne sunt? Aceste nulipare, nu prin lipsă ci prin incapacitate fiziologică sau fizică, sunt prea adesea – ca acelea care *nu vor copii* – ținta intransigenților. Cele care fac totul ca să aibă un copil și cele care îl refuză sunt la fel de suspecte. Primelor li se cere să facă din necesitate virtute, iar celelalte sunt privite ca niște egoiste sau ca niște handicapate care nu și-au îndeplinit datoria de feminitate. În ambele cazuri, au parte de opoziția publică. Doar psihanaliza ar putea să le facă să revină asupra gândurilor lor... Ceea ce înseamnă, pentru unele, să-și accepte soarta „anormală”, iar pentru celelalte, să se supună normei. Ce importanță are că femeia sterilă poate fi o mamă excepțională, iar a doua, una execrabilă. Societății nu-i place să intre în astfel de subtilități.

¹ *Ibid.*, p. 13

² Catherine Hakim, *Work-Lifestyle*, op. cit., pp. 51–52

DE LA REFUZ LA PERPETUA AMÂNARE

Contrar nuliparei care identifică feminitatea și maternitatea, unele femei – din ce în ce mai multe de vreo douăzeci de ani – nu își mai asumă statutul de mamă. Fenomenul nu este nou, dar este trăit cu totul altfel azi. Acum o sută de ani, și mai multe femei nu aveau copii¹, cauza fiind celibatul sau sterilitatea. Călugărițele, servitoarele, femeile prea sărace ca să se mărite formau tabăra femeilor fără copii; o soartă adeseori mai mult dată decât aleasă. Ceea ce ne deosebește de secolele precedente este mai puțin libertatea de a alege sau nu maternitatea decât o abordare diferită a destinului feminin. Acesta se confundă tot mai puțin cu maternitatea, fiindcă sunt posibile și dorite alte căi. Unele femei o știu de la început, altele își dau seama pe parcursul vieții, iar altele, în fine, se vor simți incapabile să explice de ce nu au ales.

Refuzul de a avea copii

În Franța, aproape o treime dintre femeile care nu au avut copii spun că au făcut alegerea în mod deliberat². Aceasta este o mică minoritate pe care anglo-americanii o numesc *early articulators*. Alături de cei și de cele care mărturisesc pur și simplu că nu le plac copiii – sentiment inexprimabil cu puțin timp în urmă –, se poate face o distincție între cei care invocă binele copilului și cei care pun pe primul plan bunăstarea personală.

¹ Isabelle Robert-Bobée, „Ne pas avoir eu d'enfant...”, *France, portrait social*, ediția 2006, p. 184: „Peste 20% dintre femeile născute în 1900 nu au avut copii, față de 18% dintre femeile născute în 1925 și între 10 și 11% pentru generațiile născute între 1935 și 1960.”

² Pascale Donati, „La non-procréation: un écart à la norme”, *Informations sociales*, CNAF, nr. 11, 2003, p. 45. Ele reprezintă între 2 și 3% dintre femei.

Michel Onfray, fervent militant al idealului celibatar, aparține primei categorii. Concluzia sa decurge dintr-o morală „hedonistă”: „Copiii, care nu sunt niciodată aceia care au cerut să se nască, pot solicita în mod legitim de la părinții lor asistență materială, desigur, dar și asistență psihologică, etică, intelectuală, culturală și spirituală, cel puțin în primele două decenii de viață. Întrucât paternitatea și maternitatea nu sunt niște obligații etice, ci posibilități metafizice, dorința de a aduce pe lume trebuie în mod imperativ să fie susținută printr-o capacitate și o voință deliberate de a le face existența cât mai demnă cu putință.”¹ Celor care blamează egoismul nonreproducătorilor le răspunde că acesta este poate mai mic decât cel al părinților: „Persoanele care sunt sterile în mod voit îi iubesc în aceeași măsură pe copii, ba chiar mai mult, decât reproducătorii prolifici. Când Thales din Milet este întrebat de ce se abține să lase urmași, el răspunde: „Tocmai de dragul copiilor” [...]. Cine găsește realitatea destul de dezirabilă pentru a-și supune fiul ori fiica iminenței morții, falsității relației dintre oameni, interesului care face ca lumea să meargă, obligației muncii salariate, mai totdeauna grea și forțată, sau chiar nesiguranței și șomajului? Ce părinte destul de naiv, bleg și mărginit poate iubi în asemenea măsură mizeria, boala, lipsurile, sărăcia, bătrânețea, necazul, încât să le ofere moștenire urmașilor săi? [...] Ar trebui numită *dragoste* această artă de a transmite asemenea abjecții unei ființe care este carne din carnea sa?”²

Mai pragmatice și individualiste, numeroase femei anglofone care s-au exprimat asupra acestui subiect invocă argumentul dezvoltării personale. Ele pun pe primul plan

alegerea unui stil de viață. Pentru ele, maternitatea este asociată cu o povară și cu o pierdere. Pierderea libertății lor de mișcare, a energiei, a banilor, a plăcerii, a intimității și chiar a identității lor. Copilul este sinonim cu sacrificii, obligații frustrante, chiar respingătoare, și reprezintă poate o amenințare la stabilitatea și fericirea cuplului¹. Dacă rămân însărcinate, aceste femei avortează și pot chiar cere să fie sterilizate². Ele și-au spus *childfree*, eliberate de copii și, prin urmare, de maternitate.

Cele care amână

Majoritatea tinerelor declară cu plăcere că speră să devină mame³, însă maternitatea nu este preocuparea lor imediată. Ele simt că au tot timpul înainte și că trebuie să dea prioritate altor obiective: să-și câștige existența, să aibă un apartament, poate să-și construiască o carieră, să-și găsească partenerul ideal, să se bucure împreună cu el de o libertate agreabilă. Odată ajunși în cuplu, hotărârea de a avea un copil le aparține celor doi parteneri care trebuie să fie „amândoi pregătiți”⁴. Este suficient ca una dintre aceste condiții să nu fie satisfăcută pentru că totul se amână... După cum spune

¹ Rosemary Gillespie, „Childfree and Feminine. Understanding the Gender Identity of Voluntarily Childless Women”, *Gender & Society*, vol. 17, nr. 17, februarie 2003, pp. 122–136

² Annily Campbell, *Childfree and Sterilized*, Londra, 1999

³ Vezi lucrările sociologilor Jean E. Veivers (Canada) și Elaine Campbell (Marea Britanie) și ale psihologei Mardy S. Ireland (Statele Unite), care au interogată sute de femei fără copii. În Franța, interesul pentru aceste chestiuni este mult mai recent: vezi lucrări de Pascale Donati, Isabelle Robert-Bobée și Magali Mazuy.

⁴ Magali Mazuy, *Être prêt-e, être prêts ensemble? Entrée en parentalité des hommes et des femmes en France*. Teză de doctorat în demografie susținută în septembrie 2006, Universitatea Paris I Panthéon-Sorbonne.

¹ *Théorie du corps amoureux*, 2000; LGF, 2007, p. 218

² *Ibid.*, pp. 219–220

Pascale Donati, „existența dorinței de a avea un copil nu implică întotdeauna întrunirea tuturor condițiilor pentru ca acesta să apară.”¹ Or, problema care nu suportă amânare este ceasul biologic feminin. Dacă o femeie mai are 75% șanse să aibă un copil înainte de treizeci de ani, îi mai rămâne doar una din trei imediat după patruzeci de ani.

Jean E. Veevers, prima care a făcut studii pe cuplurile numite *postponers*², a identificat patru etape în evoluția dorinței către nondorința de a avea un copil. Prima, deja amintită, este realizarea unor anumite scopuri prioritare. A doua este o amânare pentru o dată nedeterminată. Cuplul este din ce în ce mai vag în privința acestei chestiuni și spune că va avea un copil atunci când se va simți „mai pregătit”. Cea de a treia etapă este conștientizarea, pentru prima dată, a posibilității de a nu avea copii și începutul discuțiilor în privința avantajelor și a inconvenientelor acestei alegeri. În fine, se ia decizia de a rămâne fără copii³ pentru a nu perturba o viață de cuplu agreabilă. J. Veevers precizează că, în majoritatea cazurilor, hotărârea nu este luată în mod explicit. De-abia în final se recunoaște felul în care s-a desfășurat acest proces.

Cazul acelor femei care duc o viață de cuplu fericită nu privește decât o parte dintre *postponers*. Multe altele nu au fost niciodată în măsură să ia o hotărâre și se trezesc la

¹ „Ne pas avoir d'enfant. Construction sociale des choix et des contraintes à travers les trajectoires d'hommes et des femmes”, *Dossier d'études*, nr. 11, Allocations familiales, CNAF, august 2000, p. 37.

² Termenul este inventat de Mardy S. Ireland, *Reconceiving Women*, 1993. Se poate traduce prin: „cei care amână”.

³ J.E. Veevers, „Factors in the Incidence of Childlessness in Canada: An Analysis of Census Data”, *Social Biology*, 1972, 19, pp. 266–274. Vezi și *Childless by Choice*, 1980.

menopauză fără a avea un copil, aproape „din întâmplare”⁴. În fapt, există o mare eterogenitate a experiențelor unor femei nesterile și fără copii: cele „care nici nu doresc, dar nici nu refuză”, pentru care „chestiunea copilului a putut mai întâi să treacă în plan secund, apoi să se estompeze încetul cu încetul, revenind din când în când la suprafață fără a se definitiva în vreun fel”⁵; cele care ar fi vrut să fie mame, dar nu au întâlnit bărbatul potrivit sau l-au întâlnit prea târziu ori au rupt o relație prea devreme; și, în fine, cele care se consideră victime ale circumstanțelor vieții, care le-au împiedicat să-și concretizeze dorința. Dar, fie că se invocă rațiuni psihologice, sociale sau economice, „totul se petrece ca și cum, de când copilul și-a pierdut piedestalul pe care i-l conferea căsătoria, niște forțe neștiute, incomplet stăpânite, completează pentru a compromite șansele venirii sale pe lume”⁶.

Ceea ce se poate nota este faptul că majoritatea acestor femei nu sunt pătrunse de vreun instinct matern. În fond, trăim într-o vreme când o femeie celibatară, fără un tovarăș de viață stabil (sau împotriva părerii acestuia) poate avea un copil fără ca societatea să-i reproșeze ceva. Nu aceeași este opțiunea acelor *postponers* „involuntare”.

⁴ Leslie Lafayette, *Why Don't You Have Kids?*, 1995. Elinor Burkett, *The Baby Boon*, 2000, J. Maher și L. Saugères, „I forgot to have children”, *Journal of the Association for Research on Mothering*, 2004, 6, pp. 116–126.

⁵ Pascale Donati, *Ne pas avoir d'enfant...*, op. cit., p. 20.

⁶ *Ibid.*

FEMEIE ȘI MAMĂ

Majoritatea femeilor occidentale au, în principiu, posibilitatea să aleagă între interesele lor de femeie și dorința de a deveni mame. Pe de o parte, își doresc independență, posibilitatea afirmării într-o profesie, o viață conjugală și socială înfloritoare. Pe de altă parte, vor experiența maternității, cu toată fericirea și dragostea pe care le aduce un copil. Pe scurt, așa cum zic americanii: *To have it all*.

Pentru a ajunge la acest ideal, ele nasc copii mai târziu și în număr mai mic. Dar, încă de la nașterea primului, se regăsesc în poziția de negociatoare între dubla lor identitate.

Negociatoarea

Negocierea este cu atât mai greu de realizat, cu cât cerințele sunt mari și de o parte, și de alta. Idealul matern se lovește din plin de constrângerile tot mai dure ale pieței muncii. Cum să răspunzi la una fără să o sacrifici pe cealaltă? Întrebare care a devenit mai dificilă în ultimii treizeci de ani, din cauza crizelor economice care se succed și a angoasei șomajului care pândește pe fiecare, bărbat sau femeie. Or, tocmai în această perioadă, idealul mamei bune a devenit copleșitor. Un recent studiu australian¹ arată în ce măsură discursurile privind maternitatea pot influența alegerea femeilor de a deveni sau nu mame. Dacă majoritatea negociază cu idealul proclamat, toate, cu sau fără copii, sunt influențate cel

¹ JanieMaree Maher, Lise Saugères, „To Be or Not To Be a Mother?“, *Journal of Sociology – The Australian Sociological Association*, 2007, vol. 43 (1), pp. 5–21. Rezumat și concluzie la discuții purtate cu o sută de femei. Acest studiu poate fi alăturat celui făcut de Leslie Cannold, *What, No Baby? Why Women are Losing the Freedom to Mother, and How They Can Get It Back*, 2005.

puțin în unele aspecte. În Australia, ca și în Statele Unite și în Marea Britanie, modelul maternității „intensive“, atât de bine descris de Sharon Hays¹, păstrează o putere considerabilă asupra minții. Fiind considerate cele mai în măsură să vegheze asupra copiilor mici, femeilor li se cere să fie mame tot timpul, nu parțial, și total disponibile. Maher și Saugères arată că această reprezentare culturală a mamei bune este acceptată ca atare de cele care nu au copii, în timp ce celelalte au o viziune mai puțin constrângătoare și strictă față de aceasta. Ele se simt, contrar celor *childless*, capabile să-și negocieze rolul matern și alte obiective personale. Chiar dacă recunosc temeinicia modelului dominant, practica lor maternală de zi cu zi ajunge să-l demistifice. „Există o prăpastie ce se tot adâncește între reprezentarea bunei mame și punerea ei în practică.“² În cadrul întâlnirilor, ele vorbesc despre maternitate fiind doar o parte a activității și identității lor. Deși nu sunt insensibile la presiunea care apasă în permanență asupra lor ca mame, majoritatea susțin că nu vor să i se conformeze. Identitatea lor profesională nici nu se pune în discuție. Ele nu se văd mame tot timpul acasă. Așadar, totul este o chestiune de negociere.

În fond, echilibrul între cele două identități este fragil și instabil. Negocierea nu este niciodată câștigată definitiv. Ea evoluează în funcție de vârsta și de nevoile copilului, dar și de situație sau oportunitățile profesionale. Dar acestea pot intra în totală contradicție. Imediat ce copilul are o problemă neașteptată, idealul maternal, care a fost ocolit, revine în cea mai mare viteză. Ea este vinovată, fără discuție... Spectrul mamei rele i se impune cu atât mai crunt cu cât

¹ *The Cultural Contradictions of Motherhood*, 1996

² Maher și Saugères, *op. cit.*, p. 5

ea a interiorizat în mod inconștient idealul bunei mame. În aceste încercări conflictuale, femeia și mama se simt la fel de perdante. Este exact situația ipotetică cu care tot mai multe femei nu vor să se confrunte.

Capitolul VI

Refuzul maternității

Contrar situației de la începutul secolului XX, această grevă nu are nici un obiectiv politic¹. Decizia de a avea sau nu copii ține de domeniul privat și de intimitate. În majoritatea cazurilor, este rezultatul unui dialog secret cu sine, ce nu are nimic de-a face cu propaganda. Totuși, fenomenul se extinde într-un ritm susținut în unele țări, mai cu seamă în cele anglo-saxone, dar și în Japonia sau în sudul Europei. În douăzeci de ani, numărul de cupluri fără copii s-a dublat în aceste țări, aproape pe neobservate. Pentru a desemna noua realitate – cuplurile nesterile care nu fac copii –, femeile anglofone fac distincția între *childless* și *childfree*², iar cele din Germania vorbesc despre *Kinderlosigkeit*, expresie care înseamnă idealul absenței unui copil. În Franța, unde fenomenul nu este semnificativ, nu avem un termen specific. Se vorbește despre infertilitate voluntară sau involuntară fără a se face o distincție clară între cele două și fără ca acești termeni să facă referire la un stil de viață.

¹ Vezi Francis Ronsin, *La Guerre des ventres. Propagande néo-malthusienne et baisse de la natalité en France, XIXe-XXe siècles*, 1980.

² *Childless* înseamnă „fără copil” și nu precizează dacă intenția este voită sau nu. Acest termen este mai neutru decât *Childfree*, „eliberată de datoria de a avea copil”, care marchează voința de a nu avea copii.

În timp ce procentul femeilor fără copii din Franța continuă să fie estimat la 10%–11%, iar proiecțiile demografice nu anunță mari schimbări pe viitor¹, acest procent este de 18% în Anglia², 20% în Italia³, 16% în Austria (din care 25% în Viena)⁴, între 21 și 26% în Germania⁵. În afara Europei, se observă aceeași tendință. În Statele Unite, unde rata de fertilitate se menține la un nivel ridicat, se estimează că 18% până la 29% dintre femei vor rămâne *childless*, adică un procent de două ori mai mult decât acum treizeci de ani⁶. La fel în Australia și Noua Zeelandă⁷, și chiar în țările asiatice

¹ Laurent Toulemon, Ariane Pailhé, Clémentine Rossier, „France: High and Stable Fertility”, *Demographic Research*, vol. 19, articolul 16, pp. 503–556, 1 iulie 2008. După proiecțiile lor, 11% din totalul femeilor născute în 1970 și 12% din cele născute în 1980 ar urma să rămână fără copil (pp. 516 și 518).

² Dylan Kneale, Heather Joshi, „Postponement and Childlessness: Evidence from Two British Cohorts”, *Demographic Research*, vol. 19, articolul 58, pp. 1935–1968, 28 noiembrie 2008. Ei arată că din totalul femeilor născute în 1946, 9% nu au avut copii, iar din cele născute în 1958, 18% la fel ca femeile născute în 1970.

³ Alessandra De Rose, Filomena Racioppi, Anna Laura Zanatta, „Delayed Adaptation of Social Institutions to Changes in Family Behaviour”, *Demographic Research*, vol. 19, articolul 19, pp. 665–704, 1 iulie 2008. Autorii arată că 10% dintre femeile născute în 1945 nu au avut copii, iar dintre cele născute în 1965, 20% (p. 671).

⁴ Alexia Prskawetz, Tomas Sobotka, Isabella Buber, Henriette Engelhardt, Richard Gisser, „Austria: Persistent Low Fertility since the Mid-1980s”, *Demographic Research*, vol. 19, articolul 12, pp. 293–360, 1 iulie 2008.

⁵ Jürgen Dorbritz, „Germany: Family Diversity with Low Actual and Desired Fertility”, *Demographic Research*, vol. 19, articolul 17, pp. 557–598, 1 iulie 2008. Autorul subliniază că este vorba despre estimări: 7% dintre femeile născute în 1935, 21% dintre cele născute în 1960 și 26% dintre cele născute în 1966. Mai remarcă și faptul că numai Elveția poate fi comparată cu Germania în această privință. *Le Monde*, 20 octombrie 2009, preciza că 29% dintre femeile din Germania de Vest născute în 1965 au rămas fără copii.

⁶ Cifre din 2006, publicate de US Census Bureau în august 2008

⁷ În aceste două țări nu avem statistici oficiale, iar estimările variază considerabil de la un studiu la altul. Însă fenomenul este suficient de important pentru a suscita numeroase comentarii. Vezi Janet Wheeler, „Decision-Making Styles of Women

industrializate precum Singapore sau Thailanda¹. Dacă nu se cunoaște numărul femeilor fără copii în Japonia, se știe în schimb că rata de fertilitate a japonezelor este una dintre cele mai scăzute din lume, alături de cea a Germaniei, fiind în jur de 1,3 copii pentru fiecare femeie².

Totul se petrece ca și cum s-ar ridica o rezistență surdă împotriva maternității. Din clipa în care femeile sunt stăpâne pe capacitatea lor de reproducere, fac studii, invadează piața muncii și pretind să se bucure de independență financiară sau să facă o carieră, maternitatea nu mai este o evidență naturală, ci o întrebare. Chiar dacă refuzul de a avea un copil este actul unei minorități, adevărata revoluție se află acolo, cerând o redefinire a identității feminine. Desigur, nu toate țările industrializate se află în aceeași situație. Fără îndoială că normele culturale proprii fiecăreia pot evolua, iar politicile familiale pot influența alegerile parentale, însă fenomenul *childless*, influențat și de individualismul timpului nostru, nu este gata să dispară. Cu atât mai mult cu cât nu este lipsit de avantaje și de farmec.

Who Choose not to Have Children”, *9th Australian Institute of Family Studies Conference*, Melbourne, 9–11 februarie 2005. Vezi și Jane Cameron, *Without Issue: New Zealanders who Choose not to Have Children*, 1997.

¹ În Thailanda, numărul femeilor fără copii a crescut de peste două ori între 1970 și 2000, trecând de la 6,5% la 13,6%. Vezi P. Vatanasomboon, V. Thongthai, P. Prasartkul, P. Isarabhakdi, P. Guest, „Childlessness in Thailand: an Increasing Trend between 1970 and 2000”, *Journal of Public Health and Development*, 2005, vol. 3, nr. 3, pp. 61–71.

² La fel ca majoritatea țărilor europene din ex-blocul de Est, inclusiv Rusia, precum și în Grecia, Portugalia, Spania. Vezi INED (Institut National Études Démographiques). Indicators de fecunditate, 2008. Estimare Eurostat. http://www.ined.fr/fr/pop_chiffres/pays_developpes/indicateurs_fecundite/

ACOLO UNDE ÎNDATORIRILE MATERNE SUNT CELE MAI GRELE

În țările cele mai atinse de scăderea fecundității și de refuzul de a avea copii, se observă îmbinarea a doi factori care constituie frâne puternice în calea dorinței de maternitate. Primul, probabil cel mai important, este greutatea socială a modelului buneii mame. Cel de-al doilea – care decurge din primul – este absența unei politici familiale hotărât cooperante pentru femei.

Povara normelor culturale

Această povară se observă în cazul a trei mari națiuni industrializate foarte diferite una de alta: Germania, Italia și Japonia. Aceste țări cu puternice tradiții patriarhale au rămas atașate, mai mult timp decât altele, modelului de complementaritate a sexelor, care comandă o separare strictă a universurilor masculine și feminine, și unde rolurile sunt diferențiate cu grijă. Femeilor le revine îngrijirea copilului, a soțului și a casei, iar bărbaților, restul. Dacă acest model s-a impus în istorie aproape peste tot, cele trei țări în cauză au în comun faptul de a fi supravvalorizat rolul matern astfel încât acesta a ajuns aproape gata să înghită întreaga identitate feminină. *Mutter* germană, *mamma* italiană și *kenbo*¹ japoneză creează o imagine mitică a mamei, în același timp gata de orice sacrificiu și atotputernică. Alături de ele, *maman* franceză și *mummy* engleză fac figură jalnică. Reversul

¹ Joanna Nursey-Bray, *Good Wives and Wise Mothers [Kenbo]*. Teză susținută la Centrul de studii asiatice, Universitatea din Adelaide, 1992. Vezi și Muriel Jolivet, *Un pays en mal d'enfants. Crise de la maternité au Japon*, 1993. Cartea descrie revolta japonezelor împotriva rolului zdrobitor al mamei tradiționale.

medaliei este că acele femei obligate să-și asume rolul mamei admirabile s-au trezit prizoniere ale acestui model cultural. Cum să scapi de corsetul matern din moment ce acesta este obiectul unui puternic consens social? Cum să schimbi cărțile de joc date, când întreaga societate este organizată de către bărbați pentru bărbați care nu găsesc decât avantaje în acest *statu quo*? Așa cum se întâmplă întotdeauna, fetele nu au beneficiat de solidaritatea mamelor lor. În schimb, acestea din urmă le-au transmis cu sfințenie obligația morală a rolului matern pe care ele și-l asumaseră și care le rezuma întreaga existență.

Totuși, la fel ca femeile din țările industrializate, nemțoaicele și italienele de prin anii șaptezeci, iar mai recent, japonezeleau invadat universitățile și piața muncii¹, visând libertate, independență financiară și o conciliere posibilă a vieții de familie cu cea profesională. Or, aceste trei societăți au rămas surde la așteptările lor. Odată ajunse mame, au trebuit să se întoarcă acasă spre a se ocupa de copil. Nu numai că este o lipsă acută de creșe și de grădinițe în aceste țări, dar dacă, din fericire, tânăra mamă găsește o soluție pentru a-și lăsa în îngrijire copilul, nu îi va fi ușor să înfrunte privirea dezaprobatore a mamei și a bunicii. Încredințarea copilului unei instituții sau unei străine este încă prea adeseori considerată drept o condamnabilă dezertare de la îndatoririle de mamă²; fără a mai vorbi de

¹ Din 1982 până în 2007, procentajul japonezelor între cincisprezece și treizeci și nouă de ani care desfășoară o activitate profesională a crescut în mod regulat. Acesta a trecut de la 49,4% la 59,4%. Creșterea este mult mai importantă din 2002. Vezi biroul de statistici japoneze ce poate fi consultat în engleză pe site-ul: <http://www.stat.go.jp/english/info/news/1889.htm>

² În 2004, 62% dintre germani (față de doar 29% în Germania de Est) considerau că, dacă mama ar avea o activitate profesională, copiii ar suferi și că o activitate

discriminările de pe piața muncii (ca în Japonia), față de tinerele mame.

Rezultatul: femeile amână vârsta maternității și fac din ce în ce mai puțini copii. Chiar dacă guvernele au început de ceva timp să se neliștească, încercând să elaboreze, ca în Germania, o nouă politică familială¹, norma socială a mamei bune, dedicată total micuțului ei, nu a încetat să apese asupra conștiințelor. Probabil că va fi nevoie de mai mult timp pentru ca aceasta să se schimbe decât pentru construirea de creșe.

Acolo unde societatea privilegiază mama în detrimentul femeii

Nici o țară nu poate rămâne mult timp indiferentă la rata sa de natalitate. Pe termen lung, sunt în joc aspecte precum plata pensiilor, puterea și supraviețuirea acelei țări. Pentru a atenua scăderea dramatică observată în ultimele decenii, diverse guverne europene au pus în aplicare politici familiale pe care demografii le împart în patru grupe, în funcție de intenții și de organizarea sistemului lor de ajutor social: „Țările nordice promovează universal independența indivizilor și egalitatea socială. Statul este cel care furnizează majoritatea fondurilor pentru plata ajutorului social. Țările anglofone acordă prioritate individualismului propriu societăților liberale. Ajutorul social este acordat de familii și întreprinderi. Cele

profesională este incompatibilă cu statutul de mamă. Cele care ținau să o facă erau percepute drept niște mame rele, niște *Rabenmütter* [mame corbi cărora nu le mai pasă de puilul căzut din cuib]. Citat de Eike Wirth, *Kinderlosigkeit von hochqualifizierten Frauen und Männern im Paarkontext. Eine Folge von Bildungshomogenität*, 2007, pp. 167–199.

¹ Din ianuarie 2004, a intrat în vigoare o nouă legislație care trebuie să amelioreze asumarea îngrijirii copiilor mai mici de trei ani

din Europa Centrală au politici ce vizează păstrarea *statu quo*-ului și a modului de familie tradițională. Ajutorul social dat familiei este calificat drept conservator. În fine, țările mediteraneene au o politică asemănătoare celor precedente, dar cu o și mai pronunțată tendință familialistă.”¹

Dintr-un punct de vedere strict feminist, se disting două tipuri de politici familiale: cele care iau în calcul dorințele personale ale femeilor și cele care nu o fac. Cele care le ajută să-și asume diferitele roluri și cele care se limitează la susținerea mamei și a vieții familiale, considerând că restul ține de domeniul alegerii personale, care nu le privește. Istoria recentă arată că primele, aplicate în țările scandinave, și într-o mai mică măsură în Franța sunt cele care reușesc mai bine. Pentru ca femeile să facă mai mulți copii, trebuie să aibă posibilitatea să-i dea la creșe de calitate, deschise toată ziua, și ele însele să poată lucra cu jumătate de normă sau să beneficieze de orare flexibile. Dar asta nu este de ajuns. Mai trebuie ca împărțirea lumii profesionale să fie dublată de împărțirea îndatoririlor familiale². Lucru ce presupune nu doar investiții publice importante, ci și o reformă feministă în profunzimea societății, atât a oamenilor politici cât și a întreprinderilor și, înainte de toate, a indivizilor. Dacă nici o țară nu se poate lăuda că și-a atins țelul, adică egalitatea dintre sexe³, cele care înregistrează cele mai slabe rate de natalitate par să fi conștientizat lucrul acesta mai târziu ca altele sau poate că nici nu au făcut-o încă...

¹ L. Toulemon, A. Pailhé, C. Rossier, „France: High and Stable Fertility”, *op. cit.*, pp. 505–506. Traducerea ne aparține.

² Vezi Ursula Henz, „Gender Roles and Values of Children: Childless Couples in East and West Germany”, *Demographic Research*, vol. 19, art. 39, 1 iulie 2008, p. 1452

³ Diferența salarială dintre bărbați și femei rămâne cel mai bun indicator al situației. Or, noi constatăm că aceasta rămâne peste tot în avantajul bărbaților.

În Japonia, ca și în Italia, nașterile în afara căsătoriei încă mai sunt rău văzute, la fel și divorțurile. Însă contrar Italiei, instituția mariajului japonez (încă prea adeseori aranjat) este „pe cale să se prăbușească”¹ și, odată cu el, și dorința de a avea un copil. Este aproape imposibil să conciliezi viața de familie cu cea profesională. Majoritatea japonezelor încetează să mai lucreze atunci când se căsătoresc sau la nașterea primului copil. Conform unei anchete a Ministerului Sănătății din 2006, o treime dintre femeile care au ales să muncească după căsătorie își părăsesc serviciul în următorii patru ani. Locurile în creșe sunt puține și scumpe, iar grădinițele îi înscriu pe copii doar de la patru ani și se închid la orele 14. Cât privește școala primară, aceasta îi primește de la șapte ani... Aceste condiții – justificate de modelul femeie-mamă, de neînlocuit lângă copilul ei – erau încă, nu demult, cele din Germania, îndeosebi din fosta RFG. Ele interziceau emanciparea femeilor, care nu aveau alte soluții decât să rămână celibatate cât mai mult timp posibil sau să întoarcă spatele maternității. Și probabil că nici promisiunea noului prim-ministru japonez Yuiko Hatoyama de a acorda două sute de euro pe lună fiecărui copil de vârstă școlarizării nu va schimba jocul. Diferite experiențe europene arată că țările unde rata activității feminine este cea mai ridicată sunt cele care afișează în paralel și cele mai bune rate de fertilitate. Se constată peste tot că generozitatea alocațiilor nu este un lucru suficient. Într-o țară ca Austria, care alocă 2,3% din PIB politicii familiale (printre cele mai mari procente din

¹ Chikako Ogura, psiholog, profesoară la Universitatea Waseda din Tokio, citată de *L'Express*, 10 septembrie 2009, în excelentul reportaj „Japonezele au baby blues”

Europa), insuficiența acută de locuri publice sau private¹ pentru supravegherea copiilor are drept consecință o rată redusă de fecunditate și un procentaj considerabil de femei fără copii, mai cu seamă printre cele cu un înalt nivel de educație.

Exemplul Germaniei trebuie să ne dea de gândit. Contrar Italiei, această țară, ca și altele din Europa de Nord, s-a debarasat de constrângerile familiei tradiționale. Diversitatea modurilor de viață este bine primită aici, iar căsnicia cu copii este doar unul dintre ele. Celibat, coabitare, părinte celibatar, familii reîntregite, cupluri în care fiecare trăiește în apartamentul propriu sunt tot atâtea alegeri larg acceptate de societate. Or, această țară, cea mai populată din Europa, înregistrează o rată negativă de creștere naturală de mai bine de treizeci de ani. Așa cum subliniază demograful Jürgen Dorbritz², politica sa familială este un eșec în termeni de influență asupra fertilității. Centrată pe ajutorul financiar acordat familiilor și pe promovarea tatălui susținător, ea le constrânge pe femei să aleagă între familie și muncă încă de la nașterea primului copil. Cultura individualismului impunându-se în Germania, ca și în alte părți, tot mai multe femei, îndeosebi dintre cele cu diplomă, aleg să nu aibă copii și să se consacre profesiunii, scutindu-se astfel de o mulțime de greutăți cotidiene. Or, trebuie să constatăm că femeilor din Germania (dar și bărbaților) pare să le placă din ce în ce

¹ Alexia Prskawetz *et al.*, „Austria, Persistent Low Fertility Since the Mid-1980, op. cit., pp. 336–337: în 2005, doar 4,6% dintre copiii sub trei ani și 60,5% dintre toți copiii cuprinși între trei ani și vârsta de intrare la școală beneficiază de un loc într-o structură de îngrijire a preșcolarilor. În plus, orarul și lungile perioade când sunt închise în timpul vacanțelor nu le fac prea practice.

² „Germany: Family Diversity With Low Actual and Desired Fertility”, *Demographic Research*, vol. 19, art. 17, p. 557 (2008)

mai mult stilul de viață *childless*. Contrar italiencelor, care ar vrea mai mulți copii (în medie 2)¹, germanii (bărbați și femei) au cea mai scăzută dorință din Europa de a avea un copil. În 2004, o anchetă efectuată în rândul germanilor de 20-39 de ani a arătat că femeile din Germania de Vest doreau în medie 1,73 copii, iar cele din Est, 1,78. În ceea ce-i privește pe bărbați, dorința lor era și mai mică: 1,59 pentru cei din Vest și 1,46 pentru cei din Est². Conform lui J. Dorbritz, motivul unor cifre atât de scăzute se află în numărul foarte mare al celor care doresc să rămână *childless*.

Pentru a încerca să înțelegem această surprinzătoare scădere a dorinței de a avea un copil, Universitatea din Leipzig a lansat în 1999 o mare anchetă psihosociologică asupra a 1 600 de respondenți, bărbați și femei, cu și fără copii, cu vârste între 21 și 50 de ani³. Dacă s-a descoperit,

¹ A. de Rose *et al.*, „Italy: Delayed Adaptation...”, *Demographic Research* (2008), *op. cit.*, pp. 682-683. Autorii precizează că 98% dintre femeile cu vârsta cuprinsă între 20 și 29 de ani doresc să aibă copii; că numărul de copii dorți este în medie de 2,1 și că dorința de a avea copii rămâne neschimbată, inclusiv la cele care au investit mult în educația personală și au ambiții profesionale.

² „Germany...” *op. cit.*, pp. 583-584, în care figurează numărul de copii dorți în Germania: 2004 (medie).

Număr de copii	Germania de Vest		Germania de Est	
	femeie	bărbat	femeie	bărbat
Fără copii	16,60	27,20	5,80	21,10
Un copil	14,50	13,00	28,70	24,20
Doi copii	53,70	40,00	50,60	45,00
Trei copii	11,60	16,20	11,60	7,60
Patru copii sau peste	3,70	3,50	3,30	2,00
Media	1,73	1,59	1,78	1,46

³ Vse Ströbel-Richter, Manfred E. Beutel, Carolyn Finck, Elmar Brähler, „The Wish to Have a Child: Childlessness and Infertility in Germany”, *Human Reproduction*, 2005, vol. 20, fusc. 10, pp. 2 850-2 857

fără surprize, că aspectul afectiv și emoțional era cel mai puternic motiv al zămislirii, urmat de recunoașterea socială a parentalității (îndeosebi pentru femeile din Vest), în schimb este mai semnificativ să vedem invocându-se constrângerile personale și financiare ca fiind obstacolele majore în calea reproducerii. Dar mult mai uimitor a fost să se constate că, aparent, bebelușul și-ar fi pierdut statutul de prioritate absolută. Într-adevăr, când participanților la sondaj li s-a cerut să claseze în ordinea importanței valorile esențiale ale vieții, familia și copiii au ajuns abia pe poziția a șasea după 1) sănătate, 2) venituri și siguranța financiară, 3) serviciu, 4) relația de cuplu și sexualitatea, 5) condițiile de viață. Doar prietenii și activitățile distractive erau considerate ca fiind mai puțin importante decât copiii, aceștia fiind mai dorți de către femei decât de către bărbați, de persoanele din Est decât de cele din Vest, de cei mai vârstnici decât de tineri.

Rezultatele acestei anchete nu pot fi generalizate. Nu sunt bătute în cuie și pot evolua în funcție de diverși factori. Totuși, nu este exclus ca ele să anunțe o profundă schimbare a mentalităților și o diversificare a dorințelor feminine, care depășesc societatea germană. Mai rămâne faptul că nu este indiferent că tocmai într-o țară în care îndatoririle materne au fost ridicate la cel mai înalt rang, din ce în ce mai multe femei rezistă tentației de a fi mame ori chiar întorc spatele maternității.

Trebuie să luăm act de faptul că prezența unui copil într-un cămin induce un mod de viață care nu le mai convine tuturor mamelor. Se bănuiește că nici o politică familială, nici măcar cea mai îndrăzneță, nu ar putea să le facă să-și schimbe cu ușurință părerea.

Emergența unui nou stil de viață

Nu cu mult timp în urmă, puține erau femeile care credeau că pot trăi bine fără un copil. Încă și mai rare erau cele care mărturiseau că o duc greu în postura de mamă și că regretă experiența. Maternitatea marca adevărata intrare în viața adultă, fără de care nu putea exista fericire și împlinire. Cele care scăpau erau privite cu suspiciune sau cu condescendență. Se vorbea fără ocolișuri de „fructe uscate”, de „frustrate” sau de femei neîmplinite. Erau considerate ca fiind mai degrabă triste ori singuratice (contrar imaginii celibatarului voios), căci nu există viață de cuplu în afara căsătoriei și căsătorie fără copil... Această paradigmă s-a spulberat odată cu răspândirea coabitării și cu creșterea ambițiilor profesionale feminine. Unii adulți își trăiesc plăcut viața de cuplu și se tem de prezența unui copil ca sursă posibilă de dezechilibru. Ei acordă întâietate libertății personale, plăcerilor, ambițiilor și vieții tihnite în doi. Pentru unele femei, aceasta înseamnă siguranța că pot dispune de un potențial de timp, de energie sau de mijloace financiare pe care o mamă rareori le poate pretinde. Că acest stil de viață este ales brusc sau se impune cu încetul ca o evidență, aceasta este mărturia triumfului unui nou hedonism, care nu este mai puțin prezent în alegerea procreației¹. Cu toate acestea, dacă se admite hedonismul parental, considerat drept vicleșugul speciei pentru a se perpetua, încă mai sunt priviți cu ochi răi cei și mai ales cele care aleg tabăra opusă. Taxată cu prea mare ușurință drept iresponsabilă și egoistă, femeia *fără copii* pune, dimpotrivă, problema responsabilității materne așa cum nu fusese pusă

¹ Vezi sondajul TNS-Sofres pentru *Philosophie Magazine*, supra p. 21. La întrebarea: „De ce faceți copii?”, 73% dintre răspunsuri sunt legate de plăcere.

niciodată înainte, pe vremea când maternitatea ținea de necesitatea naturală.

Interiorizarea (excesivă?) a mamei ideale

Dacă citim mărturiile femeilor fără copii și numeroasele anchete de care dispunem astăzi pe această temă¹, ne frapază să constatăm în ce măsură ele par să adere la modelul de mamă perfectă, așa cum a fost descrisă aceasta mai sus: mama convențională care veghează fără încetare asupra copilului ei, șapte zile din șapte și trei sute șazeci și cinci de zile pe an.

În ochii lor, nu poți să pretinzi că ești o bună mamă și să continui în același timp niște angajamente personale. Ele nu își imaginează că pot să-și asume răspunderea unuiu sau mai multor copii rămânând în același timp profesorul, artistul, medicul sau funcționarul superior care doresc să fie. Cum să ai grijă de un bebeluș scriindu-ți teza? Ele au interiorizat total preceptele militanților din Liga La Leche sau pe cele ale pedopsihiatrilor celor mai tradiționali, care fac incompatibilă concilierea între maternitate și carieră. Așa mărturisește Émilie Devienne într-o carte de altminteri foarte lucidă asupra alegerii de a nu avea copii². Referindu-se la Edwige Antier și la Claire Brisset, Émilie Devienne le critică vehement pe mamele prea grăbite, care nu respectă „timpul copilului”, cele care îl duc prea devreme la creșă (înainte de doi sau trei ani) sau la școală. Pe scurt, pe toate cele care ard etapele pentru a scăpa de îndatoririle lor materne. „Trebuie să fim lucizi, spune ea, și să ne gândim dacă, până la ultima noastră suflare, ne va plăcea să ne înscriem în această logică de însoțire, care la modul

¹ Vezi bibliografia

² *Être femme sans être mère. Le choix de ne pas avoir d'enfant*, 2007, pp. 96-98

ideal se vrea hotărâtă și necondiționată. " Pentru autoare, maternitatea (sau paternitatea) nu trebuie să fie efectul „unei pulsioni de dragoste, nici o experiență, nici o filosofie de viață. Este, înainte de toate, o datorie pe care ți-o impui în deplină libertate și ale cărei repercusiuni depășesc cu mult cercul privat. Fie ți-o asumi, fie te abții".

Înscriindu-se în logica lui totul sau nimic, continuând să aibă o înaltă idee despre îndatoririle materne, aceste femei trec sub tăcere plăcerile și beneficiile maternității. Ele nu văd aici decât aspectele sumbre, constrângerile și sacrificiile. Unele își exprimă dezgustul față de aspectele fizice ale maternității, ale gravidității și ale nașterii, dar și față de îngrijirile ce trebuie date copilului¹. Altele mărturisesc că ideea de a se ocupa tot timpul de un bebeluș le deprimă: „Este ca și cum ai trăi întreaga zi, și în fiecare zi, numai în compania unei persoane cu incontinență și cu deficiență mintală.”² Unele se tem de monotonia sarcinilor, murdare, repetitive, care oferă puține satisfacții. Vorbesc despre alienare și despre pierderea identității. Dar, potrivit părerii sociologului american Kristin Park, care a reluat majoritatea anchetelor efectuate în ultimii douăzeci de ani asupra femeilor *childfree*, primul motiv și cel mai folosit (în 80% dintre anchete) este libertatea³. Eliberate de responsabilitățile materne, ele apreciază îndeosebi independența lor afectivă și economică, posibilitatea de a profita de toate ocaziile pentru realizarea personală și pentru libertatea de mișcare. Cel de-al doilea motiv evocat în 62% dintre studii este un grad sporit de satisfacție conjugală. Vin mai

¹ Elaine Campbell, *The Childless Marriage*, 1985, p. 51

² *Ibid.*, p. 49

³ Kristin Park, „Choosing Childlessness: Women's Tensions, Attitudes and Motives

apoi considerațiile profesionale și financiare, teama de suprapopulare, lipsa de interes sau repulsia față de copii.

Timp de foarte mulți ani – poate că și astăzi – aceste explicații pentru faptul că o persoană nu dorește un copil au fost privite ca niște contradicții. O rezolvare clară a unor probleme inconștiente, apărute în urma unor traumatisme infantile. Altfel spus, o alegere negativă, ce ține de tulburări psihologice: relații proaste cu mama¹, refuzarea propriei feminități², „baze narcisiste precare”³, stare depresivă sau lipsă de stimă față de sine etc. Pe scurt, o renunțare patologică explicabilă doar cu ajutorul psihanalizei. Este adevărat că multe femei întrebate despre refuzul de a naște copii vorbesc despre propria mamă frustrată de îndatoririle și griile materne, care le-a oferit un model pe care nu voiau să-l reproducă⁴; altele însă evocă, dimpotrivă, imaginea pozitivă a unei mame active, care le-a încurajat să-și continue studiile și să-și câștige autonomia⁵, fără însă a le descuraja intenția de a se căsători și de a deveni mame. În final, a alege să fii mamă sau nu este un lucru ce ar trebui analizat în termeni de normalitate sau de devianță? Nu ne punem niciodată întrebări cu privire la legitimitatea dorinței de a avea un copil și, cu toate acestea, nimeni nu ignoră ravagiile

¹ Vezi Édith Vallée, *Pas d'enfant, dit-elle... Les refus de la maternité*, 2005, Caroline Eliacheff și Nathalie Heinich, *Mères-filles, une relation à trois*, 2002

² Nicole Stryckman, „Désir d'enfant”, *Le Bulletin freudien*, nr. 21, decembrie 1993

³ Gérard Poussin, *La Fonction parentale*, 2004, citat în excelentul articol scris de Geneviève Serre, Valérie Plard, Raphaël Riand, Marie Rose Moro, „Refus d'enfant: une autre voie du désir?”, *Neuropsychiatrie de l'enfance et de l'adolescence*, nr. 56, 2008, pp. 9–14

⁴ Pascale Donati, *Ne pas avoir d'enfant*, op. cit., p. 15

⁵ Nicole Stryckman, „Désir d'enfant”, *Le Bulletin freudien*, nr. 21, decembrie

iresponsabilității materne. Câți copii sunt aduși pe lume doar pentru a juca un rol compensator, de jucărie sau de accesoriu pentru mama lor? Câți copii maltratați și lăsați în voia soartei sunt trecuți la capitolul pierderi și profit al naturii? Ciudat, societatea pare a cere să dea socoteală mai degrabă celor care își măsoară responsabilitățile decât celor care se le ignoră...

Satisfacțiile conjugale și profesionale

În Franța, majoritatea specialiștilor în domeniul familiei nu consideră, contrar lui Philippe Ariès¹, că individualismul contemporan favorizează factorul conjugal în dauna celui parental. Dimpotrivă, Pascale Donati ne atrage atenția că toate sondajele de opinie confirmă că familia ocupă primul loc pe scara valorilor, iar „copilul este considerat indispensabil pentru echilibrul conjugal”². În plus, se subliniază avantajele salutare, psihologice și identitare ale faptului de a fi părinte pentru indivizi. Dacă toată lumea cunoaște costul social și profesional al maternității pentru femei, costul conjugal nu apare în bilanț.

Totuși, mulți cercetători anglo-saxoni au studiat problema satisfacțiilor conjugale ale cuplurilor cu sau fără copii. Cu toate că fiecare grup motivează bine faptul că este satisfăcut și că este dificil să se măsoare veridicitatea acestor declarații, repetarea anchetelor sugerează niște concluzii interesante. Studiile asupra cuplurilor de părinți arată o scădere a satisfacției conjugale spre vârsta de patruzeci de ani. Mult timp,

¹ „L'enfant: la fin d'un règne”, în *Finie, la famille?*, Autrement, 1975, reed. 1992, pp. 229-235. Philippe Ariès explica scăderea natalității printr-un malthusianism hedonist. De la copilul-rege s-ar fi trecut la copilul-jenă, care compromite realizarea indivizilor și a cuplului.

² *Op. cit.*, pp. 31-32

nimeni nu s-a gândit să pună acest fenomen pe seama prezenței copiilor în casă¹. Și, cu toate acestea, privind mai atent, constatăm că aceștia interferează în mod constant cu dialogul parental, și fac adesea dificilă intimitatea în doi necesară cuplului. În afară de faptul că educarea unui copil poate da naștere unor fricțiuni între tată și mamă, se cunoaște dificultatea de alternare a rolului parental cu cel conjugal. Din moment ce cuplul este întemeiat pe dragoste și complicitate, el se hrănește cu aceste ingrediente, care presupun un minimum de intimitate și de libertate. Dar funcția parentală cere, dimpotrivă, uitarea de sine și de dorințele personale spre a fi disponibil pentru copiii săi. În final, ce este mai opus rolului matern (sau patern) decât cel de amantă (și amant)? Când copiii adorm, iar cuplul deseori lipsit de energie se regăsește în intimitate, cu greu își mai leapădă hainele de părinți pentru a le îmbrăca pe cele ale seducției. Ideea acceptată că un copil întărește soliditatea cuplului a avut viață lungă. Desigur, el creează o legătură indisolubilă între tată și mamă, dar, paradoxal, poate fi o adevărată piatră de incercare pentru înțelegerea dintre bărbat și femeie.

Dimpotrivă, cuplurilor fără copii le place să sublinieze avantajele vieții în doi: a trăi unul pentru celălalt, a face mai multe lucruri împreună decât părinții, a fi atenți la sentimentele și dorințele partenerului. Pentru ei, copilul este resimțit ca o posibilă amenințare a acestei presupuse armonii. Femeia *childfree*, mai ales, pune pe primul plan bucuria de a dispune de timpul său și de energia sa fizică, emoțională și sexuală².

¹ Marian Faux, *Childless by Choice*, op. cit., pp. 42-43; Jane Cameron, *Without Issue*, op. cit., pp. 61-64 și 74-76.

² Marsha D. Somers, „A Comparison of Voluntary Childfree Adults and Parents”, *Journal of Marriage and the Family*, vol. 55, nr. 3 (august 1993), pp. 643-650.

În general, adepții acestui mod de viață formează un cuplu mai târziu. Individualismul lor merge mână în mână cu alte caracteristici: sunt puțin sau deloc religioși, sunt raționaliști, toleranți, cosmopoliți, egalitari și trăiesc în mediul urban¹. În final, aceste cupluri se separă la fel ca și celelalte, dar cu siguranță mai ușor². Ca atare, nu se pune problema de a privilegia unul sau altul dintre modurile de viață, ci doar de a recunoaște legitimitatea unei alegeri alternative și a faptului că există cupluri care devin mai bogate având copii, în timp ce altele îi resimt ca pe o pierdere sau ca pe o sărăcire a relației lor.

Toate studiile făcute în ultimii treizeci de ani asupra femeilor fără copii, trăind singure sau în cuplu, confirmă puternica lor implicare profesională. În anii nouăzeci, se constată că sunt și mai multe cele care lucrează (87% față de 75%) și ocupă adeseori posturi importante, de funcționari sau manageri de top, decât cele care sunt mame³ (36% față de

21%). În 2000, Elinor Burkett confirmă că femeile *childless* aparțin elitei Americancelor: mai bogate, mai independente și mai educate decât mama medie. Chiar atrage atenția asupra faptului că procentajul femeilor care au ales de bunăvoie să nu facă copii este direct legat de diplomele și de titlurile universitare dobândite de ele. Cu cât aceste diplome sunt mai importante, iar munca lor este mai interesantă, cu atât mai des aleg să rămână fără copii: „Doar 10% dintre femeile mai puțin pregătite renunță la maternitate, pe când cele care au doi ani de universitate sunt în proporție de 19%, procentajul ajungând la 28% în cazul celor mai pregătite¹.” Pentru unii, un asemenea lucru nu este de mirare: „Femeile cele mai pregătite au perspective economice mai bune și mai multe oportunități alternative de a dobândi autostima decât femeile mai puțin instruite, ceea ce ne face să ne gândim că nivelul diplomei este invers proporțional cu importanța maternității.”² Autorii atrag atenția că dacă negresele au o mai mare rată de fertilitate decât femeile albe în Statele Unite, aceasta depinde în mare măsură de nivelul lor de instruire. Atât la unele, cât și la celelalte, obținerea unor diplome mai bune merge mână în mână cu o maternitate tardivă și cu o rată de fertilitate mai scăzută.

Această legătură între nivelul de pregătire și fertilitate este observabilă aproape peste tot³. Jürgen Dorbritz arată că

¹ Elinor Burkett, *The Baby Boom*, 2000, p. 182

² Julia Mcquillan, Arthur L. Greil, Karina M. Shreffler, Veronica Tichenor, „The Importance of Motherhood among Women in the Contemporary United States”, *Gender & Society*, vol. 22, nr. 4, august 2008, p. 480

³ Demografii suedeze Jan M. Hoem, Gerda Neyer și Gunnar Andersson au publicat un articol foarte interesant care nuanțează afirmația. După părerea lor, nivelul de pregătire ar fi mai puțin determinant decât orientarea profesională aleasă. Când femeile aleg o meserie feminizată (serviciu public, învățământ, lumea medicală etc.), fac mai mulți copii decât cele care pătrund în teritoriile masculine (companii

Jane Cameron, *op. cit.*, p. 75. Sherryl Jeffries, Candace Konnert, „Regret and Psychological Well-Being among Voluntary and Involuntary Childless Women and Mothers”, *International Journal of Aging and Human Development*, 2002, vol. 54, nr. 2, pp. 89–106

¹ Sandra Toll Goodbody, „The Psychosocial Implications of Voluntary Childlessness”, *Social Casework*, 1977, nr. 58, (7), pp. 42–434. Vezi și Joshua M. Gold și J. Suzanne Wilson, „Legitimizing the Child-Free Family”, *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, vol. 10, nr. 1, ianuarie 2002, pp. 70–74

² Kristin Park, „Choosing Childlessness...”, *art. cit.*, p. 375. Aceasta subliniază că studiile privind satisfacția conjugală comparată a cuplurilor cu sau fără copil au ajuns la concluzii diferite. Conform unora, nu există diferențe semnificative: pentru altele, ar fi o mai mare satisfacție printre cuplurile fără copii. *British Office of Population Census and Survey* (1995) a demonstrat că rata divorțurilor este mai mare la părinții cu copii sub 16 ani și mai scăzută la cei cu copii de peste 16 ani. Rata divorțurilor la cei fără copii se situa între cele două.

³ Jane Cameron, *op. cit.*, p. 23

femeile germane născute între 1955 și 1960 care nu au copii fluctuează în jurul a 30% și că acest procentaj este încă și mai mare la femeile cu o pregătire superioară născute după 1960: 35,3% pentru cele născute în 1964 și 38,5% pentru cele născute în 1965¹. Isabelle Robert-Bobée face aceeași constatare în Franța². Dacă 10% dintre femeile născute între 1945 și 1953 nu au avut copii, 16% sunt dintre cele cu studii superioare față de 7% dintre cele cu mai puține studii. Deși nu sunt cu mult mai puține cele care trăiesc în cuplu (erau 91% față de 96% printre cele cu studii inferioare), chiar în cuplu, ele au dat mai rar naștere unui copil (8% față de 4% la femeile cu studii inferioare). „20% dintre femeile care și-au terminat studiile cu șase ani mai târziu decât media generației lor sunt fără copii (12% când trăiseră în cuplu) față de 12% pentru cele care și le-au terminat doar cu doi ani mai târziu.

Isabelle Robert-Bobée sugerează că motivele trebuie căutate în zona articulării vieții familiale și a celei profesionale, dar mai notează și că „femeile cele mai calificate, pot spera la o recunoaștere socială prin muncă, în timp ce, pentru cele mai puțin calificate, aceasta s-ar obține mai degrabă prin dobândirea statutului de părinte“. Ea adaugă că, din punct de vedere economic, „costul de oportunitate asociat nașterii unui copil este mai ridicat pentru femeile care sunt cadre superioare, iar asta cu atât mai mult cu cât salariul lor

private, meserii cu orare neregulate...). Vezi „Education and Childlessness. The Relationship between Educational Field, Educational Level, and Childlessness among Swedish Women Born in 1955–59“, *Demographic Research*, vol. 14, articolul 15, pp. 331–380. Publicat la data de 9 mai 2006.

¹ Jürgen Dorbritz, „Germany: Family diversity...“, art. cit., pp. 570–571. Acesta se referă la datele furnizate de Microcensuses 1999–2003 (Duschek and Wirth, 2005).

² „Ne pas avoir d'enfant: plus fréquent pour les femmes les plus diplômées et les hommes les moins diplômés“, *France, portrait social*, 2006, pp. 181–196

este unul important“. După toate aparențele, activitățile lor profesionale le împlinesc suficient ca să nu viseze la altceva, chiar dacă dispun de toate mijloacele pentru a avea pe cineva care să aibă grijă de copil.

Dacă această tendință se confirmă, vom vedea, oare, într-o zi maternitatea revenind în acțiune sau va fi apasul femeilor mai puțin favorite din punct de vedere cultural, social, profesional? Ori, cum subliniază demograful american Phillip Longman, al femeilor celor mai religioase, celor mai tradiționaliste și conservatoare¹? Acesta prezice o reîntoarcere la patriarhat, singurul „regim cultural“ capabil să mențină o rată înaltă a fertilității, necesară supraviețuirii națiunilor și plătirii pensiilor. El crede că vede premisele în revenirea sentimentului religios în Statele Unite și în comportamentul musulmanilor practicanți. Dar acest conservator incorrigibil pare să ignore total atât creșterea vertiginoasă a individualismului, cât și profundul impact al revoluției feministe.

Un stil de viață criticat și invidiat

Și astăzi există o tendință puternică de a se considera infertilitatea drept un eșec al feminității. Femeia care nu a putut avea copil este fie de plâns, fie blamată. După cum notează sociologa Pascale Donati, „neprocrearea este o îndepărtare de la normă“² care are un cost: dezaprobară socială. După o anchetă efectuată în rândul a treizeci de femei (40–50 de ani) și a treizeci de bărbați (45–55 de ani) care nu au procreat, ea conchide: „Când nu ai copii atunci când ai fi putut avea, este preferabil să fii bărbat mai degrabă decât

¹ Phillip Longman, „The Return of Patriarchy“, *Foreign Policy*, 1 martie 2006

² „La non-procréation: un écart à la norme“, *Informations sociales*, 2003, nr. 107, pp. 44–51

femeie, să trăiești singură mai bine decât în cuplu și să nu prea arăți că ești o femeie împlinită. Pe această scală, a fi o femeie măritată care a ales să nu fie mamă este cel mai suspect lucru [...]. Societatea noastră definește un timp legitim pentru dragostea autosuficientă, cel al întâlnirii și al unirii în cuplu. Însă trebuie să depășești acest timp și să te deschizi către dorința unei legături mai altruiste: cea de a fi părinte. Oare nu cumva femeia care refuză să fie mamă iubește prea mult dragostea?¹ În privința lor, stereotipurile negative abundă: egoiste, neîmplinite, stânjenite, imature, materialiste, carieriste² etc.

Femeia care nu devine mamă este constant somată să se justifice, ca și cum invers, toate celelalte mame nu ar avea niciodată probleme și nici un profil psihologic neliniștitor, notează Émilie Devienne³. Ea este obiectul unor presiuni din partea părinților săi, a familiei, a prietenilor (și rudelor), a colegilor de birou... pe scurt, a întregii societăți. Încât, pe bună dreptate, ne putem întreba dacă nu ar fi mai bine să vorbim de „datorie” decât de „dorință de a avea copii”⁴.

Cu toate acestea, există numeroase indicii care arată că stilul de viață al celor fără copii este adeseori invidiat în secret de către părinți. Agresivitatea acestora din urmă este doar unul dintre semne. Totuși, dacă unii o mărturisesc deschis în cadrul intim al unei discuții amicale în doi⁵ sau

al unei anchete cu o necunoscută, majoritatea părinților care regretă că sunt părinți nu își îngăduie să o spună. Cum să recunoști că ai făcut prea multe sacrificii comparativ cu beneficiile afective și de altă natură de care ai avut parte ca părinte? Acest aspect calculat și egoist din partea unui tată și, chiar mai rău, al unei mame, este pur și simplu inadmisibil, și, prin urmare, nu poate fi mărturisit. Societatea nu este întotdeauna pregătită să audă că dacă există unii părinți fericiți mai există și alții, frustrați și necăjiți în același timp, care ar fi făcut poate mai bine să se abțină... Cu toate acestea, acceptarea femeii care nu a devenit și mamă a evoluat în ultimii douăzeci de ani, iar Odile Bourguignon avea perfectă dreptate să anunțe încă din 1987: „Probabil ca femeile ce nu vor copii să aibă în curând autorizarea culturală să nu mai facă, lăsând maternitatea doar în seama celor care o doresc.”¹

ÎN CĂUTAREA UNEI NOI DEFINIȚII A FEMINITĂȚII

Mulți demografi și sociologi francezi sau străini prevăd o creștere a numărului femeilor care au ales să nu devină mame. „Este posibil ca, printre mulțimile de femei tinere [franceze], numărul celor care nu vor avea copii să crească, însă limitat: 11% este prevăzut pentru cele născute în 1970.”² Această slabă creștere prognozată la femeile din Franța și din Suedia contrastează clar cu previziunile referitoare la restul Europei. Rosemary Gillespie, din Anglia, sublinia tendința

¹ Ibid., pp. 49–50

² Joshua M. Gold și Suzanne Wilson, „Legitimizing the Child-Free Family...”, art. cit., p. 71

³ *Être femme sans être mère*, op. cit., pp. 32–38

⁴ Ibid., p. 56

⁵ Vezi Mardy S. Ireland, *Reconceiving Women*, op. cit., p. 157 și Jane Bartlett, *Will You Be Mother?*, op. cit., p. 115. Aceasta din urmă remarcă următoarele: „Femeile *childfree* au adeseori sentimentul că mamele sunt geloase pe ele și, uneori, acestea le mărturisesc că își adoră copiii, dar dacă ar fi să o ia de la capăt, nu i-ar mai face, fiindcă au plătit cu prea multe sacrificii.”

¹ „La question de l'enfant”, *L'Année sociologique*, 1987, 37, pp. 93–118. Citat de Pascale Donati, *Ne pas avoir d'enfant*, op. cit., p. 14

² Laurent Toulemon *et al.*, „France: High and Stable Fertility”, op. cit., p. 516

în continuă creștere, la femei, de a rămâne fără copil¹ și estima că, în 2003, 25% dintre femeile din Anglia născute în 1973 vor fi *childless*². Cifre similare sunt avansate pentru fosta Europă de Est și cea de Sud. Însă ele depind de mai multe necunoscute: oare optica raționalistă a costurilor și beneficiilor parentalității poate înlocui gustul aventurii și experienței parentale? Influența politicilor familiale mai favorabile egalității între sexe și evoluția spre un model maternal mai puțin constrângător pot dezminți previziunile. De aceea, contrar speranțelor lui Phillip Longman, este puțin credibilă o reîntoarcere la sistemul patriarhal.

În schimb, chiar dacă proporția de femei *childless* ar trebui să rămână ceea ce este azi, nu vom putea scăpa de nevoia de a o rupe cu definiția tradițională a feminității. Pentru un număr semnificativ dintre acestea, maternitatea nu mai înseamnă împlinire. Nu numai că resping esența maternă tradițională a feminității, dar se consideră chiar mai feminine decât femeile împlinite în maternitatea lor. Pentru unele, activitățile legate de maternitate sunt desexualizante³ și, ca atare, defeminizante. Maternitatea este asociată unor „sacrificii”, pierderii identității lor feminine. Celorlalte, dorința de a avea un copil le este complet străină și chiar noțiunea însăși de instinct matern nu are nici un sens pentru ele. De aceea, ar fi aberant ca ele să fie excluse din genul

¹ Vezi „Voluntary Childlessness in the United Kingdom”, *Reproductive Health Matters*, vol. 7, nr. 13, mai 1999, pp. 43–53; „When No Means No: Disbelief, Disregard and Deviance as Discourses of Voluntary Childlessness”, *Women's Studies International Forum*, vol. 23, nr. 2, 2000, pp. 223–234; „Contextualizing Voluntary Childlessness within a Postmodern Model of Reproduction”, *Critical Social Policy*, vol. 21, nr. 2, 2001, pp. 139–159; „Childfree and feminine”, *Gender & Society*, vol. 17, nr. 1, februarie 2003, pp. 122–136.

² Rosemary Gillespie citează previziunile făcute de *Social Trends 2000* în articolul din 2003.

³ Rosemary Gillespie, 1999, pp. 49–50

feminin sau să se considere în continuare că ține de ceva patologic, așa cum încă se mai făcea până nu demult.

Pentru unele specialiste în chestiune, cum ar fi psihologa americană Mardy Ireland sau englezoaica Rosemary Gillespie, aceste femei reprezintă cea de-a treia etapă a feminismului. Într-un fel, sunt niște pioniere. Prima atrage atenția că „anii șaptezeci dăduseră naștere conceptului de androginie, întemeiat pe o definiție a caracteristicilor umane proprii unui sex sau altuia, androginul prezentând caracteristici ale ambelor roluri sexuale. Începând cu anii nouăzeci, ne întrebăm tot mai des dacă aceste caracteristici umane trebuie să fie dihotomizate și definite prin atribuirea la un gen.”⁴ În opinia Catherinei Hakim, răspunsul este nu. Femeile *childfree*, spune ea, dovedesc că nu există caracteristici absolute sau esențiale feminine care să le diferențieze de bărbați⁵.

Aceste fraze vor produce oroare tuturor celor care se tem mai mult decât orice de confundarea și de asemănarea sexelor, dar și celor care invocă femela mamifer pentru a o readuce pe femeie la îndatoririle sale maternale. Fie că vrem sau nu, maternitatea nu mai este decât un aspect important al identității feminine, și nu factorul necesar dobândirii sentimentului de plenitudine al sinelui feminin.

Grație contracepției sau din cauza acesteia, lumea femeilor se scindează și se diversifică. Ignorarea acestei realități înseamnă să fii orb.

⁴ Mardy S. Ireland, *Reconceiving Women*, op. cit., p. 6

⁵ *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century*, op. cit., p. 82. Vezi și curentul queer teoretizat de lucrările lui Judith Butler.

Cazul femeilor franceze

Mamele franceze au o foarte proastă reputație, pe care o datorează unei practici ancestrale considerate contra naturii și a moralei: despărțirea trupească precoce de bebeluș. Acum patru secole, ele își încredințau nou-născuții unor femei care să-i alăpteze, aflate departe; azi, îi „abandonează“ la creșă sau în brațele unei bone. Dacă citim statisticile, trebuie să recunoaștem că nu sunt entuziaste la ideea de a sta să alăpteze la domiciliu. Acest comportament ciudat, care contrastează cu cel al majorității semenelor lor, a trezit numeroase dezaprobări, atât din partea psihologilor cât și a antropologilor. Unul dintre maeștrii disciplinei, Bronislaw Malinowski, nu ezita, încă din anii douăzeci, să vorbească despre „aberații notabile“ făcând referire la comportamentul acestor femei.

„În momentul nașterii, impulsurile instinctive ale mamei sunt aprobate și întărite de societatea din aproape toate națiunile europene, care, printr-o mulțime de obiceiuri, reguli morale și idealuri, face din mamă ființa care hrănește copilul, atât în rândul claselor superioare, cât și al celor inferioare ale societății. Totuși, chiar în cazul unei relații atât de fundamentale, atât de biologic afirmate, există societăți în care cutumele și slăbirea impulsurilor instinctive lasă loc unor *aberații notabile*. Este cazul aceluia sistem care constă în

desprinderea de copil în primul an de viață încredințându-l unei doici plătite. Acest obicei a fost, la un moment dat, foarte răspândit în rândul claselor mijlocii din Franța; ori al aceluși sistem, aproape la fel de regretabil, de protejare a sânilor mamei prin plățirea unei femei care să-l hrănească la sânul ei ori prin hrănirea copilului folosind alăptatul artificial...⁶¹

Mai recent, Pascale Pontoreau afirma următoarele: „conceptul de *mamă bună* nu exista”⁶² în Franța tradițională. Însă, privind lucrurile mai îndeaproape, expresia se mai aplică și azi. Majoritatea mamelor refuză să renunțe la serviciu pe toată durata primului an de viață al copilului. Ele îl încredințează unor străine și continuă să folosească din plin biberonul. Ceremoniile publice de „Grande Tétée”, marea alăptare în grup⁶³, atrag doar zâmbete, ridicări din umeri sau sarcasme. Totuși, tocmai acele femei care alăptează sunt conforme imaginii eterne a mamei bune, incontestabil în acord cu moda prezentului. De la „mama nedemnă” a secolului al XVIII-lea la „mama mediocră” din secolul al XXI-lea, există un fel de filiație care spune multe despre statutul social al femeii franceze. O constantă care poate explica în parte un fenomen pe care îl analizează toți demografi: frumoasa natalitate franceză. Nu numai că femeile nu par a fi prea atrase de modul de viață *childless*, dar tocmai cele care au

reputația de a fi mai nepăsătoare față de îndatoririle materne sunt acelea care nasc mai mulți copii. Acest aparent paradox își găsește explicația într-o reîntoarcere la istorie.

MAME „MEDIocre”, DAR MAME...

Am văzut deja că, în timp ce scandinavii erau campioanele Europei la alăptare, franțuzoaicele figurau pe ultima treaptă a palmaresului¹. Ca și nordicele, ele sunt socotite printre femeile cu cea mai înaltă rată de activitate profesională din Europa. Există totuși o particularitate care le diferențiază: mamele copiilor continuă să lucreze cu normă întreagă, în special după nașterea primului copil. Odată cu venirea celui de-al doilea și mai ales al celui de-al treilea, numărul lor scade: aproape 50% dintre mamele cu un singur copil au serviciu cu normă întreagă, față de 25% dintre mamele cu trei copii sau mai mulți². Contrar scandinavilor și olandezilor, care folosesc din plin posibilitatea de a munci cu jumătate de normă, mamele franceze, în majoritatea lor, văd în asta mai mult o constrângere decât un avantaj. Doar 22% dintre femeile cu vârste cuprinse între 20 și 49 de ani lucrează cu jumătate de normă: 21% dintre mamele cu un copil, 32% dintre cele cu doi copii și 45% dintre cele cu trei copii. În total, nu sunt multe femei care ar vrea să lucreze mai puțin: doar 9% dintre femeile cu vârste între 20–49 de ani ar dori să beneficieze de un loc de muncă cu jumătate

⁶¹ Bronisław Malinowski, *La Sexualité et sa répression dans les sociétés primitives* [1921], pp. 19–20 din ediția 1932. Acest text este citat de psihanalista Hélène Deutsch și reluat în vol. II al lucrării *Psychologie des femmes, Maternité*, pp. 2–3.

⁶² *Op. cit.*, p. 30.

⁶³ Pentru a incita femeile să alăpteze, la cerere și oriunde, adepții Ligii la Leche organizează din 2006, în toate marile orașe din Franța, o zi de alăptare în public. În 2006 au participat 500 de mame; în 2009, 2 200, conform publicației *Le Parisien* din 12 octombrie, și 2 400 conform organizațiilor.

¹ Vezi supra, p. 129.

² Olivier Thévenon, „Les politiques familiales des pays développés: des modèles contrastés”, *Population & Sociétés*, nr. 448, septembrie 2008.

de normă¹. În Franța, spre deosebire de țările nordice, serviciul cu jumătate de normă este mai mult suportat decât ales, fiind adesea semnul precarității și servind mai mult ca variabilă de ajustare pentru companii decât ca o înlesnire pentru mame.

Rata de fecunditate a franțuzoaicelor este o curiozitate pentru demografia din lumea întreagă. Estimată de INSEE la 2,07 copii de femeie, este, pentru anul 2008, cea mai ridicată din Europa celor douăzeci și șapte de state². Directorul INED, François Héran, sugerează trei factori pentru explicarea acestei „excepții franceze”. Grădinița gratuită, care primește copiii de la trei ani (uneori chiar și mai mici); un model conjugal maleabil și diversificat: majoritatea copiilor se nasc în afara căsătoriei și sunt bine acceptați³; în fine, tot mai multe femei au în vedere o sarcină după patruzeci de ani⁴. Toate acestea merg împreună cu o altă particularitate: Franța este „campioana lumii” în materie de practici contraceptive⁵. În 1997, din 100 de femei căsătorite, cu vârste între 15 și 49 de ani și care nu doresc să rămână însărcinate, 80 declarau că folosesc o metodă

contraceptivă. Cifra este cu mult superioară mediei mondiale (58%) și puțin peste media țărilor din Europa și America de Nord (72%). Fapt care nu le împiedică pe franțuzoaice, spre deosebire de irlandezele catolice, să păstreze o rată înaltă de avorturi: peste 210 000 pe an. În fine, misterul fecundității galice s-a adâncit și mai mult când am citit în paginile scrise de Laurent Toulémon și nu numai că nivelul ridicat de fertilitate nu se datorează, așa cum se presupune adesea, populației imigrante: „Această ipoteză nu este validă: nivelul total de fertilitate în Franța anilor nouăzeci s-ar fi micșorat cu 0,07 copil de femeie dacă s-ar fi socotit doar femeile născute în Franța. În plus, fetele de imigranți născute în Franța au exact aceeași rată de fertilitate totală ca și cele ale căror mame s-au născut, și ele, tot în Franța.”⁶

Acciași demografi explică în final fenomenul francez prin politica sa familială destul de originală și chiar inclassabilă, după spusele unora. Incontestabil generoasă, întrucât cheltuielile totale pentru familii se ridică la 3,8% din PIB (ținând cont de ajutoarele fiscale), plasând Franța pe locul 3 în rândul țărilor din OCDE⁷, unde media este de 2,4%⁸, ea este totuși mai puțin reușită decât în Danemarca ori în Islanda. Mai diversificată decât altele, politica familială franceză mai acordă și un ajutor, deloc neglijabil (deși insuficient), mamelor care aleg să-și întrerupă activitatea profesională pentru a se ocupa de copilul sub trei ani. După APE (Alocația Parentală pentru Educație), creată în 1985 pentru a-i ajuta pe părinții cu trei copii, PAJE (Prestație de Întâmpinare a Copilului Mic), din 2004, extinde acest

¹ Laurent Toulémon, Arianne Pailhé și Clémentine Rossier, *France: High and Stable Fertility*, iulie 2008, op. cit., p. 533

² Previțiuni ale INSEE publicate în august 2009. Numai islandezele, cu 2,1 copii de femeie, stau mai bine. Dar acestea încă nu au intrat în spațiul european. Indicele sintetic de fecunditate al Irlandei este de 2,0, la fel ca cel al norvegienelor, în timp ce media europeană este de 1,5 copii de femeie. Vezi Gilles Pison, „Tous les pays du monde (2009)”, *Population & Sociétés*, nr. 458, iulie-august 2009

³ *Le Figaro*, 24 august 2009. În 1994, se născuseră 275 248 de copii în afara căsătoriei, față de 465 526 în cadrul căsătoriei. În 2008, ei formau majoritatea: 435 156 față de 393 248.

⁴ *Ibid.*

⁵ Magali Mazuy, *Être prêt-e, être prêts ensemble?*, teză de doctorat susținută în septembrie 2006, pp. 153–154. Statisticile citate sunt extrase dintr-un articol semnat Henri Leridon și Laurent Toulémon, „La régulation des naissances se généralise”, *Cahiers de l'Ined*, 2002, nr. 149, pp. 477–495.

⁶ Toulémon, Pailhé și Rossier, op. cit., p. 522

⁷ OCDE – Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică

⁸ Olivier Thévenon, „Les politiques familiales”, *Population & Sociétés*, op. cit.

ajutor, permițându-le părinților (de fapt, mamelor) să-și întrerupă activitatea încă de la nașterea primului copil pe o perioadă de șase luni. Acest «sistem de ajutorare dual, care este aplicat [pentru a ajuta] atât părinții care au recurs la o formă de supraveghere a copilului pentru a-și păstra activitatea profesională, cât și mamele care, dimpotrivă, hotărăsc să-și întrerupă munca pentru a se ocupa de copilul mic¹», respectă diversitatea alegerilor maternale. Îl mai găsim în Finlanda, Norvegia și chiar în Austria, țări unde totuși rata de fertilitate rămâne scăzută.

Cu toate acestea, politica familială franceză nu este cea mai bună din lume. Îi lipsesc două atuuri serioase pentru a convinge femeile să nască mai mulți copii. În pofida noului concediu de paternitate², ea nu propune mare lucru pentru a-i incita pe tați să împartă mai bine activitatea casnică și îngrijirea copilului cu tovarășa lor de viață, în timp ce țările scandinave fac eforturi în acest sens. În plus, femeile, mai afectate de șomaj decât bărbații, nu sunt deloc ajutate pe piața muncii, iar politica timpului de lucru stabilit pentru femeile care au o activitate profesională rămâne din păcate insuficientă. În fine, a găsi un loc la creșă sau o bonă având un orar compatibil cu cel al mamei este adesea un adevărat tur de forță. Mamele franceze sunt, desigur, niște privilegiate în comparație cu altele, dar situația lor este departe de a fi idilică. Acest lucru ne face să ne gândim că nici politica familială cea mai reușită, ca în țările nordice, nu este singura responsabilă de punerea în practică sau nu a dorinței de a avea un copil³.

¹ *Ibid.*

² De la 1 ianuarie 2002, tații au dreptul la două săptămâni (trei în cazul nașterilor multiple) de concediu plătit la nașterea unui copil.

³ Dovada contrarie ne este dată de SUA. În această țară, politica familială este mult mai puțin generoasă decât în majoritatea țărilor europene și, cu toate acestea, natalitatea este net superioară.

O TRADIȚIE ANCESTRALĂ: FEMEIA ÎNAINTEA MAMEI

Trebuie să ne întoarcem cu câteva secole în urmă pentru a încerca să înțelegem comportamentul actual al femeilor franceze. Începând din secolul al XVII-lea și mai ales al XVIII-lea, modelul ideal feminin este departe de a se întruchipa în maternitate. Dimpotrivă, o ține la o distanță respectabilă. Maternitatea era o datorie necesară pentru transmiterea numelui și a bunurilor soțului, însă nu suficientă pentru a defini o femeie demnă de acest nume. Putem chiar spune că grijile materne erau considerate ca fiind incompatibile cu îndatoririle femeii și soției distinse. Aristocratele, eliberate de grijile materiale, au fost primele care au practicat arta de a trăi fără copil. Încă din secolul al XIII-lea, ele refuză să alăpteze și apelează la doici plătite¹. În secolul al XVII-lea, vine rândul femeilor din înalta burghezie să-și plaseze sistematic copiii, abia născuți, la doici. Însă fenomenul se extinde în toate straturile societății urbane în secolul al XVIII-lea². De la cele mai sărace până la cele mai bogate, de la micile până la marile orașe, plecarea copiilor la doici – uneori foarte departe de domiciliul părintesc – este o practică generalizată. Dacă mamele cele mai sărace, constrânse să lucreze în afara spațiului casnic pentru a supraviețui, nu aveau de ales, situația nu era aceeași pentru

¹ Deschiderea primului birou de doici la Paris datează din vremea aceea

² Elisabeth Badinter, *L'Amour en plus*, op. cit., 1980, pp. 52-136. La Paris, locotenentul de poliție Lenoir socotea, în 1780, că din cei 21 000 de copii care se nasc anual, mai puțin de 1 000 erau hrăniți de mama lor, 1 000 erau alăptați de o doică la domiciliu, iar toți ceilalți erau trimiși la doici de la țară. În Lyon, Prost de Royer făcea aceeași constatare.

femeile din clasele mai înstărite, tocmai acelea care visau să se conformeze modelului de femeie împlinită.

În secolul al XVIII-lea, aceasta din urmă este, în ordinea importanței: soție, persoană care are îndatoriri sociale și mamă. Or, alăptarea și îngrijirea copiilor sunt obstacole în calea primelor două priorități. În afară de faptul că femeile (și familiile lor) care se socoteau deasupra vulgului considerau că nu era o prea mare mândrie să alăpteze personal, că alăptatul era pe cât de ridicol, pe atât de dezgustător¹, soții și tații și-au avut și ei partea lor de responsabilitate în respingerea alăptării... și a copilului. Acesta din urmă era o piedică în calea plăcerii lor. Nu numai că unii se plâneau de puternicul miros de lapte răspândit de soție, dar chiar medicii timpului interziceau raporturile sexuale pe întreaga perioadă de alăptare (după ce le interzisese pe durata sarcinii). Pe vremea aceea se credea că sperma dăuna laptelui, fapt care îl constrângea pe tată la o lungă perioadă de abținere și risca să-l facă să părăsească patul conjugal și să recurgă la adulter. Familia, socrii, medicii și moralisții, considerând amenințată coeziunea familiei, o sfătuiesc așadar într-un glas pe noua mamă să-și dea copilul la o doică. Întreaga societate aprobă această practică și nici femeile nu par să se plângă. Dimpotrivă, numeroase mărturii din epocă arată că se felicitau că au făcut asta. Fiindcă, în afară de faptul că micuțul constituie un obstacol în viața

¹ *Ibid.*, p. 85. Cuvântul „ridicol” revine adesea în corespondența și în memoriile epocii. Mamele, soacrele și moașele o sfătuiau pe tânără mamă să nu hrănească ea copilul, fiindcă nu se cuvenea pentru o doamnă de calitate să scoată sânul în fiecare clipă ca să-și hrănească bebelușul. În afară de faptul că însemna să ofere astfel o imagine animalizată a femeii, ca „vacă de lapte”, gestul era lipsit de pudoare. Prin urmare, mama care alăpta trebuia să se ascundă de lume, renunțând pentru un timp îndelungat la viața ei socială.

lor sexuală, mai este, la orice vârstă, o jenă pentru plăcerile și viața lor mondenă. Când copilul se întorcea de la doică, era imediat încredințat unei alte femei plătite, guvernanta (apoi preceptorului în cazul băieților), înainte de a fi trimis pe la opt sau zece ani la internat, iar fetele, la mănăstiri.

Trebuie neapărat să constatăm că îndatoririle materne sunt reduse în secolul Luminilor. A se ocupa de un copil nu-i aduce mamei nimic în plus, iar îngrijirile detaliate pe care trebuia să i le acorde nu păreau să ofere mari satisfacții. Cele care aleg să pună liniștea și plăcerile pe primul loc ar fi fost încântate de micul poem al lui Coulanges:

*Fost-a ceva mai neplăcut vreodată
ca droaia de copii tot dând din gură?
Când unul strigă mamă, altul, tată
și-un altul plângă dup-o firmitură.
Și tot ducând o viață-așa
Ești slabă cum e o cățea.*

Pentru femeile cele mai favorizate, împlinirea se realizează în viața mondenă: a primi și a face vizite, a afișa o nouă rochie, a fi văzută la o promenadă, a merge la spectacole. Femeia mondenă se distrează în fiecare seară până la primele ore ale dimineții. Îi place atunci „să se bucure de un somn liniștit, sau care cel puțin să nu fie întrerupt decât de plăcere”¹. „Iar amiaza o găsește în pat.”² Nici o muștrare de conștiință nu o frământă, de vreme ce anturajul admite necesitatea vieții sociale și chiar medicii îi găsesc temeinicia, ca Moreau de Saint-Élier, care afirma pe la mijlocul

¹ François-Vincent Toussaint, *Les Mœurs*, 1748

² Madame Leprince de Beaumont, *Avis aux parents et aux maîtres sur l'éducation des enfants*, 1750

secolului al XVIII-lea că îngrijirea copiilor „este o sarcină stânjenitoare... în societate”. Treptat, debarasarea de copil devine un semn de distincție socială. Micile burgheze, soțiile negustorilor sau ale judecătorilor locali, deloc înclinate spre mondenități, se grăbesc să le copieze pe surorile lor mai favorizate. În lipsa unei vieți sociale strălucitoare, ele puteau căpăta acest prim semn al unui statut râvnit debarasându-se, la rândul lor, de responsabilitățile maternе și lăsându-le în seama femeilor plătite pentru a le purta de grijă copiilor. Era mult mai bine să nu faci nimic decât să pară ocupate de lucruri atât de mărunte. Rezultatele: pe vremea când nu exista nici un substitut pentru laptele matern și când condițiile de igienă erau îngrozitoare, micuții mureau în număr foarte mare. Mortalitatea copiilor sub un an era mult peste 25% și aproape un copil din doi nu atingea vârsta de zece ani¹. Însă aceste statistici trebuie analizate în funcție de modul de hrănire. De obicei, la copiii îngrijiți și hrăniți de mama lor, mortalitatea era pe jumătate față de a celor îngrijiți de doici: între 11 și 18%, în funcție de regiune și de condițiile de salubritate.

Acest fenomen, care nu a încetat niciodată să-i șocheze pe specialiștii în domeniul familiei, dar și mai mult să lezeze sensibilitatea comună, nu ține doar de faptul că societatea încă nu-i acorda copilului locul ce i se cunoaște în prezent. El se explică și prin dorința femeilor de a se defini ca atare și de a se elibera de o funcție maternă pentru care nimeni nu le era cu adevărat recunoscător. În secolul al XVIII-lea, eliberată de povara proprie condiției feminine comune, femeia franceză din clasele cele mai favorizate stă alături de cea engleză, femeia

cea mai liberă din lume¹. Contrar surorilor lor mediteraneene, are întreaga libertate să călătorească și să păstreze legătura cu lumea. Chiar mai mult, prezența și spiritul ei sunt ingredientele necesare unei societăți rafinate. În orașele mari, ea ține un salon și caută să-i adune în jurul ei pe bărbații și pe femeile de valoare. Pentru a reuși un asemenea lucru, nu-i este de ajuns să facă să domnească o galanterie de bună calitate, mai trebuie să cunoască arta subtilă a conversației și să fie permanent la curent cu evenimentele culturale. Unele capătă astfel un renume local, iar altele, o adevărată glorie, care face să fie cunoscute în posteritate. Cele care incarnază distincția feminină și care au lăsat un nume secolului al XVIII-lea sunt femei de cultură și de știință, uneori fără copii sau care și-au îndeplinit datoria maternă minimă: să aducă pe lume și să aranjeze un mariaj cât mai bun posibil pentru progenitura lor.

Strămoșii noștri din Secolul Luminilor ne-au lăsat acel model puțin comun al unei femei emancipate, despovărată de grijile maternității, a cărei identitate nu se rezumă la acest rol. În pofida revoluției moravurilor, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea², care a continuat până la instalarea feminismului, societatea franceză a păstrat mereu un punct de vedere aparte în privința statutului femeilor și a îndatoririlor lor maternе.

Femeia franceză azi

Triumful filosofiei rousseauiste, ascensiunea burgheziei și a ideologiei nataliste de la sfârșitul secolului al XIX-lea, în fine, revoluția psihanalitică, au schimbat în mod radical

¹ François Lebrun, „25 ans d'études démographiques sur la France d'Ancien Régime. Bilans et perspectives”, *Historiens et géographes*, octombrie 1976.

¹ Vezi abatele Pure, *La Précieuse*: „Cea mai mare dintre indulgențele Franței noastre este aceea a libertății femeilor; iar aceasta este atât de mare în tot regatul încât soții nu au aproape nici o putere, iar femeile sunt suverane.”

² Elisabeth Badinter, *L'Amour en plus*, op. cit., partea a II-a, „Une nouvelle valeur: l'amour maternel”

statutul copilului. Devenit un bun prețios și de neînlocuit pentru societate și pentru părinți, acesta a cerut îngrijiri materne mai atente. Femeia a fost somată să fie o mamă grijulie și responsabilă. Treptat, tot mai multe femei au început să alăpteze și să păstreze copiii sub acoperișul părintesc. Au trecut, după expresia lui Edmond Shorter, „testul de sacrificiu”¹. Însă lucrul nu a decurs fără reticențe ori rezistențe în mediile înstărite, unde nealptând ele însele, mamele chemau acasă femei de la țară. Această practică a durat până când Pasteur a descoperit metoda aseptiei, care a deschis calea folosirii generalizate a biberonului.

Totuși, ceea ce frapează în istoria mamelor franceze din secolele al XIX-lea și XX, este că, în ciuda ideologiei dominante a mamei bune, consacrată pe de-a-ntregul copiilor, femeile cele mai nepăsătoare sau indifferente reușesc foarte bine să se strecoare printre rigorile modelului impus de societate. Trebuia să fi o adevărată scorpie, ca mama din *Morcoveață*², ca să ai parte de dispreț. În ciuda avertismentelor oficiale ale medicilor împotriva biberonului și în favoarea alăptării naturale³, până după cel de-al Doilea Război Mondial, numeroase femei au ignorat avertismentele, cu aprobarea tatălui. Biberonul, care triumfă după război, va fi considerat o soluție de compromis, vizând concilierea intereselor personale ale femeii cu cele ale mamei. Biberonul înseamnă posibilitatea de a te deplasa și de a putea fi înlocuită de lângă copil. Este, așadar, libertatea ce le-a fost dată celor care doresc să ducă în același timp viața de mamă și cea de femeie. În acest început de secol XXI, majoritatea

¹ Edmond Shorter, *Naissance de la famille moderne*, 1977, p. 210

² Celebru roman al lui Jules Renard, publicat în 1894

³ Geneviève Delais de Parseval, Suzanne Lallemand, *L'Art d'accueillir les bébés*, op. cit., pp. 101–105

femeilor franceze rămâne atașată de cele trei roluri: conjugal, matern și profesional. Pentru aceste femei, maternitatea reprezintă un factor de înflorire necesar, dar nu suficient. Ele nu acceptă să renunțe la ceva, nici la maternitate, pe care o cunosc tardiv¹, dar nici la celelalte ambiții ale lor.

Dacă putem vorbi despre „cazul femeilor franceze” este deoarece, contrar majorității femeilor europene, ele beneficiază de mult timp de o adevărată recunoaștere a identității lor feminine în sine. Societatea secolului al XVIII-lea îmbrățișase ideea trimerii copilului la doică, așa cum cele din secolele XX și XXI găsesc ca fiind legitimă folosirea biberonului și încredințarea spre supraveghere a copiilor imediat după naștere. Creșa și grădinița pentru copii de doi ani și jumătate, trei ani – invenție franceză – sunt dovezi ale asentimentului social față de acest model maternal parțial. Nici mamele, nici soacrele, nici chiar tații nu au nimic de obiectat împotriva acestui lucru. Se înțelege că tinerei mame îi revine răspunderea de a-și alege modul de viață cât mai potrivit intereselor sale și ale copilului. Nici o presiune morală sau socială nu apasă asupra ei ca să fie mamă tot timpul, nici măcar în anul care urmează nașterii. Societatea franceză a admis demult că ea nu este singura responsabilă de copil. În lipsa taților, care sunt mereu trași de ureche pentru a împărți în mod echitabil sarcinile parentale și casnice², statul este cel judecat a fi coresponsabil pentru bunăstarea și educația

¹ Vârsta medie a primei nașteri atinge treizeci de ani. *Le Monde*, 20 octombrie 2009

² Pentru englezoaica Jane Bartlett, egalitatea împărțirii sarcinilor este factorul-cheie al reproducției. Vezi *Will You Be Mother?*, op. cit. Conform ultimelor anchete, tații nu au progresat în ultimii douăzeci de ani. Tot mamele sunt cele care își asumă patru cincimi din sarcinile domestice. Vezi Arnaud Régner-Lolier, „L'arrivée d'un enfant modifie-t-elle la répartition des tâches domestiques au sein du couple?”, *Population & Sociétés*, nr. 461, noiembrie 2009.

nou-venitului pe lume. În ochii tuturor, statul are datorii față de mamă și de copil în asemenea măsură, încât opinia publică este mult mai severă în privința carențelor statului și a insuficienței grădinițelor decât în privința presupuselor lipsuri ale mamei și mai ales ale tatălui.

Această stare de spirit colectivă, care este în același timp liberală și deculpabilizantă, joacă fără îndoială un rol pozitiv în hotărârea de a procrea. Cu cât se ușurează greutatea răspunderilor materne, cu cât se respectă alegerile mamei și ale femeii, cu atât aceasta va fi dispusă să încerce experiența, chiar să o repete. A susține maternitatea parțială, pe care unii o consideră totuși drept insuficientă, și prin urmare vinovată, este azi calea regală a reproducerii. În schimb, a-i cere mamei să sacrifice femeia care este în ea nu poate decât să întârzie și mai mult momentul primei gravidității și chiar să o descurajeze.

Până când?

Se știe că, de aproape trei decenii, se duce un adevărat război ideologic subteran, ale cărui consecințe pentru femei încă nu pot fi măsurate pe deplin. Revenirea în forță a naturalismului, aducând din nou în prim-plan conceptul atât de uzat al instinctului matern și făcând elogiul masochismului și al sacrificiului feminin, constituie cel mai mare pericol pentru emanciparea femeilor și pentru egalitatea sexelor. Partizanii acestei filosofii, ce datează de mii de ani, dețin o armă incomparabilă pentru a face ca moravurile să evolueze în direcția dorită de ei: culpabilizarea mamelor. Istoria ne-a oferit deja un exemplu strălucit al metodei, când, în partea a doua a secolului al XVIII-lea, Rousseau, susținut de moralisti, filantropi, nataliști și medici, reușește să convingă femeile și întreaga societate să revină la funcția

maternă. Argumentul întoarcerii la natură le-a entuziasmat pe unele și le-a culpabilizat pe altele¹. Discursul moralizator adresat Sophiei, viitoarea soție din *Émile*, a fost bine înțeles de femei, îndeosebi de cele care nu aveau nimic de pierdut. Mama admirabilă: în sfârșit un rol care dă valoare statutului feminin!

La masa de joc, cărțile împărțite azi nu sunt chiar aceleași. Femeile joacă un rol considerabil în societate și dacă s-ar reîntoarce toate acasă timp de doi sau trei ani, așa cum au fost sfătuite după nașterea fiecărui copil, probabil economia țării s-ar resimți și, cu siguranță, slujbele femeilor ar suferi. Totuși, dacă ipoteza unei reîntoarceri masive acasă nu este de luat în calcul, discursul culpabilizator își face loc în mintea oamenilor. Auzind mereu că o mamă îi datorează totul copilului ei, timpul și energia pe care le are, altfel va plăti scump mai târziu, este inevitabil ca din ce în ce mai multe femei să dea înapoi în fața obstacolului.

De fapt, naturalismul nu are dușman mai mare decât individualismul hedonist. Lăsându-le deoparte pe cele care își găsesc deplina realizare în maternitatea propovăduită de cel dintâi, toate celelalte vor face cândva tot mai mult socoteala plăcerilor și a necazurilor. Pe de o parte, aveau o experiență de neînlocuit, dragostea dată și primită, importanța transmiterii și a continuității vieții; pe de altă parte, frustrările și stresul cotidian, sacrificiul de sine, conflictele inevitabile și uneori sentimentul eșecului, cu vinovăția ce decurge din acesta. Bătrânii părinți abandonați de copiii lor nu sunt un fenomen secundar. Contrar a ceea ce vor să ne facă să credem, dragostea nu vine niciodată de la sine, nici măcar cea a mamei față de copii, care, deveniți

¹ Elisabeth Badinter, *L'Amour en plus*, op. cit., pp. 195-231

adulți, nu au nimic să le dea înapoi părinților aflați în nevoie. Într-adevăr, nu poți da decât ceea ce ai primit...

Individualismul hedonist vrea ca plăcerile să nu fie însoțite de necazuri, sau măcar să le dea prioritate celor dintâi. Dacă aproape o treime dintre femeile germane (din Vest) rămân fără copil, înseamnă că nu este ceea ce vor. Iar dacă ele sunt 38,5% printre cele cu studii superioare, asta înseamnă că vor să se realizeze în altceva decât în maternitate, *așa cum le este impusă*. De aceea, ar trebui ca militanții maternității ideale (în ochii lor) să tragă concluziile până nu este prea târziu.

Pentru moment, franțuzoaicele scapă de dilema totul sau nimic. Ele au rezistat deja în fața decretelor unor pediatri; vor ține oare piept și celor date de naturaliști, puternic susținuți de cele mai respectabile instituții mondiale, celor ale medicilor și infirmierelor care le iau în grija lor când ajung în maternități? Vor ști ele să-și impună dorințele și voința împotriva discursului insinuant al culpabilității? Deși perioadele de criză și de nesiguranță nu sunt deloc propice rezistenței și rebeliunii, se pare că tinerele femei continuă să facă așa cum vor.

Până când?

Bibliografie

- Éliette ABÉCASSIS, *Un heureux événement*, LGF, "Le Livre de Poche", 2005
- Éliette ABÉCASSIS, Caroline BONGRAND, *Le Corset invisible. Manifeste pour une nouvelle femme française*, Albin Michel, 2007
- Revue *Allaiter aujourd'hui*
- Dr Edwige ANTIER, *Attendre mon enfant aujourd'hui*, LGF, "Le Livre de Poche", 1999
- , *Eloge des mères. Faire confiance à l'instinct maternel pour favoriser l'épanouissement de nos enfants*, Robert Laffont, 2001
- , *Confidences de parents*, Robert Laffont, 2002
- , *Vive l'éducation!*, Robert Laffont, 2003
- Marie-Dominique AMY, *Construire et soigner la relation mère-enfant*, Dunod, 2008
- Viviane ANTONY-NEBOUT, *Hôpital ami des bébés. Impact sur l'allaitement. Militantisme ou respect des femmes*. Lucrare de doctorat în medicină la Universitatea din Poitiers, 2007
- Philippe ARIÈS, „L'enfant: la fin d'un règne”, in *Finie, la famille?*, Autrement, 1975, reeditare 1992
- Nathalie AZOULAI, *Mère agitée*, Le Seuil, „Points”, 2002
- Elisabeth BADINTER, *L'Amour en plus. Histoire de l'amour maternel. XVIIe-XXe siècle*, Flammarion, 1980; ediție nouă 2010
- , „La place des femmes dans la société française”, *Lettre de l'OFCE*, nr. 245, 12 ianuarie 2004
- Jane BARTLETT, *Will you be Mother? Women who Choose to Say No*, New-York University Press, 1994
- Micheline BEAUDRY, „Recréer une culture de l'allaitement”, *Le Périoscope*, primăvara 2002, vol. 61
- Catherine BEILIN-LÉVI, „Le congé parental trop mal rémunéré pour séduire les papas européens”, *Courrier cadres*, nr. 28, martie 2009
- Dr. Pierre BITOUN, „Valeur économique de l'allaitement maternel”, *Le Dossier de l'obstétrique*, aprilie 1994